

Islamitisch basisonderwijs in een verzuild debat

Een historisch onderzoek naar de politieke reacties op de oprichting van de eerste islamitische basisscholen in Nederland 1980-1998

Bjorn G. Pels

Master Geschiedenis, Politiek en Parlement

Radboud Universiteit Nijmegen

Begeleider: dr. W.P.T. De Jong

Radboud Universiteit Nijmegen

Inhoud

Islamitisch basisonderwijs in een verzuild debat	1
Inleiding	3
Voorwoord.....	3
Eerder onderzoek.....	4
Verantwoording	8
Moslims in een ‘ontzuilende’ samenleving 1917-1988.....	11
Verzuiling en bijzonder onderwijs	11
Islamitische migranten	14
Basionderwijs in de jaren 1980-1990	17
De eerste pogingen tot islamitische scholen.....	19
Lokaal verzet tegen islamitisch onderwijs 1988-1998	23
De ISNO	23
Successen bij de grote drie	27
Weerstand.....	29
De ISNO in Utrecht.....	33
De SIOU in Utrecht.....	38
Conclusies	41
Verantwoording thesis.....	45
Bronnen	45
Literatuur	48
Kranten	50
Rapporten	50
Websites	50
Verklaring van afkortingen.....	50
Bijlagen	52
Interview met Dhr. Professor Pinto. 8 maart 2016.....	52
Interview Bahaeddin Budak16 maart 2016	53
Interview Hoesein Nanhekhan 25 Maart 2016.....	55

Ik wil de gelegenheid om een aantal mensen te danken niet voorbij laten gaan. Ten eerste mijn begeleider dr. De Jong die mij goed geholpen heeft door mee te denken en mij van adviezen te voorzien. Daarnaast wil ik Professor Pinto, dhr. Budak en dhr. Nanhekhan danken voor het feit dat zij tijd hebben vrij gemaakt voor interviews. Ook het bestuur van Stichting Islamitisch Onderwijs Utrecht en de directie van de Aboe Da'oedschool ben ik veel dank verschuldigd omdat zij mij het vertrouwen hebben gegeven om hun archieven in te mogen zien. Rob Gerritsen en Jaap Verhage ben ik dankbaar omdat zij met veel geduld mijn werk hebben nagekeken op inhoudelijke, taal- spelfouten. Mijn grootste dank gaat uit naar mijn betere helft Carlien Pels-Oosterwijk. Zonder haar steun en toeverlaat zou er nooit een masterthesis van mijn hand zijn geweest.

Inleiding

Voorwoord

Het was alsof Pim Fortuyn in 2002 een einde maakte aan een periode van tolerantie en respect voor islamitische minderheden in Nederland. En Nederland verloor volgens velen naarmate de jaren 2000 vorderden nog meer haar onschuld. Maar zoals historicus Maarten van Rossem al eens aangaf, men kan zich afvragen in hoeverre een natie onschuldig kan zijn.¹ De Nederlandse overheid was wellicht in de jaren 1980 voorzichtig, maar zeker niet politiek correct. Ook in het decennium daarna leek Nederland, als het ging om de multiculturele samenleving, van goede wil, zo lang minderheden maar in de pas bleven lopen.² Dit zien we onder meer terug wanneer moslims hun ‘eigen’ scholen wilden stichten. Hieronder zal blijken dat het tijdvak 1980-1998 eerder jaren waren van bevoogding dan van emancipatie. Bovendien, schreef Van Rossem, ging het volgens anderen al eerder mis tijdens de jaren 1960, de periode van ontzuiling.³ De verzuilde samenleving was aan het verdwijnen en politiek werd “pretentius”.

Velen hebben wel een beeld bij de term ‘verzuiling’, een concept dat uitvoerig is beschreven door Arend Lijphart in de jaren 1960 en later in deze thesis uitvoeriger zal worden uitgelegd.⁴ De term is een eigen leven gaan leiden en wordt nu te pas en te onpas gebruikt. Een goed voorbeeld is het islamitisch basisonderwijs dat eind jaren 1980 in Nederland het levenslicht zou zien. Vrijwel onmiddellijk ontstond er een discussie. Bekend waren de uitlatingen van VVD-fractievoorzitter Frits Bolkestein in 1991, die vreesde dat islamitische basisscholen zouden leiden tot verzuiling.⁵

Er zijn verschillende redenen voor een onderzoek naar de geschiedenis van het islamitisch basisonderwijs. Een eerste, maatschappelijke, reden heeft te maken met de islam in Nederland. Zeker na de beginjaren 2000 kunnen we geen krant openslaan of er is berichtgeving over de islam in Nederland. Soms lijkt het of alles wat moslims in Nederland doen onder een vergrootglas ligt. Een tweede, wetenschappelijke, reden voor mijn onderzoek is het feit dat islamitisch onderwijs weliswaar al veel is onderzocht maar nog weinig door historici. Ten derde, de term ‘islamitische zuil’, wordt al dan niet met een negatieve of stemming makende lading in media en politiek gebruikt. Argumenten vóór en tegen komen voorbij, zonder stil te staan bij wat zo’n term nu echt betekent. Daarnaast zien we de term vaak terugkomen in de wereld van het onderwijs en dan wordt deze mijns inziens verkeerd gebruikt. Verzuiling wil zeggen dat de maatschappij verdeeld is naar scheidslijnen van religie of ideologie waarbinnen verenigingen, clubs, organisaties en stichtingen zich bevinden. Onderwijs is daar een onderdeel van.⁶ De maatschappij die wij verzuiling noemen is verdwenen, onderwijs is als een soort relikwie overgebleven. Het is dan ook vreemd om een vroeger onderdeel van de verzuiling, altijd verzuild te blijven noemen.

¹ M. Van Rossem, *De wereld volgens Maarten van Rossem*, (Amsterdam 2005) 38.

² B. Mellink, *Worden zoals wij, Onderwijs en de opkomst van de geïndividualiseerde samenleving sinds 1945*, (2014 Amsterdam) 186-194.

³ M. Van Rossem, *De wereld volgens Maarten van Rossem*, 39.

⁴ A. Lijphart, *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*, (Haarlem 1990) 7.

⁵ F. Jensma, ‘Zakelijk debat over minderheden; discussie Kamer over integratie ontdaan van politieke lading, *NRC Handelsblad*, 9 oktober 1991.

⁶ M. Maussen, ‘Pillarization and islam: Churchstate traditions and muslim claims for recognition in The Netherlands’, *Comparative European Politics*, 10/3 (2012), 342.

Het was sinds begin twintigste eeuw geen groot maatschappelijk probleem meer om scholen op te richten naar religieuze denominatie, zoals dat begin twintigste eeuw nog wel was. Het was ook al geen probleem meer dat deze scholen door de staat werden bekostigd. Toen moslims van deze gelegenheid gebruik wilden maken, leek het ineens wel een probleem. Dat is interessant: nieuwe groepen kunnen voor een samenleving fungeren als een venster. Bestaande systemen vallen niet (meer) op tot anderen er gebruik van gaan maken. De reactie van de dominante groepen in de samenleving fungeert als een soort reflectie op een reeds bestaande situatie.

Eerder onderzoek

Dat er weinig historisch onderzoek is gedaan, is niet zo vreemd: de eerste basisscholen op islamitische grondslag werden pas in 1988 opgericht.⁷ Voor mijn onderzoek heb ik wat literatuur betreft moeten kijken naar de onderwijskundige hoek. Zo heeft professor G. Driessen van de Radboud Universiteit veel onderzoek verricht naar de kwaliteit en ontwikkelingen in het islamitisch basisonderwijs. Soms alleen, maar vaak ook met de hulp van andere wetenschappers. Ook heb ik mij gericht op onderwijskundigen die eind jaren 1980 schreven over de situatie van het Nederlands basisonderwijs in de jaren 1980. Te denken valt aan OALT (Onderwijs Allochtone Levende Talen), waar ik later meer over zal vertellen. Ook uit de hoek van de politicologie is veel onderzoek gedaan waar ik dankbaar gebruik van heb gemaakt. Een bekende uit de sociale wetenschappen is de naam W. Shadid die vaak samen met P. Van Koningsveld onderzoek deed op het gebied van de islam en moslims in Nederland. Historici als A. Fermin, P. De Rooy, P. Van Dam en B. Mellink waren belangrijk voor de informatie over de politieke situatie in de twintigste eeuw.

De politieke reacties op de oprichting van islamitische basisscholen werden door onderzoekers in de jaren 1990 vooral bezien in het licht van de ‘verzuiling’. Zo onderzocht islamoloog N. Landman in 1992 de wenselijkheid van een nieuwe zuil.⁸ Echter, het ging volgens de sociologen Shadid en Van Koningsveld vooral over de vraag of de verzuiling nog toekomst had en niet of het een goed middel kon zijn voor moslims.⁹ Bovendien vonden de onderzoekers het oproepen van het CDA tot nieuwe verzuiling ‘anachronistisch’.¹⁰ De Christendemocraten zagen begin jaren 1990 veel heil in een ‘islamitische zuil’ met een grote rol voor islamitische basisscholen, aangezien deze scholen een emanciperende werking konden hebben voor islamitische migranten in Nederland.¹¹ Maar, zo vonden Shadid en Van Koningsveld, verzuiling kon slechts ontstaan door confessionele hervormingsbewegingen en daar was in 1992 geen sprake van.

In de jaren 1980 kwam de nieuwe Wet op het Basisonderwijs en al bestonden ze nog niet, ‘islamitische scholen’ werden een bescheiden punt van discussie. Politiek Den Haag was bang dat ‘nationale’ scholen - zoals scholen voor bijvoorbeeld enkel Turkse kinderen - financiële steun zouden krijgen, merkten de cultureel antropologen J. Rath en R. Penninx in

⁷ G. Driessen, J. Bezemer, *Islamitisch onderwijs, schipperen tussen identiteit en kwaliteit*, (1999 Nijmegen) 10-12.

⁸ N. Landman, *Van mat tot minaret*, (Amsterdam 1992) 261-262.

⁹ W.A.R. Shadid en P.S. van Koningsveld, *De Mythe van het islamitische gevaar*, (Kampen 1992) 182-183.

¹⁰ W.A.R. Shadid en P.S. van Koningsveld, *De Mythe van het islamitische gevaar*, 182-183.

¹¹ J. Rath, R. Penninx, K. Groenendijk, W. Meijer, *Nederland en zijn islam, een ontzuilende samenleving reageert op het ontstaan van een geloofsgemeenschap*, (1996 Amsterdam) 31-32.

1996 op.¹² Echter, volgens Rath en Penninx vielen moslims in Nederland nauwelijks op, tot men zich door internationale gebeurtenissen als de Golfoorlog realiseerde dat er ook moslims in Nederland woonden. Hierdoor werden anti-islam-tendensen en een discussie over de plaats van moslims in Nederland geactiveerd. In de politiek zouden twee groepen ontstaan, vóór verzuiling (CDA) en tegen verzuiling (D'66 en VVD). Beide kampen gebruikten emancipatie en integratie als argumenten, zoals we dit later nog zullen zien.¹³ Een jaar later (1997) schreef Rath dat er grote verschillen waren tussen gemeenten in hoe zij omgingen met islamitische instituties. In Rotterdam ging erkenning een stuk sneller dan in Utrecht. In Utrecht werd geprobeerd islamitische scholen tegen te houden. Dat had te maken met de ontzuilde samenleving, meende Rath. Voor het oprichten van scholen moesten moslims op zoek gaan naar vertegenwoordigers uit de samenleving en die waren een stuk individualistischer dan voorheen. Volksvertegenwoordigers waren dus minder voorspelbaar vergeleken met vroeger toen ideologie meer leidend was.¹⁴

De genoemde auteurs toetsten hun onderzoeken aan de bevindingen van Lijphart zonder deze te betwisten. Dat gold ook voor Rath die in 1996 een duidelijke top-down visie presenteerde voor wat betreft islamitische basisscholen. Hij zag in het oprichten van islamitische scholen en instituties relikwieën van de aloude verzuiling. Om in overleg te gaan met de overheid moest men zorgen voor vertegenwoordigers en die kwamen voort uit organisaties. Maar alle islamitische organisaties tezamen vormden nog altijd geen ideaaltype zuil. Rath kwam zelfs met de term individualisering.¹⁵ Naast een gebrek aan kritiek op de theorie van verzuiling lezen we nergens in hoeverre islamitische organisaties zich bewust waren van verzuiling, laat staan of zij een 'islamitische zuil' voor ogen hadden.

Ook historici hanteerden een sterk politieke benadering. Fermin schreef in 1997 dat tussen 1980 en 1986 de nationale overheid zich vooral druk maakte over de achterstand van minderheden. Zij moesten zich ontplooiën naar eigen cultuur en identiteit. Naarmate de jaren 1980 vorderden, kwam er meer nadruk op sociaal-economische integratie. Fermin zag dat na 1987 de toon veranderde: cultuurverschillen zouden leiden tot conflicten en integratieproblemen. Nederland zou een waarborgstaat moeten zijn waarbij eigen identiteit en cultuur minder belangrijk moesten zijn.¹⁶ Mogelijk zou dit de weerzin tegen islamitische scholen in een aantal gevallen verklaren. In 1992 was vooral de VVD bang voor een 'islamitische' of 'Marokkaanse' zuil.

Historicus De Rooy had het in 2002 lastig; een goede definitie voor verzuiling is moeilijker te geven dan op het eerste gezicht lijkt. Alle thema's die een rol speelden in de twintigste eeuw waren gerelateerd aan de verzuiling. Ontzuiling moest dan te maken hebben met de traditionele banden die aan het verdwijnen waren.¹⁷ De Rooy doelde op de banden met confessionele of niet-confessionele verenigingen, instellingen en clubs. In die wereld

¹² J. Rath, R. Penninx, K. Groenendijk, W. Meijer, *Nederland en zijn islam, een ontzuilende samenleving reageert op het ontstaan van een geloofsgemeenschap*, 51-64.

¹³ Ibidem, 30-32.

¹⁴ J. Rath, R. Penninx, K. Groenendijk, A. Meyer, 'De Nederlandse samenleving en zijn islam. Reacties op de opbouw van islamitische instituties', *Migrantstudies*, 13/2 (1997), 70. EN M. Gallangher, M. Laver, P. Mair, *Representative government in modern Europe*, (New York 2011) 195-238

¹⁵ J. Rath, R. Penninx, K. Groenendijk, W. Meijer, *Nederland en zijn islam, een ontzuilende samenleving reageert op het ontstaan van een geloofsgemeenschap*, 70-71.

¹⁶ A.M.E. Fermin, *Nederlandse politieke partijen over minderhedenbeleid 1977-1995*, (Utrecht 1997) 177-265.

¹⁷ P. De Rooy, *Republiek van rivaliteiten, Nederland sinds 1813*, (Haarlem 2002) 297-281.

ontstonden islamitische basisscholen en dat zou verklaren waarom de politieke reacties zo complex en divers waren. Het CDA, vasthoudend aan traditionele waarden, zag daarom mogelijk meer in islamitische basisscholen als onderdeel van een zuil, terwijl VVD en D'66 juist blij waren dat ze verlost waren van het fenomeen 'verzuiling'.

De onderwijskundigen G. Driessen en P. Valkenberg maakten in 2006 duidelijk dat de politiek het beleid bepaalde en dat islamitische instituties zich daarnaar voegden. Het was niet zo dat er islamitische organisaties ontstonden waarop de politiek moest reageren. Ook de ideologische denkbeelden over moslims speelde volgens deze onderzoekers een rol.¹⁸ Moslims zelf speelden een wat lijdzame rol, zo leek het. Men bleef vastzitten in het stramien van verzuilen en ontzuilen en alles wat er in de twintigste eeuw gebeurde, had daarmee te maken. Mogelijk waren het de veranderende waarden in de Nederlandse samenleving waar moslims 'last' van hadden. De onderwijskundige W. Meijer zei in 2006 dat het tot 1991 een taboe was om te spreken over de islam als een sociaal-politiek blok en pas na 'Bolkestein' ging men spreken over segregatie.¹⁹ Het kan dus zijn dat de timing van sommige oprichters van islamitische scholen onhandig was. Men was bang voor segregatie. C. Dwyer en A. Meyer (2010) zouden daarop kunnen riposteren dat het probleem lokaal was, niet nationaal. Het waren vaak gemeenten die omwille van 'integratie' tegen islamitische scholen waren.²⁰

Volgens de liberale politicoloog E. Koning (2007) was de verzuiling nu echt voorbij. Dat we in een verzuilde samenleving geleefd hebben, was noodzakelijk, want op die manier konden de katholieken en andere denominaties accommoderen. Onderwijs was slechts een bouwsteen en een islamitische zuil kwam er volgens hem niet.²¹ De wereld van de politicologie bleef na 2000 een rotsvast vertrouwen hebben in de verzuilingstheorie, wat wellicht te maken heeft met het feit dat deze wetenschappers vrijwel altijd werken vanuit een theorie in plaats van naar een theorie toe te werken. Dat zien we ook aan de politicologen R. Andeweg en G. Irwin die zich in 2009 bleven vastklampen aan de theorie van Lijphart en zeiden dat met de ontzuiling andere scheidslijnen aan de oppervlakte kwamen.²² Wel waren Andeweg en Irwin het met Meijer eens dat Bolkestein, samen met Paul Scheffer (PvdA), een zeker taboe doorbraken in de Nederlandse politiek. De jaren 1970 en 1980 bestonden vooral uit politieke correctheid naar islamitische groepen toe. De vraag was hoe moslims om moesten gaan met de basiswaarden in Nederland aangezien zij de 'verlichting' zouden hebben gemist.²³ Met deze achtergrond is het begrijpelijk dat juist partijen als de VVD sceptisch staan tegenover islamitische scholen.²⁴

De afgelopen twintig jaar was het zo dat, wanneer de verzuilingstheorie weer boven kwam drijven, er altijd gesproken werd over een 'islamitische' zuil en niet over een 'Marokkaanse' of 'Surinaamse'. Mogelijk kwam dit doordat onze oude vertrouwde zuilen confessioneel of ideologisch waren. Politiek wetenschapper M. Maussen bleef in 2012

¹⁸ G. Driessen, P. Valkenberg, 'Islamic schools in The Netherlands: Compromising between identity and quality?' *British journal of religious education*, 23/1 (2000) 15-16.

¹⁹ W. Meijer, *Tradition and future of islamic education*, (Amsterdam 2006), 22-23.

²⁰ C. Dwyer, A. Meyer, 'The institutionalisation of islam in The Netherlands and in de UK: The case of islamic schools', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 21/1 (2010), 47-48.

²¹ E. Koning, 'Erfenis van de verzuiling, politieke partijen over islamitische basisscholen', *Liberaal Reveil*, 48 (2007) 156.

²² R.B. Andeweg, G.A.Irwin, *Governance and politics of the Netherlands*, (Durham, Leiden 2009) 22-44.

²³ R.B. Andeweg, G.A.Irwin, *Governance and politics of the Netherlands*, 44-48.

²⁴ E. Koning, 'Erfenis van de verzuiling, politieke partijen over islamitische basisscholen', *Liberaal Reveil*, 48 (2007) 158-62.

vasthouden aan de aloude theorie van verzuiling. Die is dan ook diep in ons denken geworteld. Maussen zei wel dat islamitische instituties meestal georganiseerd waren langs etnische lijnen. Er waren wel islamitische associaties, scholen, moskeeën en etnisch-islamitische voetbalclubs, maar geen islamitische kranten, vakbonden of nationale partijen. De bestaande islamitische instituties hadden geen monopolie op sociaal-culturele en andere benodigdheden van moslims. Dat de politiek reageerde op het ontstaan van een vermeende nieuwe confessionele zuil, was dus ongegrond.²⁵

Pas recentelijk krijgt de verzuilingstheorie echte kritiek en raakt de visie op het islamitisch onderwijs daarvan ook los. Historicus Van Dam merkte op dat De Rooy het al moeilijk had met een goede definitie voor de vier verschillende zuilen. Van Dam vond de term ‘verzuiling’ in 2011 weinig meer dan een term om een bepaalde periode aan te geven. Gemeenschappen waren volgens hem vroeger wellicht enkel zwaarder georganiseerd dan tegenwoordig²⁶. Dat moslims zich zo zwaar gingen organiseren leek onwaarschijnlijk, daarvoor was politieke steun nodig. Gebeurde het toch, dan was het goed voor de stabiliteit van de natie en goed voor de emancipatie van de leden. Dat is, eenvoudig gezegd, omdat de eigen gelederen de leden klaar konden maken voor de ‘algemene maatschappij’. Wat bleef, was de angst van de meerderheidsmaatschappij voor afzondering.²⁷

Volgens Van Dam hebben de termen ‘verzuiling’ en ‘ontzuiling’ ons een vertekend beeld gegeven van verleden en heden. De beeldspraak ‘verzuiling’ is verleidelijk, maar ook een vertroebeling van de geschiedenis ‘uit angst voor de individualisering’. Het is iets waar men voor of tegen kan zijn, iets dat je kunt overstijgen. Echter, verzuiling is volgens Van Dam niets méér dan een term die een periode aangeeft en het is dan ook onzinnig om te spreken over ‘ontzuiling’. Vóór de jaren 1950 bestond de term ‘zuil’ niet eens, behalve in de architectuur. Het is onjuist om te spreken over de verzuiling van omroep en onderwijs maar ook over het ontstaan van een islamitische zuil.²⁸

Historicus Mellink ging verder op het spoor van Van Dam. In 2013 schreef hij niet zo zeer over ‘verzuilen’ en ‘ontzuilen’ maar over maatschappelijke groepen en toenemende individualisering. Moslims zijn groepsmensen bij uitstek meent Mellink en hij zag in de reacties op het ontstaan van islamitische scholen een “neiging om onwelwillenden een opvoeding in individualisering te geven”. We zijn immers allemaal individuen geworden en moeten ons vooral niet gaan aanpassen aan andersdenkenden.²⁹ Volgens Mellink moest de politiek in de jaren 1980 helpen met emancipatie. Het zou een periode zijn waarin ‘individuele vrijheid’ en ‘verantwoordelijkheid’ belangrijke kernwoorden waren.³⁰ Dit kon natuurlijk invloed hebben op de oprichting van islamitische scholen. Veel christelijke scholen waren inmiddels een weg ingeslagen waarbij het individu en het individueel denken over geloof belangrijker waren dan het collectief. Dat druist in tegen de visie van veel moslims. Daar staat wel tegenover dat

²⁵ M. Maussen, ‘Pillarization and islam: Churchstate traditions and muslim claims for recognition in The Netherlands’, *Comparative European Politics*, 342-343.

²⁶ ‘Zwaarder georganiseerd’ is overgenomen van Van Dam. Een vertaling zou ‘hechter georganiseerd’ of ‘sterker georganiseerd’.

²⁷ P. Van Dam, *Staat van verzuiling, Over een Nederlandse Mythe*, (Amsterdam 2011) 101-116.

²⁸ P. Van Dam, *Staat van verzuiling, Over een Nederlandse Mythe*, 9-10 en 101-107.

²⁹ B. Mellink, *Worden zoals wij, Onderwijs en de opkomst van de geïndividualiseerde samenleving sinds 1945*, (2014 Amsterdam) 233.

³⁰ B. Mellink, *Worden zoals wij, Onderwijs en de opkomst van de geïndividualiseerde samenleving sinds 1945*, 168-179.

verschillende christelijke scholen al weer een omslag aan het maken waren en orthodoxer werden.³¹ In een wereld van individualisering en discussie over emancipatie en integratie leken moslims met een wens tot eigen scholen overgeleverd aan de grillen van lokale politici.

Nu raken we dankzij Van Dam en Mellink wel wat los van de theorie van de verzuiling. Deze theorie heeft ons zicht vertroebeld, vonden deze auteurs, maar ze gaven tegelijkertijd wel een oorzaak waarom politici en media direct over zuilen beginnen wanneer islamitische organisaties ter sprake komen, zowel nu als toen. Toch, het onderzoek was tot nu toe altijd top-down, vanuit het standpunt van de politiek. Dit standpunt kan uiteraard nooit helemaal weggenomen worden, maar er mag wel meer ruimte komen voor het kijken door de bril van islamitische organisaties. Politieke reacties zorgen voor tegenreacties. Dat maakt bottom-up onderzoek zo interessant. We bezien de nationale en regionale politiek door de ogen van mensen die direct betrokken zijn en bespeuren meteen een reactie daarop. Óver het basisonderwijs schrijven kan interessant zijn, interessanter is het om deze scholen zèlf aan het woord te laten.

Onderzoek stond tot voor kort altijd in het licht van verzuiling en gebeurde nog altijd top-down. Mijn onderzoek is om te beginnen bottom-up. Daarnaast is niet de verzuiling zelf, maar de discussie over verzuiling belangrijk. Door dit te doen kan ik antwoord geven op de vraag: Hoe verliep de wisselwerking tussen het politieke establishment in Nederland enerzijds en schoolbestuurders met de wens om islamitische basisscholen op te richten in de jaren 1980 en 1990 anderzijds? Met ‘establishment’ wordt bedoeld: de gevestigde partijen in nationale en lokale overheid. Om deze vraag te kunnen beantwoorden stel ik eerst een aantal andere vragen. Ten eerste, hoe ontwikkelden het bijzonder onderwijs en de verzuiling zich in de negentiende en twintigste eeuw in Nederland? Ten tweede, wat waren de maatschappelijke en politieke ontwikkelingen binnen de islam en bij islamitische migranten in Nederland in de twintigste eeuw? Ten derde, hoe verliep de ontwikkeling van het islamitisch basisonderwijs in Nederland in de jaren 1980 en 1990 en hoe reageerde de politiek er op? Ten slotte, wat is de invloed van de discussie over verzuiling wanneer we kijken naar de ontwikkeling van het islamitisch onderwijs in Nederland?

Verantwoording

Politieke reacties zijn vrij eenvoudig te vinden in kranten en op websites, maar kunnen een eenzijdig beeld geven. De archieven van scholen kunnen een beeld geven van hoe politieke reacties werden ontvangen, omdat daarin geschreven reacties van de overheden kunnen worden bewaard. Tijdens mijn zoektocht merkte ik echter dat veel scholen geen belang zagen in het opbouwen van een archief. Veel is verloren gegaan. Dat geldt echter niet voor stichtingen. De ISNO (Islamitische Stichting Nederland voor Onderwijs en Opvoeding) was een scholenstichting die inmiddels ter ziele is. Het archief is echter bewaard gebleven in het IISG (Internationaal Instituut Sociale Geschiedenis) in Amsterdam en daar heb ik voor dit onderzoek dankbaar gebruik van gemaakt. Het materiaal bestaat onder meer uit notulen van bestuursvergaderingen, briefwisselingen met gemeenten en ministeries en interne briefwisselingen. Ook heb ik toegang gekregen tot de archieven van de SIOU (Stichting Islamitisch Onderwijs Utrecht) die één school onder haar hoede heeft, de Aboe Da'oedschool in Utrecht. Het Utrechts Archief heb ik geraadpleegd voor informatie over de gemeente Utrecht in de periode dat de ISNO en de SIOU een school in die stad wilden oprichten. Tevens heb ik

³¹ Ibidem, 181-194.

als aanvullend materiaal gebruikgemaakt van kranten. Ten slotte heb ik professor David Pinto (hoogleraar interculturele communicatie aan de Universiteit van Amsterdam), drs. Bahaeddin Budak (coördinator identiteitszaken en godsdienstonderwijs bij SIMON, Stichting Islamitisch onderwijs Midden en Oost Nederland) en Hoesein Nanhekhan (initiatiefnemer van de SIOU en oud-directeur van de Aboe Da'oedschool in Utrecht) geïnterviewd.

Voor mijn onderzoek maak ik gebruik van interviews en dat is in de geschiedwetenschap altijd voer geweest voor discussie. Want gebruiken historici niet vooral geschreven bronnen? In veel samenlevingen verloopt het sociale leven nagenoeg uitsluitend mondeling en veel rechtshandelingen worden gegarandeerd door getuigen. De mondelinge traditie is in onze samenleving van betekenis in een aantal sectoren. Vooral tijdens heftige momenten hebben ooggetuigen er belang bij om niet alles op te schrijven: denk bijvoorbeeld aan oorlogssituaties. Voor de reconstructie van historische gebeurtenissen zijn interviews een uitkomst. Het soort interview bepaalt echter wel wat er verteld wordt en wat niet. In harde interviews zijn de ondervragers actieve medespelers in het reconstructiewerk van het verleden van de informant. Dat wil niet zeggen dat zaken niet verhuld blijven, want informanten willen wellicht niet alles kwijt, ook niet aan wetenschappers. In interviews moet de historicus volgens hoogleraar middeleeuwse geschiedenis Marc Boone (Universiteit Gent) met vier 'lagen' rekening houden. De eerste is de 'fatische' laag of cognitieve informatie. Dat is de feitelijke uitgesproken tekst die geschreven wordt weergegeven. De tweede is de 'muzische' laag. Dan hebben we het over intonatie, rustpauzes, met een belangrijk informatiegehalte over de gemoedsgesteldheid van de geïnterviewde. Dit is lastig in een geschreven tekst weer te geven. De derde is de 'para-linguale' laag. Hier gaat het over wat niet door gesproken of geschreven taal kan worden weergegeven. Dus de mimiek en lichaamstaal van de geïnterviewde. Ten slotte de 'extra-linguale' laag, oftewel de randomstandigheden die het interview kunnen beïnvloeden zoals derden die de kamer binnenkomen, telefoon, achtergrond en versieringen in de ruimte. Toch zijn interviews voor een historicus moeilijk bruikbaar als wat er gezegd wordt niet te controleren is. Daarnaast is het voor sommige onderwerpen lastig om je als wetenschapper passieloos op te stellen. Een nog groter probleem is het wanneer herinneringen vervagen of vervormen.³² Ik doe de interviews omdat scholen en stichtingen niet alles in hun archieven opslaan en ik mij daarom moet wenden tot mensen die betrokken zijn geweest bij de oprichting van basisscholen in de jaren 1980 en 1990. Het is dus 'in plaats van' geschreven bronnen en het maakt de interviews niet geheel feilloos. En al zijn de oudste islamitische basisscholen nog geen dertig jaar oud, herinneringen vervagen en vervormen.

Ook de bronnen van de ISNO en de SIOU moeten kritisch tegen het licht worden gehouden. Om te beginnen bepaalden deze stichtingen zelf wat ze bewaarden en wat niet. Tevens zijn notulen van bijvoorbeeld bestuursvergaderingen interessante bronnen, maar de kans bestaat dat niet alles is opgeschreven of dat bepaalde gevoelens niet werden geuit tijdens vergaderingen. Ook scholenstichtingen zijn politiek. En uiteraard hebben de stichtingen een gekleurde mening. Ook de informatie uit het Utrechts Archief is niet helemaal waardenvrij. Brieven kunnen politieke beslissingen laten zien maar geen dubbele agenda's. Ook informele ontmoetingen zullen nooit worden opgeschreven. Mogelijk dat bestaande scholenstichtingen een flinke vinger in de pap hadden, maar het is zeer lastig om dat uit bestaand bronnenmateriaal

³² M. Boone, *Historici en hun métier, Een inleiding tot de historische kritiek*, (Gent 2011) 22-25, 48, 167, 202-203.

te extraheren. Juist dan zijn interviews een uitkomst. Het is de kunst om al het beschikbare bronnenmateriaal naast elkaar te leggen samen met de beschikbare literatuur.

Deze thesis beslaat de late jaren 1970, het moment dat de islamitische migrant min of meer begon op te vallen voor de politiek, evenals de jaren 1980 en 1990. De kernjaren liggen ongeveer tussen 1985 en 1995. Voor de volledigheid volgt hieronder een lijst van kabinetten in de perioden die door deze thesis worden bestreken. Per periode is te lezen met welk kabinet we te maken hadden en welke partijen zitting namen in dat kabinet.³³ Ten slotte is te lezen welke staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, belast met het basisonderwijs, op dat moment aan de regering deelnam.³⁴

Jaartal	Kabinet	Regeringspartijen	Staatssecretaris van Onderwijs (Cultuur) en Wetenschappen, verantwoordelijk voor basisonderwijs
1973-1977	Den Uyl	PvdA-D'66-PPR-KVP-ARP	Klaas de Jong Ozn. 1973-1977 (ARP)
1977-1981	Van Agt I	CDA-VVD	Ad Hermes 1978-1982 (CDA)
1981-1982	Van Agt II	CDA-PvdA-D'66	Ad Hermes 1978-1982 (CDA)
1982	Van Agt III	CDA-D'66	Ad Hermes 1978-1982 (CDA)
1982-1986	Lubbers I	CDA-VVD	Gerard van Leijenhorst 1982-1986 (CDA)
1986-1989	Lubbers II	CDA-VVD	Nell Ginjaar-Maas 1986-1989 (VVD)
1989-1994	Lubbers III	CDA-PvdA	Jacques Wallage 1989-1993 (PvdA), Roel in 't Veld 1993 (PvdA), Job Cohen 1993-1994 (PvdA)
1994-1998	Kok I	PvdA-VVD-D'66	Tineke Netelenbos 1994-1998 (PvdA)

Op de volgende pagina's wordt kort ingegaan op het klassieke verzuilingsverhaal en de kritiek daarop. Zoals gezegd is dit onderwerp mijns inziens belangrijk om de kritiek op het islamitisch basisonderwijs beter te begrijpen. Voor de helderheid ga ik eveneens kort in op de komst van islamitische migranten naar Nederland. Vervolgens ga ik in op de Wet Basisonderwijs en een aantal termen uit het onderwijs. Deze termen kunnen ons iets zeggen over hoe men keek naar migrantenkinderen in het onderwijs. Dan is het interessant om te kijken naar de eerste mislukte pogingen om islamitische basisscholen op te richten en te zien waar het mis ging. Na 1988 hadden moslims meer succes. De neiging is groot om dit proces puur chronologisch te bekijken. Echter, eerst gaan we de landelijke situatie na en bespreken we de ISNO. Vervolgens bekijken we wat deze stichting in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag voor elkaar kreeg. Daarna gaan we andere steden in Nederland af waarbij we tevens SIMON bespreken die in veel van de steden later eveneens islamitische scholen probeerde te stichten. Ten slotte bespreken we eerst wat er gebeurde toen de ISNO een school in Utrecht wilde stichten en vervolgens wat er gebeurde toen de SIOU hetzelfde wilde proberen.

³³ A.M.E. Fermin, Nederlandse politieke partijen over minderhedenbeleid 1977-1995, (Utrecht 1997) 281.

³⁴ Parlement.com geconsulteerd op 23 maart 2016.

Moslims in een ‘ontzuilende’ samenleving 1917-1988

Verzuiling en bijzonder onderwijs

Het verzuilingsdebat was en is diep verankerd in de politiek. Eerder werd het voorbeeld van Bolkestein in 1991 gebruikt. Kamerlid H. Lankhorst (GroenLinks) wilde in 1992 de verzuiling in het hele onderwijs ter discussie stellen.³⁵ Nu stond Lankhorst niet alleen en waren er veel meer mensen die meenden dat zoiets als ‘verzuiling van het onderwijs’ bestond. Ook Frans Franssen (VVD) ‘schrok zich wild’ van het aantal islamitische basisscholen in Nederland en sprak in 1992 over een nieuwe verzuiling.³⁶

Voorstanders waren er ook. Onderwijs socioloog Jaap Dronkers van de Universiteit van Amsterdam verwachtte in 1990 veel van het ‘beproefde middel van verzuiling’.³⁷ Socioloog en hoogleraar Anton Zijderveld besprak de voor- en nadelen van verzuiling en concludeerde dat: ‘De geschiedenis van Nederland heeft geleerd dat verzuiling op levensbeschouwelijke basis verzoening en harmonie niet in de weg staat’.³⁸ Het leek er dus op dat de verzuiling volgens Dronkers min of meer met opzet is ontstaan en dat kunstje was volgens Zijderveld opnieuw uit te voeren. K. Klop van het Wetenschappelijk Instituut van het CDA ging zo ver te zeggen dat het onnodig was om over voor- en nadelen te praten, men moest beginnen met het ondersteunen van islamitische en hindoeïstische zuilen.³⁹ Niet alleen autochtonen spraken van nieuwe verzuiling, in 1995 hoorden we deze term ook van islamitische kant. De Nederlands Islamitische Bond voor Ouderen (NISBO) werd opgericht mede dankzij imam Hamza Zeid Kailani. Hij noemde zich voorstander van verzuiling omdat het goed zou zijn voor de participatie.⁴⁰

Allereerst zal ik het traditionele verhaal over de verzuiling schetsen. Shadid en Van Koningsveld omschreven verzuiling als volgt: “een structuur van parallele, ten opzichte van elkaar gesegregeerde en gepolariseerde organisatorische complexen met elk een eigen levensbeschouwelijke grondslag, werkzaam in primair profane sferen binnen een maatschappij die de rechten van het levensbeschouwelijke pluralisme in principe heeft erkend”.⁴¹ Met enige voorzichtigheid kunnen we verzuiling vertalen als ‘scheidslijnen op levensbeschouwelijke of ideologische grondslag’ in de maatschappij. Nederland kende vier scheidslijnen: protestants, katholiek, sociaaldemocratisch en liberaal.⁴² In ons land was het een lange tijd zo dat het leven zich vrijwel volledig afspeelde in een van deze vier groepen, van de wieg tot aan het graf. Althans, als we het klassieke verhaal van verzuiling mogen geloven.

Met name de katholieken en in mindere mate de protestanten wilden graag alle aspecten van het leven in een zuil opnemen. Dit begon met een dispuut over het lager onderwijs tussen 1840 en 1917 dat steeds grimmiger werd. Het behoren tot een zuil was niet alleen een kwestie van ideologie, het was ook een sociaal-culturele norm. Mensen die zich verzetten tegen de

³⁵ Onderwijsredactie, ‘Praten over nieuwe zuil alleen of over de verzuiling’, *Trouw*, 24 maart 1992.

³⁶ Redactie, ‘vrij, onverveerd, discussie geblokkeerd’, *Het Parool*, 14 maart 1994.

³⁷ Redactie, ‘Slinkende verachtingen van het onderwijs’, *NRC Handelsblad*, 13 september 1990.

³⁸ M. Chavannes, ‘De prijs der verzuiling (1)’, *NRC Handelsblad*, 28 december 1991.

³⁹ J. Rath, R. Penninx, K. Groenendijk, W. Meijer, *Nederland en zijn islam, een ontzuilende samenleving reageert op het ontstaan van een geloofsgemeenschap*, (1996 Amsterdam) 31-32.

⁴⁰ Redactie, ‘Moslims richten ouderenbond op’, *Trouw*, 16 juli 1995.

⁴¹ W.A.R. Shadid, P.S. van Koningsveld, ‘Islamic primary schools’, in: Idem, *Islam in Dutch society: current developments and future prospects*, (1992 Kampen) 149-170.

⁴² R.B. Andeweg, G.A. Irwin, *Governance and politics of the Netherlands*, (Durham, Leiden 2009) 22-44.

zuilen leden vaak een marginaal bestaan. De helft van de Nederlanders behoorde niet tot een zuil en was daardoor van het lidmaatschap van veel organisaties en verenigingen uitgesloten.⁴³

De sociaal-liberaal Cort van der Linden wilde begin 1913 een einde maken aan twee slepende kwesties die hun oorsprong hadden in de negentiende eeuw: de schoolkwestie en het kiesrecht. De uitruil was er in 1917: rechts kreeg de toezegging dat de overheid het openbaar en bijzonder onderwijs voortaan op dezelfde manier zou financieren en links kreeg het algemeen mannenkiesrecht.⁴⁴ Alle aspecten zoals media, clubs, organisaties en verenigingen raakten verdeeld over de vier zuilen. De zuilen samen vormden de natie en samenwerking was noodzakelijk om als één natie te kunnen functioneren. Paradoxaal genoeg was Nederland in deze periode een stabiele en effectieve democratie.⁴⁵ Tot 1967 hadden politieke campagnes geen zin, want het aantal zetels in het parlement veranderde nauwelijks. Vanaf de late jaren 1960 lieten kiezers zich echter steeds minder leiden door een zuil.⁴⁶

De ontzuiling begon in de periode 1960-1975 doordat er een einde kwam aan traditionele verbanden en verhoudingen en men op zoek moest naar nieuwe. Na de Tweede Wereldoorlog hadden de politieke partijen van de zuilen ingezet op een samenleving die opnieuw gestalte moest krijgen en modern moest worden. Nederland moest een sterk geïndustrialiseerde economie worden. Ideologie was enkel belangrijk voor het bijhouden van de groepen en voor stabiliteit. Verder moesten burgers sterk en zelfstandig worden. Dat lukte zo goed, dat deze burgers in de confessionele zuilen zich gingen verzetten tegen de verzuiling terwijl er in de progressieve sociaaldemocratische zuil in de jaren 1970 een strijd ontstond tegen technocratie, planning en soms zelfs moderniteit.⁴⁷ Het evenwicht raakte verstoord en de katholieken begonnen te werken aan interne disciplineren en legden de samenwerking met andere zuilen aan banden. Dit zorgde voor verzet en steeds meer mensen zagen de zuilen als een hinderpaal voor de ontwikkeling van een moderne samenleving.⁴⁸

Recent wordt de oude vertrouwde verzuilingstheorie van Lijphart onder vuur genomen. Er zijn volgens Van Dam drie connotaties die niet kloppen bij verzuiling: een, de suggestie van de beeldspraak van pilaren en een dak; twee, dat het typisch Nederlands was; en drie, dat de weg van verzuiling naar ontzuiling een radicale breuk was.⁴⁹ Discussie over verzuiling zorgt voor spraakverwarring volgens Van Dam. Volgens hem moet die spraakverwarring worden tegengegaan: “In de eerste plaats door te bezien welke verschillende zaken met behulp van dezelfde termen worden bediscussieerd. Onder deze noemer vallen discussies over de plaats van individu en organisatie, over de rol van religie in de samenleving en over de specifieke vorm van politiek bedrijven. Ten tweede kan de spraakverwarring worden tegengegaan door alert te zijn op de gevolgen van de beeldspraak bij het vormen van een beeld van heden en verleden. De beeldspraak suggereert een statisch en strikt opgedeelde maatschappij die in deze vorm nooit heeft bestaan. Het is met het oog op het verleden onverstandig de eigenschappen van de beeldspraak te overdrijven en kijkend naar het heden niet nodig eventuele nadelige

⁴³ P. De Rooy, *Republiek van rivaliteiten, Nederland sinds 1813*, (Haarlem 2002) 279-281.

⁴⁴ P. De Rooy, *Republiek van rivaliteiten, Nederland sinds 1813*, 155-156.

⁴⁵ R.B. Andeweg, G.A.Irwin, *Governance and politics of the Netherlands*, 41-44.

⁴⁶ R.B. Andeweg, G.A.Irwin, *Governance and politics of the Netherlands*, 41-44 en P. De Rooy, *Republiek van rivaliteiten, Nederland sinds 1813*, 221-225.

⁴⁷ P. De Rooy, *Republiek van rivaliteiten, Nederland sinds 1813*, 279-280.

⁴⁸ R.B. Andeweg, G.A.Irwin, *Governance and politics of the Netherlands*, 41-44 en P. De Rooy, *Republiek van rivaliteiten, Nederland sinds 1813*, 221-225.

⁴⁹ P. Van Dam, *Staat van verzuiling, Over een Nederlandse Mythe*, 118-120.

effecten van organisatie op basis van een specifieke levensbeschouwelijk traditie te chargeren”.⁵⁰

Het verschil zit hem wellicht enkel in hoe de gemeenschappen ingericht waren. Voor de jaren 1960 waren die zwaarder georganiseerd. Gemeenschapszin bleef bestaan maar de organisatie werd lichter, vrijer. Het is niet waarschijnlijk dat moslims zich organiseren in hechtere gemeenschappen. Lukt dat wel dan is dat geen gevaar voor de samenleving. Ze vormen een middel van stabiliteit waarbinnen de leden ruimte kregen om te emanciperen. Er is alleen angst van de meerderheidsmaatschappij voor afzondering van een minderheid.⁵¹

Mellink merkte op dat scholen uitstekend gebruikt kunnen worden om het zelfbeeld van de Nederlandse maatschappij in de 20^e eeuw te onderzoeken. Een school voedt immers de kinderen op die de volwassenen van de nabije toekomst worden, dus moet overheid en onderwijs zich steeds afvragen hoe die toekomst er uit moet komen te zien. In de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog werd geprobeerd een doorbraak te forceren waardoor alle ‘hokjes’ in het onderwijs zouden verdwijnen. Dat lukte niet, maar er kwam wel een discussie over het individu en de gemeenschap. Bij de confessionelen vonden sommigen dat het geloof verpersoonlijkt moest worden en in het openbaar onderwijs wilden velen af van het stigma enkel maar neutraal te zijn.⁵²

Door het geringe aantal conflicten tussen ‘openbaar’ en ‘bijzonder’ was het tussen 1959 en 1966 rustig in onderwijsland. Geloof werd steeds meer iets wat individueel beleefd moest worden. De jaren 1967-1972 echter zijn welbekend vanwege de anti-autoritaire beweging en die bereikte ook de scholen. Het gevolg was dat gezagsverhoudingen vrijer werden. Volgens Mellink volgde een vergeten periode tussen 1973 en 1981. In die tijd was er een grote discussie gaande binnen het onderwijs in hoeverre de politieke kleur van docenten er iets toe deed. Eenmaal in de jaren 1980 zag Mellink een opvallende ontwikkeling. In Alphen aan de Rijn werden hoofddoekjes op openbare scholen verboden en om geen tweespalt te veroorzaken gingen confessionele scholen hierin mee. Na een storm van protest werd het verbod opgeheven. Bestuurders en leraren waren voor ‘behoud van eigen identiteit’ maar waren bang voor het verdwijnen van waarden als seksuele emancipatie, gelijkheid, ruimdenkendheid en individuele vrijheid. Vooral moslims werd vervolgens de les gelezen hoe zij zich dienden te gedragen.

Samenvatting

De aloude verzuilingstheorie leerde ons dat de verzuiling een boost kreeg vanaf 1917; vanaf 1967 begon de ontzuiling. Het idee van een zuilengalerij met een dakje erop leeft nog altijd sterk in de wetenschap en is nog vaak de basis voor werk van politicologen. Dit heeft veel politici beïnvloed. Het geloof dat de Nederlandse samenleving in een periode van ontzuiling zat, leefde sterk in de politiek, zowel nationaal als lokaal. In de wetenschap ging het niet om de vraag in hoeverre het idee van ontzuiling klopte, eerder ging het om de vraag in hoeverre dat goed was of niet. Ook de politieke partijen in Nederland waren verdeeld in voor- en tegenstanders van verzuiling. Het sterke geloof in de verzuilingstheorie van Lijphart is pas recentelijk onder vuur genomen door Mellink en Ten Dam. Maar in de jaren 1980 en jaren 1990 was er geen twijfel bij politici. Dit verklaarde waarom veel politici zo krampachtig reageerden

⁵⁰ Ibidem, 115.

⁵¹ Ibidem, 115-116.

⁵² B. Mellink, Worden zoals wij, Onderwijs en de opkomst van de geïndividualiseerde samenleving sinds 1945, 19-20 en 44-52.

toen moslims zich begonnen te organiseren en eisen begonnen te stellen, gerelateerd aan religieuze voorzieningen: want dat kon wel eens leiden tot een nieuwe zuil. Bij de emancipatiestrijd van moslims werd deze groep zelf nauwelijks betrokken. Het ging vooral *over* hen.⁵³ Dat blijkt ook wel uit het onderstaande.

Islamitische migranten

Ondertussen bleken gastarbeiders eind jaren 1970 veelal niet naar het vaderland terug te keren, maar in Nederland te blijven. Individuele vrijheid was nog altijd een groot goed en onder de noemer ‘emancipatie’ moesten overheid en politiek de migranten helpen.⁵⁴ Van ‘de moslim’ mag men eigenlijk niet spreken; we moeten op zijn minst met drie zaken rekening houden. Op de eerste plaats is de islamitische identiteit voor de meeste moslims nog altijd belangrijk, ook voor hen die niet of nauwelijks praktiserend zijn. Op de tweede plaats wordt de islam vaak in verband gebracht met de nationaliteit zoals dat vooral bij Turken het geval is. Op de derde plaats mogen we de islam niet zien als een homogeen geloof aangezien er veel onderlinge verschillen en spanningen zijn.⁵⁵ Misschien dat ‘de Nederlandse cultuur’ moslims wat dichter bijeenbracht. Y. Mohamed schreef dat islamitische gastarbeiders in een spirituele en sociaal-vijandige wereld terecht kwamen en dat er sprake was van vervreemding. In de jaren 1970 bestond er volgens haar een negatief beeld over moslims. Integratie boezemde moslims angst in, angst om hun identiteit te verliezen.⁵⁶ Integratie en emancipatie kunnen gezien worden als middelen om een nieuwe ‘verzuiling’ te voorkomen.

Gastarbeiders waren migranten die tijdelijk zouden werken in Nederland en velen van hen waren moslim. Ze waren echter niet de eersten. We kunnen volgens G. Driessen en J. Bezemer de migranten die na de Tweede Wereldoorlog naar Nederland kwamen, grofweg in drie categorieën indelen. De eersten kwamen uit de voormalige koloniën van Nederlands-Indië in de jaren 1950 en twintig jaar later uit Suriname. Daar zaten al moslims bij. Een grotere groep vormden de gastarbeiders uit de jaren 1960 en 1970: eerst voornamelijk niet-moslims uit Spanje, Italië en Joegoslavië en later vooral moslims uit islamitische landen als Turkije, Tunesië en Marokko.⁵⁷ De arbeiders waren vaak ongeschoold en werden ingezet in de mijnbouw, de scheepsbouw en de textielindustrie. In de jaren 1980 kwam de gezinshereniging daar bovenop. De laatste categorie bestond uit vluchtelingen uit Joegoslavië, Irak en Iran. Het gevolg was een grote groep niet-Nederlanders in Nederland die veelal zelfs geen Engels spraken.⁵⁸ In 1990 woonden er 432.000 moslims in Nederland waarvan 199.000 Turken, 164.000 Marokkanen en 26.000 Surinamers.⁵⁹

Tot in de jaren 1980 ging de overheid ervan uit dat de gastarbeiders weer terug zouden gaan naar hun land van oorsprong. Wetenschappelijk onderzoek naar islamitische groepen was

⁵³ Ibidem, 181-194.

⁵⁴ Ibidem, 93-96, 124-129 en 168-179.

⁵⁵ G. Driessen, M. Merry, ‘Islamic schools in the Netherlands: expansion or marginalization’, *Interchange*, 37/3 (2006) 412.

⁵⁶ Y. Mohamed, ‘The integration of muslims in Western Europe, the dutch question’, *Institute of muslim minority affairs*, 15/1-2 (1994) 84.

⁵⁷ G. Driessen, J. Bezemer, *Islamitisch onderwijs, schipperen tussen identiteit en kwaliteit*, (1999 Nijmegen) 7-10.

⁵⁸ G. Driessen, J. Bezemer, *Islamitisch onderwijs, schipperen tussen identiteit en kwaliteit*, (1999 Nijmegen) 7-10.

⁵⁹ Y. Mohamed, ‘The integration of muslims in Western Europe, the dutch question’, *Institute of muslim minority affairs*, 15/1-2 (1994) 84-85.

er nauwelijks. Kinderen kregen lessen gericht op hun terugkeer.⁶⁰ Het bestaan van moslims in Nederland was verborgen en de reacties van de overheid ad hoc en fragmentarisch.⁶¹ In de jaren 1990 had de islam zich in verschillende domeinen geïnstitutionaliseerd. Denk aan moskeeën en gebedsruimten, maar ook aan kiesrecht.⁶²

In een ‘donkere periode’ tot ongeveer 1980 zagen we dat de overheid slechts zo nu en dan reageerde op de aanwezigheid van moslims.⁶³ In 1976 kwam er vanuit het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk een subsidieregeling voor gebedsruimten. In 1977 paste het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne het vleeskeuringsbesluit aan om ritueel slachten mogelijk te maken. Het uitgangspunt van de overheid bleef dat moslims vooral tijdelijk in Nederland zouden blijven. Er werd niet meer geregeld dan strikt noodzakelijk. Pas met de gezinshereniging eind jaren 1970 begon men aan die tijdelijkheid te twifelen. De WRR drong aan op herformulering van de beleidsvoornemens in 1979. In de stukken kwam echter de term ‘islam’ nog altijd niet voor.⁶⁴

Ongeveer tussen 1983 en 1989 voltrok zich een omslag. Islamitische organisaties traden steeds meer op de voorgrond en de overheid schonk steeds meer aandacht aan moslims. In 1982 moest de Interdepartementale Commissie Minderhedenbeleid (ICM) van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk advies uitbrengen over de wenselijkheid van overheidssteun bij ruimtelijke voorzieningen voor religieuze minderheden. De ICM maakte haar opdracht breder en ging in gesprek met migranten waardoor religieuze organisaties erkend werden als gesprekspartner.⁶⁵

Ondanks de wil om de ‘nieuwe’ godsdiensten een plaats te geven, was er politiek verzet. Na de grondwetsherziening van 1983 mocht er geen financiële band meer tussen staat en godsdienst. Desalniettemin wilde de overheid voorwaarden scheppen voor godsdienstbeleving en traden verantwoordelijke ministers in 1983 in gesprek met religieuze groepen. Ondanks dat er in verschillende rapporten werd gewezen op de noodzaak tot steunverlening aan geloofsgenootschappen, zoals geestelijke verzorging voor hindoes en moslims in openbare instellingen en subsidies voor de bouw en onderhoud van gebedsruimten, vond het kabinet Lubbers III dit in 1988 allemaal niet nodig: het zou allemaal al geregeld zijn. Op politiek vlak en in de ambtenarij ging de discussie door, maar van een maatschappelijke discussie was geen sprake.⁶⁶ In de politiek zorgden islamitische en andere religieuze groepen voor een debat over nieuwe zuilen, met daaraan gekoppeld de vraag of het ontstaan daarvan wel bevorderlijk was voor integratie en emancipatie.

⁶⁰ L. Van Der Meij, ‘Islamitisch basisonderwijs in Nederland, ontstaan organisatie en integratie’, Islamitische schoolbesturen organisatie, (2009) 3.

⁶¹ J. Rath, R. Penninx, K. Groenendijk, W. Meijer, *Nederland en zijn islam, een ontzuilende samenleving reageert op het ontstaan van een geloofsgemeenschap*, 1996.

⁶² G. Driessen, J. Bezemer, *Islamitisch onderwijs, schipperen tussen identiteit en kwaliteit*, 7-10.

⁶³ Rath spreekt over een donkere periode. Daarmee wordt een periode bedoeld waar moslims in Nederland een onopvallend bestaan leiden en waar de maatschappij niet meer dan absoluut noodzakelijk rekening mee hield.

⁶⁴ J. Rath, R. Penninx, K. Groenendijk, W. Meijer, *Nederland en zijn islam, een ontzuilende samenleving reageert op het ontstaan van een geloofsgemeenschap*, 1996. EN: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *A. Rapport aan de Regering, B. Naar een algemeen etnisch minderhedenbeleid?*, voorstudie door R. Penninx, (Den Haag 1979).

⁶⁵ Ibidem 25-30.

⁶⁶ Ibidem 25-30.

In de Nederlandse politiek en maatschappij van de jaren 1980 en 1990 werd vaak gesproken over integratie en emancipatie; Fermin spendeerde er bijna driehonderd pagina's aan. Kort gezegd kent integratie drie dimensies: sociaal-cultureel, sociaal-economisch en politiek-juridisch. De eerste, de sociaal-culturele dimensie, gaat over een samenleving van individuen en groepen die in etnisch, cultureel en levensbeschouwelijk opzicht verschillen, maar elkaar desondanks erkennen en de ruimte geven voor de ontplooiing van hun eigen levenswijze en voor de beleving van hun religie en collectieve identiteiten. Bij de tweede dimensie, de sociaal-economische, hebben we het over gelijkheid in abstracte en fundamentele zin. Dit lijkt heel paradoxaal, maar dat is het niet. Het is fundamenteel omdat mensen als fundamenteel gelijk moeten worden gezien dan wel behandeld. Dat lijkt heel concreet maar er ligt een addertje onder het gras. Het is abstract omdat de overheid de belangen van ieder lid van de gemeenschap in principe evenzeer in haar oordeelsvorming moet betrekken. Dat zegt dan nog niets over de feitelijke verdeling van sociale goederen. De overheid kan sociaal-economische integratie dus wel wensen, dat wil niet zeggen dat de maatschappij dit toe laat. De derde dimensie, de politiek-juridische, kan worden verbonden met het begrip 'burgerschap'. Dat heeft dan betrekking op zaken als de rechtspositie, politieke participatie, bestrijding van racisme, onderlinge solidariteit, politieke loyaliteit en plichten en verantwoordelijkheden.⁶⁷

Het begrip 'emancipatie' is veel minder ruim dan de term 'integratie'. Emancipatie is vooral gericht op de belangen en ontplooiingskansen van minderheidsgroepen. Het begrip emancipatie verwijst vaak naar processen van bewustwording, groepsgewijze strijd, mentaliteitsverandering en fundamentele maatschappijveranderingen. Vergeleken met integratie heeft emancipatie een sterkere maatschappijkritische connotatie. Het tegenovergestelde van emancipatie is onderdrukking, onmondigheid of afhankelijkheid.⁶⁸

Samenvatting

Zowel lokaal als nationaal zag de Nederlandse politiek Nederland vanaf 1970 als een land in ontzuiling. Arbeidsmigranten kwamen in diezelfde periode. Dat was geen probleem totdat bleek dat veel van die migranten niet meer naar huis gingen. Zeker na gezinshereniging bleek dat migranten geholpen moesten worden om in een ontzuide samenleving te leven. Voor een deel was de nationale overheid nog wel bereid om religieuze voorzieningen te financieren. In de jaren 1970 deed Den Haag niet meer dan strikt noodzakelijk. Maar in de jaren 1980 begonnen moslims zich te organiseren, geheel naar Nederlandse traditie. Ze werden gesprekspartners voor de politiek, zowel nationaal als lokaal. Meer religieuze voorzieningen werden gefinancierd, maar dat leverde ook verzet op: in een ontzuide samenleving moest de staat immers geen religieuze voorzieningen bekostigen, vonden velen. Het is merkwaardig te noemen dat in het verdere verloop van de jaren 1980 de nationale overheid zich nauwelijks bemoeide met religieuze aangelegenheden. Het CDA was aan de macht en deze partij zag een 'islamitische zuil' juist wel zitten. Dat was niet het geval bij de coalitiepartners en wellicht was dat de oorzaak dat de nationale overheid zich nauwelijks inzette voor religieuze minderheden. In deze zelfde periode had de politiek haar mond vol van de term 'integratie'. Dit woord werd en wordt te pas en te onpas gebruikt en heeft zwaar geleden onder betekenisverlies. De term 'emancipatie' is minder hol maar werd, zoals we zullen zien, vaak gebruikt wanneer dat het

⁶⁷ A. Fermin, Nederlandse politieke partijen over minderhedenbeleid 1977-1995, (Utrecht 1997) 20-72.

⁶⁸ A. Fermin, Nederlandse politieke partijen over minderhedenbeleid 1977-1995, 51.

politieke establishment goed uitkwam. Volksvertegenwoordigers wilden dat moslims participeerden in de samenleving, maar dan wel zoals de politiek dat in gedachten had.

Basisonderwijs in de jaren 1980-1990

Voor het oprichten van een bijzondere school had de overheid in de Wet op het Basisonderwijs (WBO) spelregels opgesteld. Het was aan de gemeente om te zien of de oprichters zich aan die regels hielden en of de gewenste school opgenomen kon worden in het zogenaamde Plan van Nieuwe Scholen.⁶⁹ Wat eenvoudiger gezegd, was de gemeente feitelijk niet meer dan een procesbewaker en eventueel voorziener van huisvesting. Toch hadden moslims eind jaren 1980 en begin jaren 1990 regelmatig moeite om een school te stichten. Vaak zat het knelpunt bij de gemeente. De angst dat islamitische groepen zich apart zouden organiseren, als het ware als een nieuwe zuil, kon immers nooit goed zijn voor de integratie in de gemeente.

Een openbare of bijzondere school moest voorkomen in het Plan van Nieuwe Scholen dat elk jaar in oktober moest zijn vastgesteld voor de drie jaren er na. Daarin was te lezen welke scholen werden opgenomen en welke scholen niet. Over de scholen die werden opgenomen, werd vermeld wat de omvang werd en waar het schoolgebouw kwam. Het plan moest worden goedgekeurd door Gedeputeerde Staten en het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. Wilde men een bijzondere school starten, dan moest de wens daartoe vóór 1 april van het jaar van de vaststelling van het plan bij de gemeenteraad worden ingediend. De gemeente moest van de potentiële stichter een gefundeerde schatting krijgen van hoeveel leerlingen de school bij de start en op termijn zouden bezoeken. De WBO bepaalde, uitgaande van het aantal inwoners van de gemeente, hoeveel leerlingen dit minimaal moesten zijn. Het aantal kon worden bijgesteld in overleg met de Onderwijsraad. De school moest op een afstand van vijf kilometer of verder van andere scholen met dezelfde levensbeschouwelijke richting staan. Willigde een gemeente een verzoek tot stichting van een bijzondere school in, dan moest zij voorzien in huisvesting. Willigde ze het verzoek niet in, dan kon de verzoeker in beroep gaan bij Gedeputeerde Staten.⁷⁰

In 1992 kwam de nationale overheid met de ‘Tijdelijke Wet Bekostiging Nieuwe Basisscholen’. Samen met de WBO werden de voorwaarden voor het stichten van een basisschool verder bepaald. De school moest ‘levensvatbaar’ zijn, hetgeen wilde zeggen dat verwacht werd dat de school gedurende de komende vijftien jaar ieder schooljaar door ten minste 200 leerlingen zou worden bezocht. In sommige plaatsen lag dat aantal hoger. Daarnaast moesten scholen openstaan voor meerdere nationaliteiten en aangesloten zijn bij een commissie van beroep en een borgstellingsorganisatie.⁷¹ Dat had vooral te maken met arbeidsgeschillen. Het leverde problemen op voor islamitische basisscholen. Bij een dergelijke organisatie moesten tenminste vijftig scholen aangesloten zijn al mocht de minister dit aantal naar beneden bijstellen indien dat nodig werd geacht. Dit was ten behoeve van scholen met een levensbeschouwelijke richting. De minister wilde niet lager gaan dan tien. Daarmee was echter het probleem voor islamitische scholen nog niet opgelost want toen de wet in ontwikkeling was, waren er nog geen tien islamitische basisscholen. Aansluiten bij andere organisaties werd veelal

⁶⁹ Wet op het Basisonderwijs 1985, artikels 53, 55, 56, 59 en 65.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ G. Driessen, J. Bezemer, Islamitisch onderwijs, schipperen tussen identiteit en kwaliteit, 10-12.

niet toegestaan zoals de islamitische school in oprichting in Eindhoven overkwam. Ook in andere gemeenten liepen oprichtingen door deze tijdelijke wet op zijn minst vertraging op.⁷²

Staatssecretaris N. Ginjaar-Maas zei in 1989, toen de eerste islamitische scholen inmiddels waren opgericht, dat artikel 23 niet gericht was op scholen bedoeld voor kinderen met een bepaalde nationaliteit. Religieuze scholen zouden echter wel ruim baan krijgen. Rath en Penninx vonden het, met enig voorbehoud, opvallend dat midden jaren 1990, toen steeds meer islamitische scholen opgericht werden, de ‘Tijdelijke Wet Bekostiging Nieuwe Basisscholen’ op tafel kwam. Staatssecretaris Wallage stelde de kleine christelijke partijen in de tweede kamer gerust. Deze partijen waren bang dat de oprichting van islamitische scholen onmogelijk werd. De staatssecretaris zei dat ‘gezien de concentraties’ de oprichters van nieuwe islamitische scholen geen problemen zouden ervaren ondanks de ‘hogere drempels’.⁷³

Belangrijk om het vervolg van deze thesis te begrijpen, is welke plaats de islam in het Nederlands onderwijs had vóór 1988. Richtlijnen van de EEG bepaalden dat migratiekinderen in Nederland onderwijs moesten krijgen in de taal en cultuur van het land van oorsprong (1974). Dit zou het voor deze kinderen gemakkelijker maken om terug te keren naar het land van herkomst. In artikel 10 van de WBO vinden we dit terug als OETC (Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur). Remigratie bleef echter uit en binnen OETC werd het zelfbeeld van kinderen belangrijk naast het functioneren van het gezin. Vanaf dat moment ging het om ‘integreren’ en daarvoor was onderwijs in de eigen cultuur een sta-in-de-weg. Onderwijs in eigen taal zou belangrijk zijn, omdat zo het aanleren van de Nederlandse taal eenvoudiger zou worden. In 1995 werd OETC vervangen door OALT (Onderwijs Allochtone Levende Talen) maar ook deze voorziening bleef voer voor heftige debatten tot de opheffing ervan in 2004.⁷⁴

Scholen hadden sinds 1920 de mogelijkheid de overheid om financiële steun te vragen voor godsdienstlessen. Vanzelfsprekend gold dit ook voor islamitische kinderen: ouders konden één uur per week levensbeschouwelijk onderwijs eisen. Een gekwalificeerde kracht van binnen of buiten de school gaf deze lessen. Dat kon gaan om een imam of een leraar en de les hoefde niet in het Nederlands vanwege OETC. OETC was formeel niet bedoeld voor godsdienstonderwijs, maar bij Marokkaanse kinderen werd vrijwel altijd stilgestaan bij de islam. Desondanks had OETC een vrijblijvend karakter en daar kwam het vak ‘geestelijke stromingen’ nog eens bij. Dit was een nieuw vak sinds 1985, maar inhoudelijk volstrekt onduidelijk. Alle levensbeschouwelijke stromingen dienden hierin in een informatieve setting de revue te passeren.⁷⁵

In 1975 werden er vanuit islamitische groeperingen in Nederland wel initiatieven genomen om islamitisch onderwijs op Nederlandse scholen gestalte te geven, met name door de FMO (Federatie Moslim Organisaties). In de jaren 1980 waren er gesprekken met moskeeën wat betreft islamitisch godsdienstonderwijs in Rotterdam, maar het aantal initiatieven bleef beperkt. Dit kan er mee te maken hebben dat op dat moment de nationaliteit belangrijker werd geacht dan de religie. Hierbij moet gezegd worden dat bijvoorbeeld bij Marokkanen de islam

⁷² N. Landman, *Van mat tot minaret*, 27.

⁷³ J. Rath, R. Penninx, K. Groenendijk, W. Meijer, *Nederland en zijn islam, een ontzuilende samenleving reageert op het ontstaan van een geloofsgemeenschap*, 51-64.

⁷⁴ M. El Khayami, ‘Problemen in en van het onderwijs op islamitische grondslag’, *Scriptie*, Vrije Universiteit Amsterdam, (2013) 32-33.

⁷⁵ A. Lkoundi-Hamaekers, ‘Islam en het Nederlandse onderwijs’, in: K. Wagtendonk, *Islam in Nederland, islam op school*, (Muiderberg 1987) 97-99.

als iets natuurlijk wordt gezien. Islamitisch is men geboren; pas wanneer kinderen zich van hun thuiscultuur gaan ‘vervreemden’, valt religie op. Ouders kunnen hier met angst en wantrouwen op reageren. Veel Marokkaanse, maar ook Turkse ouders waren niet tevreden met het religieuze onderwijs op Nederlandse scholen in de jaren 1980.⁷⁶

Samenvatting

De gemeente moest niets anders doen dan opletten of de procedure voor het oprichten van een school juist werd gevolgd. Wanneer dit het geval was, kon de oprichting niet worden tegengehouden. Er was een discussie gaande over artikel 23 van de grondwet. De staatssecretaris moest beloven dat dit niet bedoeld was voor ‘nationale’ scholen. In 1992 werden de eisen om scholen op te richten iets strenger en boze tongen beweerden dat dit bedoeld was om het stijgende aantal islamitische scholen in te dammen. Al was OETC bedoeld voor lessen in eigen taal en cultuur, het waren vaak veredelde godsdienstlessen. Dat was in een periode waar de islam voor veel moslims belangrijker werd. In de landen van herkomst was de islam vanzelfsprekend, maar in Nederland was dit niet het geval. Dit baarde veel islamitische ouders zorgen.

De eerste pogingen tot islamitische scholen

In 1987 merkte onderwijskundige A. Lkoundi-Hamaekers op dat islamitische ouders het vreemd vonden dat islamitische lessen binnen het openbare en bijzondere onderwijs geen doorgang konden vinden. Vrijstelling voor godsdienstonderwijs werd door schoolbesturen tegen gehouden.⁷⁷ Er zou verlangen zijn geweest naar islamitische scholen, niet alleen vanwege het gebrek aan islamitisch godsdienstonderwijs maar ook vanwege het pedagogische klimaat. Veel islamitische normen werden op niet-islamitische scholen niet nageleefd.⁷⁸ In diezelfde periode zei staatssecretaris Ginjaar-Maas dat islamitisch onderwijs goed zou zijn voor het zelfbewustzijn van leerlingen maar dat ze vreesde voor isolement op basis van godsdienst, taal of nationaliteit.⁷⁹

Islamitische ouders hadden tot 1988 nergens in Nederland de mogelijkheid om hun kinderen op islamitische scholen te plaatsen. Wat betreft de bestaande scholen waren richting en locatie de belangrijkste argumenten voor de keuze. De meeste islamitische ouders waren laaggeschoold en bepaalden hun keuze zelden op principiële gronden. Islamitische kinderen kwamen vaak op openbare scholen tenzij gemeenten een spreidingsbeleid hanteerden.⁸⁰ In de wetenschappelijke literatuur is niet te vinden dat ouders ten doel hadden een islamitische zuil te vormen. Pogingen om vóór 1988 islamitische scholen op te richten waren er wel, maar liepen op niets uit.

Vertrouwen en identiteit waren veelgebruikte argumenten voor islamitisch onderwijs. Op islamitische scholen vormden kinderen hun identiteit doordat ze het gevoel kregen ‘ergens bij te horen’. Thuis, school en moskee kwamen samen: dat gaf hun zelfvertrouwen in leren en ontwikkelen. Zeker voor veel islamitische kinderen die kwetsbaar waren, was het goed als zij

⁷⁶ A. Lkoundi-Hamaekers, ‘Islam en het Nederlandse onderwijs’, 102-105.

⁷⁷ Ibidem 99-100.

⁷⁸ Ibidem 103.

⁷⁹ J. Rath, R. Penninx, K. Groenendijk, W. Meijer, *Nederland en zijn islam, een ontzuilende samenleving reageert op het ontstaan van een geloofsgemeenschap*, (1996 Amsterdam) 58-59.

⁸⁰ M. El Khayami, ‘Problemen in en van het onderwijs op islamitische grondslag’, *Scriptie; Vrije Universiteit Amsterdam*, (2013) 30.

opgevoed werden door de eigen groep, vonden veel moslims. Ze hadden een punt volgens de Britse onderwijskundige E. McCreery: religieuze scholen zouden meer positieve effecten hebben dan niet-religieuze scholen omdat zij meer nadruk leggen op waarden en normen als gewenst gedrag en sociale verantwoordelijkheid. Religieuze scholen zijn volgens haar heel goed in staat om onderlinge verschillen bloot te leggen en tegelijkertijd sociale cohesie te bevorderen.⁸¹

Uiteraard was de islam een belangrijk argument voor islamitische scholen. Daarnaast waren er zeker vijf andere redenen te geven. Ten eerste waren veel islamitische ouders van mening dat scholen in wijken met een hoge concentratie migranten kwalitatief slechter waren dan andere scholen. Ten tweede vonden veel ouders dat hun kinderen aan het ‘verwesterlijken’ waren en zich vervreemdden van hun ouders. Ten derde was er een gebrek aan ruimte voor islamitische identiteitsvorming op niet-islamitische scholen. Op de vierde plaats hadden migrantenleerlingen in het reguliere onderwijs een slechtere positie. En ten slotte was het voor islamitische instellingen eenvoudiger om islamitische ouders bij te staan bij achterstand van taal en kennis.⁸² De Stichting Islamitische Basisscholen in Eindhoven (SIBE) die in 1987 werd opgericht was een gevolg van onvrede van ouders over het katholieke onderwijs. Die onvrede betrof bijvoorbeeld het tegenhouden van het dragen van hoofddoekjes en het toestaan van gemengde gym- en zwemlessen.⁸³

De eerste initiatieven voor islamitisch onderwijs werden in de jaren 1980-1981 genomen in de steden Rotterdam en Eindhoven. Onvoldoende financiële middelen, weinig organisatorische vaardigheden en gebrek aan juridische kennis deden de projecten stranden.⁸⁴ In januari 1980 deed de stichting Turks Onderwijs een aanvraag voor een school enkel voor Turkse leerlingen in Rotterdam. In de stichting zaten leden uit andere steden in binnen- en buitenland. Deze school was dus etnisch bepaald en een discussie over integratie laaide op. Het project zou uiteindelijk stuklopen omdat er geen subsidie werd verstrekt waarop de stichting in 1983 werd ontbonden. Bovengenoemde SIBE werd weliswaar opgericht door Turken, maar was wel gericht op moslims in het algemeen, van kleuteronderwijs tot aan voortgezet onderwijs. Naast de eerdergenoemde problemen werd de stichting ook tegengewerkt door bestuursorganisaties en ambtenaren. Het werd duidelijk dat de islamitische gemeenschap zich beter moest gaan organiseren en effectief moest gaan lobbyen.⁸⁵

De SIC (Stichting Islamitisch College) in Rotterdam behaalde het eerste concrete resultaat in 1987. Na een internationaal congres over islamitische kinderen had de organisatie de beschikking over veel deskundigen. Ondanks het feit dat de SIC driehonderd handtekeningen aan de Rotterdamse gemeenteraad kon overhandigen, reageerde deze onverschillig. Het schoot niet op met huisvesting en de voorschotten voor inventaris en lesmateriaal. Daarnaast kwam de buurt in verzet en was er geen koepelorganisatie te vinden die de SIC wilde vertegenwoordigen. Marokkanen in Eindhoven richtten kort na SIC ook een organisatie op met als grote verschil dat de Eindhovense versie niet lokaal, maar landelijk georiënteerd was. Het werd uiteindelijk

⁸¹ E. McCreery, L. Jones, R. Holmes, ‘Why do Muslim parents want Muslim schools?’ *Early years*, 27/3 (2007) 206-213.

⁸² G. Driessen, J. Bezemer, *Islamitisch onderwijs, schipperen tussen identiteit en kwaliteit*, (1999 Nijmegen) 12-13.

⁸³ N. Landman, *Van mat tot minaret*, (Amsterdam 1992) 262.

⁸⁴ G. Driessen, J. Bezemer, *Islamitisch onderwijs, schipperen tussen identiteit en kwaliteit*, (1999 Nijmegen) 14.

⁸⁵ N. Landman, *Van mat tot minaret*, (Amsterdam 1992) 260-261.

een bundeling van interlokale krachten van Arabisch sprekende moslims.⁸⁶ Ondanks problemen werden er in 1988 twee islamitische basisscholen opgericht, de Al Ghazali in Rotterdam en de Tariq Ibnoe Ziyad in Eindhoven.

Al is het politieke landschap redelijk eenvoudig te verdelen in voor- en tegenstanders, men moet toch oppassen wanneer een scheiding wordt aangebracht. ‘Voorstanders’ en ‘tegenstanders’ van verzuiling zitten vaak op één lijn. De meeste tegenstanders zijn tegen bijzonder onderwijs in het algemeen, omdat het niet zou passen in een gesecculariseerde samenleving om religieuze scholen te financieren. Andere argumenten zijn: angst voor segregatie en gebrekkige integratie. Tegenstanders zijn partijen als D’66 (sinds 1994), SGP (De SGP is enkel voor religieuze scholen die passen binnen het gedachtegoed van de partij) VVD, SP en GroenLinks. De PVV is als enige partij tegen het islamitisch onderwijs uit anti-minderheden motieven. Tot 1994 was D’66 voorstander, nadien enkel nog ChristenUnie en het CDA. Tussen 1989 en 2007 is er nooit een meerderheid van tegenstanders van islamitisch onderwijs geweest, op de periode 2002-2003 na. Een meerderheid van voorstanders is er evenmin geweest. Dit komt vooral door de sociaaldemocraten. De PvdA zit al enige tijd in een spagaat: binnen de partij is al jaren een discussie gaande tussen voor- en tegenstanders.⁸⁷

Argumenten voor en tegen islamitisch onderwijs variëren dus. Vaak kwam daar de angst voor de leegloop van andere scholen en angst voor racisme bij. Voorstanders benadrukten de grondwettelijke vrijheid van onderwijs en ook dat bijzondere scholen integratie met behoud van eigen identiteit konden bevorderen. Bovendien leidden dergelijke scholen tot hogere ouderbetrokkenheid. Met name het CDA moeten we in dit kamp zien. We mogen daarnaast niet zonder meer in elke moslim een voorstander van islamitisch onderwijs herkennen. Ook onder deze groepen was er angst voor taal- en kennisachterstand als gevolg van ontbreken van Nederlandstalig omgeving en angst voor onderwijs in seculier-wetenschappelijke kennis die tegen religieuze opvattingen in zou gaan. Islamitisch onderwijs zou ook belemmerend kunnen werken voor doorstroming naar het voortgezet onderwijs omdat het karakter van een islamitische basisschool niet in lijn zou liggen met middelbare scholen. Ook waren er moslims bang voor het ontbreken van interetnische relaties.⁸⁸

Islamitische organisaties hebben geleerd van het verleden. De mislukte pogingen van begin jaren 1980 door onervarenheid en gebrekkige (taal)kennis waren een leerschool op zich. Maar de organisaties leerden de complexe wetgeving en grote bureaucratie te doorzien. De knelpunten bleken vooral lokaal te zitten en niet nationaal.⁸⁹ Nu islamitische organisaties wisten welke stappen ze moesten zetten, konden de scholen in Rotterdam en Eindhoven ontstaan. Vooral de evolutie van losse organisaties naar overkoepelende organisaties zoals de ISNO en de ISBO (Islamitische Schoolbesturen Organisatie) heeft sterk geholpen.⁹⁰ Grote, overkoepelende organisaties kunnen beter werken omdat het stichten van scholen nog veel méér met zich mee brengt dan al eerder genoemd. Stichters moeten rekening houden met de

⁸⁶ Ibidem 262.

⁸⁷ E. Koning, ‘Erfenis van de verzuiling, politieke partijen over islamitische basisscholen’, *Liberaal Reveil*, 48 (2007) 158-162.

⁸⁸ G. Driessen, J. Bezemer, *Islamitisch onderwijs, schipperen tussen identiteit en kwaliteit*, (1999 Nijmegen) 14-16.

⁸⁹ M.S. Merry, G. Driessen ‘Islamic schools in three western countries: policy and procedure’, *Comparative education*, 41/4 (2005) 416.

⁹⁰ L. Van Der Meij, ‘Islamitisch basisonderwijs in Nederland, ontstaan organisatie en integratie’, *Islamitische schoolbesturen organisatie*, (2009) 6-7.

omliggende samenleving en haar vertegenwoordigers. En wat te denken van alle regelingen: brandvoorschriften, veiligheidsvoorschriften, verkeersmaatregelen, bestemmingsplannen en zo meer.⁹¹

Samenvatting

Veel islamitische ouders waren ontevreden over het feit dat islamitische godsdienstlessen geen doorgang vonden in de bestaande basisscholen in Nederland. De keuze van de school was vaak geografisch bepaald. Maar vanaf eind jaren 1980 kwamen er islamitische scholen. Religie was een belangrijk argument naast 'vertrouwen' en 'identiteit' oftewel het gevoel ergens bij te horen. De eerste initiatieven strandden door financiële en organisatorische problemen maar in 1987 kwamen de eerste scholen in Rotterdam en Eindhoven. De landelijke politiek zag Nederland nog altijd als een land in ontzuiling en in de politieke arena verschenen voor- en tegenstanders van islamitische scholen. Dat waren dezelfde voor- en tegenstanders van verzuiling. Liberalen (D'66 na 1994) en sociaaldemocraten waren tegen. Hierbij moet worden gezegd dat er binnen de PvdA een discussie was. Op de SGP na waren de confessionelen voor islamitische basisscholen. Beide kampen gebruikten de termen 'emancipatie' en 'integratie' als argumenten. Daarnaast hadden argumenten te maken met angst voor racisme en de angst dat niet-islamitische scholen leeg zouden lopen.

⁹¹J. Rath, R. Penninx, K. Groenendijk, A. Meyer, 'De Nederlandse samenleving en zijn islam. Reacties op de opbouw van islamitische instituties', *Migrantenstudies*, 13/2 (1997), 69

Lokaal verzet tegen islamitisch onderwijs 1988-1998

De ISNO

Als we M. El Kayami mogen geloven dan was het hoofddoekjesverbod in Alphen aan den Rijn de trigger voor de oprichting van islamitische scholen.⁹² De gemeente had in die periode een brief gestuurd naar de Islamitische Stichting Nederland om te benadrukken dat het niet ging om een standpuntbepaling wat betreft geloofsovertuiging, maar dat openbare scholen een plaats zouden moeten zijn waar verschillende culturen elkaar ontmoeten. Het dragen van hoofddoekjes zou Marokkaanse meisjes onderwijskansen ontnemen en isolatie verergeren.⁹³ De brief vinden we terug in de archieven van de ISNO (Islamitische Stichting Nederland voor Onderwijs en opvoeding), drie jaar vóór haar oprichting. Hieronder beschrijf ik eerst kort de stichting. Daarna wordt gekeken naar activiteiten van de stichting in verschillende Nederlandse gemeenten alvorens verder in te zoomen op Utrecht.

De statuten van de ISNO dateren uit 1988. Alle vijf de bestuursleden zijn van Turkse origine en hoog opgeleid. Zo zijn twee van hen islamoloog. De ISNO is bedoeld voor ‘moslimkinderen’ in het basis-, speciaal basis-, voortgezet-, voortgezet speciaal- en avondonderwijs. De stichting wil uitgaan van gelijkwaardigheid van alle levensbeschouwingen en maatschappelijke stromingen en bijdragen aan de ontwikkeling van verstandelijke, godsdienstige, emotionele en lichamelijke ontwikkeling naar zelfstandigheid van het kind. In de adviesraad van 1988 zat Drs. John Lillypaly van de PvdA,⁹⁴ die er later van zou afzien om in het bestuur zitting te nemen. Een nieuwe school op confessionele basis beschouwde hij als het in het leven roepen van een nieuwe zuil. Hij zag meer heil in OETC-onderwijs.⁹⁵

De ISNO was voortgekomen uit de ‘Sichting Turks-islamitische federatie’ en de ‘Islamitische Stichting Nederland’ (ISN was opgericht in 1982 met als doel: voorzien in de godsdienstige behoefte van de Turkse gemeenschap in Nederland).⁹⁶ Het doel was het oprichten van scholen in de vier grote steden en in steden met ‘grote moslimpopulaties’. Naast islamitisch godsdienstonderwijs was ook ‘onderwijs in eigen cultuur’ belangrijk. Naar de mening van de ISNO was islamitisch onderwijs nodig voor integratie, gelijke kansen en toekomstperspectief. De overheid had het met OETC goed bedoeld, maar dat was slechts een lapmiddel. Kinderen misten reguliere lessen doordat ze uit de groep werden gehaald en daarmee apart gezet van andere leerlingen. Het gevolg was dat islamitische kinderen zich ‘anders’ gingen voelen. Islamitische scholen hadden de mogelijkheid om OETC te integreren in de lessen. Ouders zouden eerder actief betrokken raken bij het onderwijs, hetgeen goed was voor ‘zelfherkenning en versterken van identiteit’.⁹⁷ Veel moslims, ook de minder pragmatische, zagen botsingen van westerse en islamitische normen en waarden. Kinderen waren veel buitenshuis doordat zij naar school gingen en dat zorgde voor een lange onderbreking van de traditionele opvoeding.⁹⁸

⁹² M. El Khayami, ‘Problemen in en van het onderwijs op islamitische grondslag’, *Scriptie*, Vrije Universiteit Amsterdam, (2013) 32-33.

⁹³ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), Archief Islamitische Stichting Nederland voor Onderwijs en Opvoeding (ISNO), Nr. 2 Brief van Gemeente Alphen aan den Rijn aan het bestuur van de islamitische vereniging 1 maart 1985.

⁹⁴ IISG, ISNO, Nr.1 Notulen ISNO 28 oktober 1988.

⁹⁵ IISG, ISNO, Nr 1. Bestuursvergadering 15 02 1990 ISNO samen met adviesraad.

⁹⁶ <http://islamitischestichtingnederland.nl/over-isn/introductie/> geraadpleegd 10 juni 2016

⁹⁷ IISG, ISNO, Nr. 2 Islamitische Stichting Nederland voor Onderwijs en Opvoeding 1988.

⁹⁸ M. El Khayami, ‘Problemen in en van het onderwijs op islamitische grondslag’, *Scriptie; Vrije Universiteit Amsterdam*, (2013) 30.

In de archieven van de ISNO komt nergens naar voren dat er een wens bestond om een ‘islamitische zuil’ te vormen.

De grondwetsherziening in de jaren 1980 liet de vrijheid van onderwijs intact, maar er werd wel een nieuw artikel toegevoegd: artikel 1 van de grondwet⁹⁹ dat in feite botst met artikel 23.¹⁰⁰ Je kon dus eigen religieuze scholen oprichten zolang aan de vereisten werd voldaan. De stichting kon zich dus beroepen op de vrijheid van onderwijs. Dit gebeurde in een periode waarbij veel bijzondere scholen het individuele geloofsdenken omarmden, terwijl een groter wordende groep zich ertegen begon te verzetten. Er kwamen protestantse scholen die hun geloof weer bewust gingen uitdragen. Dat vond weerklank en het aantal orthodoxe scholen groeide. Deze scholen wilden het christelijk onderwijs beschermen tegen andere invloeden.¹⁰¹

Volgens de ISNO deden de eerste islamitische scholen, ondanks vele aanmeldingen, geen goede zaken. Dit kwam doordat de leerkrachten niet islamitisch waren, er een gebrek was aan OETC-leraren en de godsdienstleraren geen Nederlands spraken. Tegelijkertijd vond de ISNO dat migranten werden doodgeknuffeld. Nederlanders bepaalden wel wat goed was en wat niet en dat had eigen initiatief de kop ingedrukt. Het had 25 jaar geduurd voordat men ging nadenken over de Nederlandse taal. Maar voor veel moslims was er geen noodzaak, ze konden onderling hun eigen taal spreken en anders werd het wel geregeld met tolken. “In België hebben ze nooit geld besteed aan minderheden en daar spreken ze de taal prima en is de werkloosheid lager”.¹⁰²

Eerder werd al geschreven over de borgstellingsfondsen. Het ministerie zag dat scholenstichtingen als de ISNO daar problemen mee hadden. Ontheffing was geen optie, in 1988 was de minister van mening dat islamitische scholen maar moesten aansluiten bij bestaande borgstellingsfondsen.¹⁰³ In 1990 ging de ISNO in overleg met het ministerie om als

⁹⁹ Artikel 1 Grondwet. Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.

¹⁰⁰ Artikel 23 Grondwet Lid 1 het onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der regering. Lid 2 Het geven van onderwijs is vrij, behoudens het toezicht van de overheid en, voor wat bij de wet aangewezen vormen van onderwijs betreft, het onderzoek naar de bekwaamheid en de zedelijkheid van hen die onderwijs geven, een en ander bij de wet te regelen. Lid 3 het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging van ieders godsdienst of levensovertuiging, bij de wet geregeld. Lid 4 in elke gemeente wordt van overheidswege voldoende openbaar algemeen vormend lager onderwijs gegeven in een genoegzaam aantal scholen. Volgens bij de wet te stellen regels kan afwijking van deze bepaling worden toegelaten, mits tot het ontvangen van zodanig onderwijs gelegenheid wordt gegeven. Lid 5 de eisen van deugdelijkheid, aan het geheel of ten dele uit de openbare kas te bekostigen onderwijs te stellen, worden bij de wet geregeld, met inachtneming, voor zover het bijzonder onderwijs betreft, van de vrijheid van richting. Lid 6 deze eisen worden voor het algemeen vormend lager onderwijs zodanig geregeld, dat de deugdelijkheid van het geheel uit de openbare kas bekostigd bijzonder onderwijs en van het openbaar onderwijs even afdoende wordt gewaarborgd. Bij die regeling wordt met name de vrijheid van het bijzonder onderwijs betreffende de keuze der leermiddelen en de aanstelling der onderwijzers geëerbiedigd. Lid 7 het bijzonder algemeen vormend lager onderwijs, dat aan de bij de wet te stellen voorwaarden voldoet, wordt naar dezelfde maatstaf als het openbaar onderwijs uit de openbare kas bekostigd. De wet stelt de voorwaarden vast, waarop voor het bijzonder algemeen vormend middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs bijdragen uit de openbare kas worden verleend. Lid 8 de regering doet jaarlijks van de staat van het onderwijs verslag aan de Staten-Generaal.

¹⁰¹ B. Mellink, Worden zoals wij, Onderwijs en de opkomst van de geïndividualiseerde samenleving sinds 1945, 181-194.

¹⁰² IISG, ISNO, Nr. 2 Islamitische Stichting Nederland voor Onderwijs en Opvoeding 1988.

¹⁰³ IISG, ISNO, Nr. 2 Brief van ministerie van onderwijs en wetenschappen aan de besturenorganisaties voor het bijzonder onderwijs en de VNG 9 juni 1988 over de stichting van islamitische scholen.

koepelorganisatie erkend te worden. Ging dat niet lukken, dan zouden ze hun heil zoeken bij de katholieke koepelorganisatie KBO.¹⁰⁴ Zonder koepelorganisatie liep men subsidie mis¹⁰⁵ en dat zou tot financiële problemen kunnen leiden. Echter, de problemen rond borgstellingsfondsen waren niet de enige.

De ISNO had moeite om directeuren en leraren aan te trekken en dat had hoogstwaarschijnlijk te maken met het islamitische karakter. De oplossing werd gezocht in 'het zakelijker maken' van vacatures.¹⁰⁶ Ondertussen had een van de scholen in Amsterdam te weinig leerlingen. Het ministerie was in 1989 wel bereid om te kijken of er een uitzondering gemaakt kon worden vanwege de 'bijzondere omstandigheden'.¹⁰⁷ De ISNO wilde zich niet laten afleiden door 'negatieve tendensen' en een 'groeiend negatief imago'. Volgens de stichting zelf waren ze te hard nodig in Nederland. De ISNO was volgens de stichting het resultaat van het falen van het reguliere onderwijs.¹⁰⁸

Nog een probleem dat de ISNO al snel parten zou spelen, was het feit dat de stichting een sterk Turkse achtergrond leek te hebben. Ten eerste kwam de ISNO voort uit de ISN, ten tweede zijn veel brieven in het Turks en ging de naam van de stichting op officiële documenten vergezeld van een Turkse vertaling.¹⁰⁹ Ten derde werd in een brief van de ISNO in 1988 aan bestuursleden gesproken over de 'wens van Turks-islamitische ouders' om scholen op te richten.¹¹⁰ Een jaar later voelde de stichting de noodzaak om te benadrukken dat er inmiddels Marokkaanse bestuursleden waren aangetreden waaronder een vrouw.¹¹¹ Nog later zouden er ook autochtone bestuursleden aantreden.

De ISNO wilde een islamitische organisatie zijn in een westers seculier land. Dat leverde merkwaardige problemen op. Een van de drie scholen onder de vleugels van de ISNO was de Minar-Sinanschool in Amsterdam. Deze school vond zichzelf nauwelijks islamitisch. De school kende geen gebedsruimte, bidden en ritens moest men thuis maar leren. Het verschil met openbare scholen werd zo wel heel klein en leidde derhalve tot onvrede onder de ouders.¹¹² De ISNO eiste verder van haar scholen dat de voertaal Nederlands was. Het enige 'islamitische' wat men er echt uit kon halen was dat gymnastiek en zwemmen gescheiden naar geslacht plaatsvonden.¹¹³

In 1991 had de ISNO al een flinke schuld bij de ISN en de zoektocht naar een koepelorganisatie bleef een probleem. De protestante, katholieke en de openbare VSB (Verenigde Bijzondere Scholen) weigerden islamitische leden toe te laten omdat ze vreesden dat de statuten en de achterban dit niet zouden toestaan. Daarbij kwam dat de islamitische organisaties zelf problemen konden krijgen in verband met de eis van de algemene grondslag. Er werd besloten om een islamitische landelijke koepelorganisatie van de grond te krijgen en de ISNO vroeg de minister om een soepele behandeling en ontheffing van bepalingen zoals de

¹⁰⁴ IISG, ISNO, Nr. 1 Buitengewone vergadering ISNO. 1-3-1990.

¹⁰⁵ IISG, ISNO, Nr. 1 Algemene bestuursvergadering 3 december 1989.

¹⁰⁶ IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering 4 januari 1989.

¹⁰⁷ IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering 7-9-1989.

¹⁰⁸ IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering 15 4 1989.

¹⁰⁹ IISG, ISNO, Nr. 1 doorheen de map.

¹¹⁰ IISG, ISNO, Nr. 2 Brief van ISNO aan bestuursleden 25-11-1988.

¹¹¹ IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering ISNO 13-12-1989.

¹¹² IISG, ISNO, Nr. 1 Teamvergadering Minar-Sinanschool 15 januari 1990.

¹¹³ IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering 15 4 1989.

eis rond het minimum aantal scholen. VSB zou technische steun verlenen en zou, als de minister weigerde om de islamitische organisaties soepel te behandelen, zich nog eens intern beraden over het lidmaatschap van de organisaties.¹¹⁴

In maart 1991 maakte de ISNO een weinig fraaie balans op. De meeste gemeenten werkten nog redelijk mee bij het oprichten van islamitische scholen, op Utrecht, Den Bosch en Haarlem na. Maar de directeuren noemden de communicatie met de bestaande scholen en het contact met de ouders in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag ronduit slecht.¹¹⁵ De ISNO had naast een matig functionerend bestuur ook financiële problemen. Daarnaast zou de stichting enkel ad hoc reageren op situaties.¹¹⁶ Islamitische scholen hadden inmiddels veel belangstelling uit de politiek gekregen. Bolkestein en Franssen wilden de ISNO-scholen wel eens zien. De stichting interpreteerde deze belangstelling als vooroordelen en vroeg zich af hoe de islamitische identiteit kon worden uitgedragen zonder politiek-maatschappelijke conflicten,¹¹⁷ dit terwijl veel ouders vonden dat de islamitische identiteit juist nauwelijks zichtbaar was.¹¹⁸

Mogelijk verdween de politieke belangstelling voor de ISNO naarmate 1992 vorderde. Op 13 maart zouden Bolkestein en Franssen naar de Yunus Emre school komen in Den Haag, maar Bolkestein zei drie dagen van tevoren verhinderd te zijn. In zijn plaats kwam een stagiaire.¹¹⁹ In diezelfde maand zou het bestuur van de scholen onder de ISNO worden overgedragen aan de scholen zelf: Ibn-I Sina school in Rotterdam, Mimar Sinan school in Amsterdam en Yunus Emre in Den Haag.¹²⁰ Het voorstel om de ISNO te ontbinden was er al in mei 1992, maar op 14 oktober 1993 zou de ISNO officieel worden opgeheven.¹²¹

Nu mag niet het beeld ontstaan dat alleen de ISNO bezig was met het oprichten van scholen en dat andere islamitische organisaties volgden. Zoals gezegd was er in Eindhoven een islamitische basisschool en daar had de ISNO niet zoveel mee te maken gehad. Hoogleraar D. Pinto stond in de jaren 1980 en 1990 moslims bij wanneer er plannen waren om basisscholen op te richten. Tijdens een onderwijscongres was hij Bas van Eindhoven tegengekomen, destijds generaal-directeur van het basisonderwijs. Pinto had van Eindhoven gevraagd of hij ervan uitging dat er islamitische scholen zouden komen gezien artikel 23 van de grondwet. Het antwoord was dat dat maar het beste stil kon worden gehouden.¹²²

Pinto werkte in het gebied Deventer-Apeldoorn en daar hadden veel scholen problemen met leerlingen met een andere etnische achtergrond. Leraren bedoelden het goed, maar islamitische kinderen werden vaak apart gehouden van de rest van de klas. Ook OETC was in aparte lokaaltjes. “OETC was een karikatuur. Vaak kregen ze gewoon godsdienstles. Daar had je ze niet voor uit de groep hoeven te halen. Richt dan islamitische scholen op, dan haal je de kinderen niet uit de klas voor islamitisch onderwijs en raken de kinderen niet beschadigd”.¹²³

¹¹⁴ IISG, ISNO, Nr. 1. Verslag van de bijeenkomst over de stichting van islamitische scholen in Nederland. 18-05-1988.

¹¹⁵ IISG, ISNO, Nr. 1 23 maart 1991 Discussiestuk voortbestaan ISNO.

¹¹⁶ IISG, ISNO, Nr. 1 21 maart 1991. Brief aan ISNO.

¹¹⁷ IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering 1 februari 1992.

¹¹⁸ IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering 17 maart 1992.

¹¹⁹ IISG, ISNO, Nr. 51 J. Franssen VVD Tweede-Kamerlid aan Verheggen ISNO 10 maart 1992

¹²⁰ IISG, ISNO, Nr. 1 Overdrachtsakte 18 maart 1992.

¹²¹ IISG, ISNO, Nr. 1. Bestuursvergadering ISNO 28 mei 1992. En Opheffingsvergadering ISNO 14 oktober 1993.

¹²² Interview met D. Pinto. 8 maart 2016.

¹²³ Interview met D. Pinto. 8 maart 2016.

Islamitisch onderwijs was onbekend en vreemd: de nationale politiek zat er niet op te wachten volgens Pinto. We zaten nog midden in de verzuiling en dan komt er ineens een andere ‘zuil’. Pinto is ervan overtuigd dat als het was ‘toegestaan’ er een islamitische zuil zou zijn ontstaan.¹²⁴ De ISNO had in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag islamitische scholen gesticht, en had plannen om in meerdere steden hetzelfde te doen. Het kan interessant zijn om te kijken of deze stichting tegenstanders op haar pad tegenkwam met argumenten als ‘verzuilen’ en ‘ontzuilen’.

Samenvatting

De ISNO was niet de eerste islamitische stichting met als doel islamitische scholen op te richten. Het was wel de eerste die landelijk opereerde. De timing was erg interessant, aangezien Nederlandse politici zich in een ontzuiling waande en daaraan alles dacht te moeten afmeten. Mellink en eerder al Rath gaven aan dat het beter is om te spreken van individualisering. Voor een groot deel zagen we dat ook al in het onderwijs. Dat was dan ook de reden waarom islamitisch onderwijs opviel, naast het feit dat het een andere religieuze stroming was dan Nederland tot dan toe gewend was. De ISNO paste zich aan, aan de gewoonte van Nederland om te zich te organiseren en van daar uit haar doelen te bereiken. Het feit dat een koepelorganisatie noodzakelijk was had de jonge stichting kunnen breken, maar ze wist door samenwerking verder te gaan. Opmerkelijk was wel dat de ISNO haar best deed om religie en onderwijs gescheiden te houden om zo een niet al te vreemde eend in de bijt van ‘onderwijsland’ te zijn. Ondertussen zag de overheid een basis voor een nieuwe islamitische zuil. OETC, een manier om moslims binnen het traditionele onderwijs te houden was aan het mislukken. En onderwijs was al eerder de oorzaak geweest van verzuiling.

Successen bij de grote drie

In de drie grootste steden van Nederland had de ISNO dus successen behaald. Er werden in Amsterdam twee islamitische scholen opgenomen in het plan van scholen 1989-1992 waarvan er een van de ISNO was. Een school van SISA (Stichting Islamitische School Amsterdam) zou komen in Bos en Lommer, Oud-west of Oost en de Mimar Sinanschool in Oost of Oud-Zuid.¹²⁵ In 1989 bleek echter, zoals eerder vermeld, dat er te weinig kinderen op de school zouden zitten. Bovendien was er geen informatie aan Marokkaanse ouders verstuurd, de school dreigde uitsluitend Turks te gaan worden. Al snel kwamen de klachten over het ‘ontbreken van het islamitische karakter’ en de gebrekkige communicatie.¹²⁶ Ook was er weerstand onder bewoners in de buurt omdat buurtbewoners het zat waren dat er zoveel voorzieningen kwamen voor migranten.¹²⁷

De gemeente Amsterdam hield weliswaar rekening met de concentraties van moslims als het ging om het aanwijzen van gebouwen, maar dat er verschillende richtingen bestaan binnen de islam leek niet bekend te zijn. De ISNO deelde een schoolgebouw met de SISA, maar dat gold niet voor de visie. Vertrekken mocht de ISNO-school niet omdat elders de “leerlingenprognoses te laag waren”. Vanuit het ministerie kwam er geen hulp, de stadsdeelraad moest opnieuw rond de tafel gaan met de stichtingen.¹²⁸ De voorzitter van de ISNO ontving in

¹²⁴ Interview met D. Pinto. 8 maart 2016.

¹²⁵ IISG, ISNO, Nr. 31 Gemeente Amsterdam aan ISNO, plan van scholen 1989-1992. EN: IISG, ISNO, Nr. 31 bijzondere islamitische basisschool op het plan van scholen 1989/1990/1991, 25 maart 1988.

¹²⁶ IISG, ISNO, Nr. 31 Brief van Mimar Sinanschool Amsterdam aan ISNO bestuur. 23 november 1989.

¹²⁷ IISG, ISNO, Nr. 31 Brief van de gemeente Amsterdam, voorpost Indische Buurt aan J. Vermij 27 april 1989.

¹²⁸ IISG, ISNO, Nr. 1 8-8-1990 bespreking stadsdeelraad Zeeburg en ISNO.

deze periode een brief van J. Beerenhout (immigratie adviseur Amsterdam, rechterhand van PvdA wethouder Jan Schaefer¹²⁹) waarbij vermeld werd dat de PvdA de grootste voorstander zou zijn van openbaar onderwijs en tegenstander van confessioneel onderwijs, islamitisch onderwijs in het bijzonder.¹³⁰

In Den Haag vroeg de ISNO in 1988 om een school met 12 klassen vanaf 1989 in het Zuiderpark en Laakkwartier.¹³¹ In hetzelfde jaar stuurde de gemeente haar ‘Overzicht Vermeerdering Huisvesting’ naar het ministerie, waarin voor een islamitische school ruimte is gemaakt.¹³² De provincie Zuid-Holland keurde het plan op 6 februari 1989 goed en de eerder genoemde wijken zouden een school krijgen met islamitische signatuur.¹³³ De Yunus Emreschool zou echter tijdelijk in de Schilderswijk gevestigd worden. Op basis van artikel 73 WBO keurde de minister de tijdelijke beschikking goed.¹³⁴ Wellicht ging het niet helemaal naar de smaak van de ISNO, maar een school was er nu wel.

In Rotterdam vroeg de ISNO de gemeente om in 1990 te mogen beginnen met maar liefst 63 klassen in Rotterdam-Noord, Afrikaanderbuurt, Feyenoord, Charlois en Nieuwe Westen.¹³⁵ Dit zou gaan om een school naast de reeds bestaande Ibn-I Sinaschool. Door miscommunicatie met de Rotterdamse gemeente werd een plan voor een tweede school uitgesteld.¹³⁶ Een jaar later waren er nog altijd moeilijkheden: in de wijk waar de ISNO graag haar school had willen hebben, bleek veel gesaneerd te zijn. Er was geen ruimte, ook niet in de vorm van inwoning. De stichting ging stug door, een derde school werd aangevraagd, maar in de wijk waar deze instelling moest komen, bleek een andere islamitische school te dicht in de buurt te staan. Nieuwe ouderverklaringen waren nodig.¹³⁷ Na het opschorten van een nieuw op te richten school hoopte de ISNO dan toch eindelijk vanaf 1992 in de wijk Crooswijk haar tweede school in Rotterdam te openen. Rotterdam werkte wel mee aan de totstandkoming van de school, maar haakte af bij de huisvesting. Er was nog altijd geen plaats. Het ministerie gaf ook geen toestemming tot nieuwbouw.¹³⁸

Samenvatting

Hoewel het niet altijd even vlekkeloos verliep, kwamen in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag wel islamitische scholen van de grond. Op het moment dat de ISNO meerdere scholen wilde oprichten werd het lastiger. In een aantal gemeenten waren er echter meer problemen.

¹²⁹ P-K. Jager, ‘Nederlandse les zelf betalen’, *Trouw*, 2 september 2000

¹³⁰ IISG, ISNO, Nr. 31 Brief van Jan Beerenhout aan Drs M. Tütüncü (voorzitter ISNO) over PvdA en Islamitische basisschool.

¹³¹ IISG, ISNO, Nr. 33 ISNO aan de gemeenteraad van de gemeente 's-Gravenhage, betreft de opneming in het Overzicht Vermeerdering Huisvesting 1990/1991/1992, 25 maart 1988.

¹³² IISG, ISNO, Nr. 33 Gemeente 's-Gravenhage aan ISNO, betreft OVH basisonderwijs art 65 WBO 21 oktober 1988.

¹³³ IISG, ISNO, Nr. 33 Provincie Zuid-Holland aan de raad van de gemeente 's-Gravenhage betreft scholenplan basisonderwijs 1989-1992 6 februari 1989.

¹³⁴ IISG, ISNO, Nr. 33 Gemeente 's-Gravenhage aan ISNO, verzoek ex artikel 71 WBO 15 maart 1989.

¹³⁵ IISG, ISNO, Nr. 33 ISNO aan de gemeenteraad van de gemeente Rotterdam, betreft de opneming in het Overzicht Vermeerdering Huisvesting 1990/1991/1992, 25 maart 1988.

¹³⁶ IISG, ISNO, Nr. 1. Buitengewone vergadering ISNO 5-5-1990.

¹³⁷ IISG, ISNO, Nr. 55 Verslag van de bespreking ten gemeentehuize van Rotterdam 16 05 1990.

¹³⁸ IISG, ISNO, Nr. 55 Overleg ten gemeentehuize Rotterdam m/b/t/ de nieuw te openen school in Crooswijk 10-1-1991. EN: IISG, ISNO, Nr. 55 Dienst Onderwijs Rotterdam aan de ISNO 10 juli 1991.

Weerstand

De ISNO had haar ogen laten vallen op Oss, maar islamitische ouders daar waren nog niet meteen overtuigd. In februari 1989 werd tijdens een bijeenkomst verteld dat de aansluiting op het voortgezet onderwijs voldoende zou zijn, dat angst voor discriminatie en gebrekkige integratie ongegrond was en dat er voldoende leerkrachten zouden zijn. Bovendien bevorderde islamitisch onderwijs het zelfbewustzijn van het islamitische kind en werden de kansen in de Nederlandse maatschappij vergroot. Waar de ISNO dit alles op baseerde, is niet duidelijk, het is wel begrijpelijk dat ouders geïnformeerd moesten worden. Lang niet alle moslims zijn voorstander van islamitisch onderwijs. Zij zijn bijvoorbeeld bang voor ‘ideologische isolatie’.¹³⁹ Tijdens de bijeenkomst werd een artikel in de plaatselijke krant ‘Oss-Actueel’ besproken waarin stond dat de gemeente unaniem tegen islamitisch onderwijs was omdat het de acceptatie en integratie niet bevorderde.¹⁴⁰ We kunnen dus voorzichtig stellen dat er weerstand bestond tegen een aparte zuil.

17 maart 1989 stuurde de ISNO een brief aan de gemeente Oss om opgenomen te worden in het plan van scholen vanaf 1990. Met 119 handtekeningen werd voldaan aan de eerste eisen. De stichting verwachtte een groei van 119 in 1989 naar 223 in 2005.¹⁴¹ Maar de gemeente Oss vertrouwde het niet. De ISNO beweerde dan wel een school te willen met een islamitische grondslag, het leek er eerder op dat het een Turkse school zou worden. Ates van de ISNO beloofde de gemeente tijdens een overleg dat de school toch echt islamitisch zou zijn en dat het bevorderend zou werken voor de “identiteit en assimilatie”, een vreemde woordkeus. De Nederlandse taal stond voorop, dan pas de godsdienst. Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen had in een notitie gezegd dat islamitische basisscholen konden bijdragen aan integratie van culturele minderheden, maar tegelijkertijd konden islamitische basisscholen ook tot isolement leiden. De wethouder in Oss vond dat laatste argument zwaarder wegen. Daarbij waren er volgens de bestuursambtenaar ook geen gebouwen die voldeden aan de verwachtingen van de ISNO.¹⁴²

Wat er in de tussentijd gebeurde is onduidelijk maar ondanks het tegenstribbelen besloot de gemeenteraad in september 1989 toch mee te werken aan een islamitische basisschool.¹⁴³ Echter, de gemeente vond in 1990 dat de prognose voor leerlingenaantallen die door de ISNO was geraamd, onjuist was. Daardoor kon men ook geen geschikte huisvesting vinden.¹⁴⁴ In ‘Stad en Streek’ van 1991 lezen we dat ISNO opnieuw handtekeningen moest gaan verzamelen. De groei van het aantal leerlingen ging omlaag nu de gezinshereniging voorbij was en dat kon volgens de redactie van de krant voor problemen gaan zorgen.¹⁴⁵ Het zou de ISNO uiteindelijk niet lukken een school op te richten in Oss. SIMON later wel.

De gemeente Deventer ontving 17 maart 1989 een verzoek van de ISNO om in het plan van scholen opgenomen te worden vanaf 1990. Tien klassen moest de gewenste school gaan krijgen. Zou de school in 1990 met 206 leerlingen starten, in 2005 zouden volgens de prognose

¹³⁹ E. McCreery, L. Jones, R. Holmes, ‘Why do Muslim parents want Muslim schools?’ 204.

¹⁴⁰ IISG, ISNO, Nr. 1 Op 16 februari een bijeenkomst voor islamitische ouders in Oss.

¹⁴¹ IISG, ISNO, Nr. 37 ISNO aan de gemeenteraad Oss, aanvraag tot opnemng van een bijzondere islamitische basisschool op het plan van scholen 1990/1991/1992, 17 maart 1989.

¹⁴² IISG, ISNO, Nr. 1 Verslag van overleg ISNO en gemeentebestuur Oss 24-05-1989.

¹⁴³ IISG, ISNO, Nr. 1 Gemeenteraad Oss, plan van scholen basisonderwijs 1990-1993 29 september 1989.

¹⁴⁴ IISG, ISNO, Nr. 1 Gemeenteraad Oss overzicht vermeerdering huisvesting basisonderwijs 1991-1993.

¹⁴⁵ Redactie, ‘Aanvraag voor islamitische school onzeker’, *Stad en Streek*, 5 januari 1991.

van de stichting 385 kinderen de school bezoeken.¹⁴⁶ Deventer weigerde: volgens de overzichten die de gemeente hanteerde zouden er helemaal niet zoveel kinderen komen. Echter, islamitische leerlingen registreerde de gemeente nog helemaal niet en dus was zo'n bewering lastig vol te houden.¹⁴⁷ In de raadsvergadering van 14 september 1989 bleek dat de raad een islamitische school zag als een volgende stap in het "emancipatieproces" van de met name Turkse bevolkingsgroepen in "onze" gemeenschap. Ook al klopten de stappen van de ISNO formeel-juridisch wel, de raad was er niet gelukkig mee. Minderheden zouden gebruik moeten maken van algemene middelen tenzij het echt niet anders kon. "Een islamitische school doorkruist ons beleid en we denken niet dat het baat heeft voor het integratie- en emancipatieproces van de vooral Turkse gemeenschap" aldus de burgemeester.¹⁴⁸ De gemeente Deventer zag zich echter op formele gronden toch genoodzaakt een islamitische school toe te staan. Op 30 januari 1990 keurde Gedeputeerde Staten van Overijssel een islamitische school goed. De gemeente gaf aan dat de school kon starten vanaf 1 augustus 1991.¹⁴⁹ In maart van dat jaar bleek de gemeente moeite te hebben om een inschatting te maken van de huisvestingsbehoefte.¹⁵⁰ Op het ministerie zou overleg komen over het Overzicht Vermeerdering huisvesting voor de jaren 1991 tot 1993.¹⁵¹ Of dit ooit is gebeurd is niet uit de stukken te halen, vast staat dat onder auspiciën van de ISNO nooit een school in Deventer is gekomen. Wederom lukte dit SIMON wel.

Sinds 2007 heeft Oss een islamitische school, net als Deventer in 2011, beide onder de vleugels van SIMON. De stichting had in 2015 elf scholen onder haar hoede. De fusie is ontstaan toen in 2000 kleinere stichtingen de krachten bundelden omdat het ministerie schaalvergroting voorstond. B. Budak is coördinator godsdienstonderwijs en identiteitsbeleid bij SIMON en betrokken geweest bij de oprichting van de Ibn I-Sinaschool in Arnhem (niet te verwarren met de gelijknamige school in Rotterdam) in 1991. Net als de ISNO had gedaan werden er handtekeningen verzameld en vervolgens werd de gemeente verzocht de school op te nemen in 'het plan van scholen'.¹⁵²

Ook Arnhem werkte stroef mee en Budak heeft gemerkt dat een gemeente, als zij wilde tegenwerken, dat vaak deed via huisvesting. Het ministerie had de komst van de school goedgekeurd dus de gemeente moest wel. Het waren oudere gebouwen waaruit de nieuwe school mocht kiezen. Dat het in Arnhem gevoelig lag had ten eerste te maken met angst voor "een islamitische zuil" volgens Budak. Maar de bedoelingen van SIMON hadden niets met verzuilen te maken. Natuurlijk zaten andere stichtingen niet te wachten om de 'vijver' te gaan delen, want andere scholen zouden financiën en personeel gaan mislopen. Een ander argument

¹⁴⁶ IISG, ISNO, Nr. 32 Van ISNO aan de gemeenteraad van de gemeente Deventer betreft aanvraag tot opnemning van een bijzondere islamitische basisschool op het plan van scholen 1990/1991/1992 17 maart 1989.

¹⁴⁷ IISG, ISNO, Nr. 32 Bestuursvergadering 28-08-1989.

¹⁴⁸ IISG, ISNO, Nr. 48 Gemeente Deventer, raadsvergadering, plan nieuwe scholen voor het basisonderwijs voor de schooljaren 1990/1991, 1991/1992, 1992/1993 14 september 1989.

¹⁴⁹ IISG, ISNO, Nr. 48 Provincie Overijssel aan de raad van de gemeente Deventer over de beschikking ingevolge artikel 53, tweede lid van de WBO 30 januari 1990. EN: IISG, ISNO, Nr. 48 Gemeente Deventer aan Gedeputeerde Staten van Overijssel, 3 juli 1990.

¹⁵⁰ IISG, ISNO, Nr. 48 Gemeente Deventer aan ISNO over scholenplan 1991/1994, 22 maart 1991. Gedeputeerde Staten Overijssel heeft het plan goedgekeurd.

¹⁵¹ IISG, ISNO, Nr. 48 Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen aan burgemeester en wethouders van de gemeente Deventer.

¹⁵² Interview Dhr Budak, coördinator godsdienstonderwijs en identiteitsbeleid bij SIMON (Stichting Islamitisch onderwijs Midden en Oost Nederland). 16-03-2016.

is dat men volgens Budak heel ‘seculier’ is gaan denken, religieuze scholen zouden iets van vroeger zijn. En tenslotte is er angst omdat het fenomeen ‘islamitische school’ onbekend was.¹⁵³

Het verhaal van Budak kwam overeen met wat de ISNO heeft meegemaakt en wat andere onderzoekers al eerder was opgevallen. Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen was enkel en alleen geïnteresseerd in het juist verlopen van de juridische procedures. Wel veranderde iets in de loop van de jaren 1990. Budak geloofde dat door de toename van het aantal islamitische scholen de wetten werden aangepast. Daardoor heeft het (nog) langer geduurd voordat men met een school in Deventer kon starten. Om te zien of een school in die gemeente levensvatbaar zou zijn, werd Deventer vergeleken met een andere gemeente. In Maastricht lukte een aanvraag ook niet. Ouders moesten daardoor 100 kinderen op kosten van de gemeente naar Heerlen sturen. Dat werd Maastricht te duur en dus was een school ineens toch wel een goed idee. Budak is van mening dat met name de PvdA en de VVD artikel 23 van de grondwet graag gewijzigd zien.¹⁵⁴

In Den Bosch heeft SIMON ook een school onder zijn hoede. In deze stad had de ISNO net als in Haarlem geprobeerd scholen op te richten. Beide steden werkten op een vergelijkbare manier tegen. Men kan over het onderstaande zeggen dat onbegrip over de islam een rol heeft gespeeld, maar dat van onwil geen sprake leek te zijn.

In 1989 deed de ISNO, net zoals ze in meer steden deed, een poging om een school op te richten in Den Bosch. Deze keer was ze niet alleen, de Islamitische Stichting Basisschool 's-Hertogenbosch (SIBH) had dezelfde wens. De gemeente stelde een samenwerking voor aangezien een aantal ouders voor beide scholen hadden getekend.¹⁵⁵ De ISBH had 115 Marokkaanse en 25 Turkse ouders met in totaal 311 leerlingen. De ISNO had 82 Turkse ouders, waarvan er 26 ook voor de andere stichting hadden getekend, samen goed voor 152 leerlingen.¹⁵⁶ De kaarten waren slecht geschud voor de ISNO. De concurrent kon haar school op gaan richten, dezelfde school die later onder SIMON zou vallen.¹⁵⁷ De gemeente zei de ISNO dat de stichting niet voldeed aan de eisen rond leerlingenaantallen en bovendien verrees er nu een islamitische school binnen een straal van 5 kilometer van de plek waar de ISNO haar school wilde hebben. En volgens de wet mochten er geen twee scholen van dezelfde richting in een straal van vijf kilometer staan. De stichting liet het er niet bij zitten, ISNO was immers van een compleet andere richting dan ISBH.¹⁵⁸

Islamitische scholen hadden, net als christelijke scholen, verschillende richtingen. Los hiervan had de ISNO te weinig handtekeningen, het hadden er op zijn minst 160 moeten zijn.¹⁵⁹ De beroepsprocedure van de stichting bleek vruchteloos. De Provincie Noord-Brabant stelde

¹⁵³ Interview Dhr Budak, coördinator godsdienstonderwijs en identiteitsbeleid bij SIMON (Stichting Islamitisch onderwijs Midden en Oost Nederland). 16-03-2016.

¹⁵⁴ Interview Dhr Budak, coördinator godsdienstonderwijs en identiteitsbeleid bij SIMON (Stichting Islamitisch onderwijs Midden en Oost Nederland). 16-03-2016.

¹⁵⁵ IISG, ISNO, Nr. 1 Brief van gemeente 's-Hertogenbosch aan ISNO 17-03-1989.

¹⁵⁶ IISG, ISNO, Nr. 35 Gemeente 's-Hertogenbosch, sociaal culturele planning, 2 mei 1989 over de stichting van een basisschool. Verzoek om een school met 8 klassen OVH 1991/1992/1993.

¹⁵⁷ <http://www.basisschoolnour.nl/> geraadpleegd op 7 juni 2016.

¹⁵⁸ IISG, ISNO, Nr. 34 Den Bosch weigert 28 september 1989 een islamitische school op te nemen in het scholenplan.

¹⁵⁹ Nr. 35 Gemeente 's-Hertogenbosch, raadvoorstel vaststellen van het plan van nieuwe scholen voor basisonderwijs voor de periode van 1 augustus 1990 tot en met 31 juli 1993, 28/29 september 1989.

Den Bosch in het gelijk met dezelfde argumenten. De volgende stap was de Raad van State.¹⁶⁰ De ISNO vond dat zij nooit de kans had gehad om uit te leggen waarom de twee verschillende scholen, hoewel islamitisch, toch anders waren.¹⁶¹ In het Brabants Dagblad legde de gemeente Den Bosch uit waarom de ISNO in de stad geen kans van slagen had. Er waren meer handtekeningen nodig om tegelijkertijd twee scholen met dezelfde signatuur op te richten. Volgens de ISNO was er echter verschil in orthodoxie.¹⁶²

De strijd die de ISNO in Den Bosch voerde, werd tegelijkertijd ook gevoerd in Haarlem. Het enige verschil is dat in de stad in Noord-Holland uiteindelijk geen winnaar uit de bus kwam en dat er in Haarlem pas in 2002 een islamitische school zou worden geopend. In de pleitnota aan het adres van Gedeputeerde Staten in 1991 probeerde het bestuur van de ISNO de richtingen uit te leggen. Moslims in Nederland waren in het bijzonder soennitisch. Deze stroming kende vier zogenaamde rechtsscholen: de sjafitische, hanafitische, malikitische en hanbalitische scholen. In Nederland zagen we vooral de hanafitische en malikitische stromingen. Hanafieten waren vernoemd naar de imam Aboe Hanifah (699-767) en zagen we vooral in Centraal-Azië, Turkije en India. In Turkije werd het een gevestigde school. De malikieten waren aanhangers van de geleerde Mail Ibn Anas (716-795). Deze zagen we terug in het westelijke deel van het verspreidingsgebied van de islam: Marokko, Algerije en Tunesië. De hanafieten, waar het bestuur van de ISNO zich toe rekende, zouden liberaler zijn en kenden geen kledingvoorschriften. Religie was volgens de stichting een privézaak; het onderwijs moest zich richten op kennisoverdracht, op cultuur en dan pas op religie. De SIBH noemde zich slechts maliktisch georiënteerd. Wel had het orthodoxe standpunten: geen scheiding tussen kerk en staat, kledingvoorschriften en leven volgens regels van de religie.¹⁶³

In Noord-Brabant was er dus een discussie over de vraag of de islamitische rechtsscholen gezien konden worden als 'richtingen'. Deze discussie speelde ook in Noord-Holland. Was het in Den Bosch de SIBH, in Haarlem was de malikitische concurrent Daar-as-Salaam (DAS). Beide scholen hadden voldoende handtekeningen maar lagen te dicht bij elkaar om te mogen bestaan. In het geval van Haarlem zei de Onderwijsraad dat beide scholen soennitisch waren en dus van een en dezelfde richting. Volgens een commissie van de provincie Noord-Holland was het beter als DAS haar school kreeg en de ISNO niet, de eerste stichting was meer overtuigd dat zij voldoende leerlingen zou binnenhalen.¹⁶⁴ De strijd werd dus op een vergelijkbare manier gevoerd als in Den Bosch. Maar in 1993 was er in Haarlem nog altijd geen islamitische school. De beroepszaak van de ISNO was ontbonden en het ministerie had DAS tegengehouden. Ook zij zouden nooit voldoende leerlingen krijgen. DAS zou beweren dat het ministerie geen rekening hield met kinderen van buiten de stad. De reden waarom de ISNO haar beroepszaak had ontbonden was dezelfde als in Den Bosch, de stichting werd opgeheven.¹⁶⁵ Volgens wethouder Mooij in Haarlem (VVD) was hiermee de dreiging (van een islamitische

¹⁶⁰ IISG, ISNO, Nr. 1 14-03-1990 ISNO-directeurenvergadering met leden adviesraad.

¹⁶¹ IISG, ISNO, Nr. 1 Brief van de provincie Noord-Brabant van dienst Economische zaken, Bestuurlijke verhoudingen en Welzijn aan het bestuur van de ISNO 14 juni 1991.

¹⁶² Redactie, 'Vrijere Islamitische school in Den Bosch noodzakelijk, stichting in conflict met gemeente', *Brabants dagblad*, 11 januari 1991.

¹⁶³ IISG, ISNO, Nr. 36 ISNO, pleitnota inzake besluit van de gemeenteraad 'S-Hertogenbosch, 1991 datum onbekend.

¹⁶⁴ IISG, ISNO, Nr. 1 Brief van de provincie Noord-Holland van dienst Welzijn, Economie en Bestuur aan het bestuur van de ISNO 12 juli 1991.

¹⁶⁵ IISG, ISNO, ISNO aan Raad van State 8 november 1993, intrekking beroepszaken, wegens opheffing ISNO.

school) afgewend.¹⁶⁶ De VVD geloofde immers niet dat ‘zuilen’ voor minderheden een emanciperende werking konden hebben.

Samenvatting

In Oss en later na de ISNO ook in Arnhem zien we dat gemeenten huisvesting vaak gebruikten om islamitisch onderwijs een hak te zetten. De gemeente Oss was fel tegen een islamitische school omdat het weinig bevorderend zou zijn voor integratie. Hetzelfde argument had gebruikt kunnen worden om vóór te zijn. Daarnaast was de Turkse achtergrond verdacht. Later zou de gemeente haar medewerking verlenen. Waarschijnlijk had de Brabantse stad geen middelen om het niet te hoeven doen. Echter, de procedure liep vast doordat men geen geschikte huisvesting kon vinden. De stad Deventer was minder fel, maar ook tegen. Zij werkte direct mee, mogelijk ook omdat ze zag dat de ISNO zich aan de procedure hield. Er kwam geen gevolg, mogelijk vanwege huisvesting, zeker is dit niet. Budak zag dit wel gebeuren in Arnhem, deze stad was tegen een islamitische school omdat het slecht zou zijn voor de emancipatie. Vervolgens werkte de Gelderse stad tegen op het gebied van huisvesting. In alle drie de steden werkte de landelijke politiek mee zolang procedures correct werden gevolgd. Het was de lokale politiek die dwars lag. In Den Bosch en Haarlem lag het gecompliceerder, daar was een discussie gaande of de islam net als het christendom ook ‘richtingen’ kende. In beide steden kon de ISNO daardoor geen scholen oprichten en in Haarlem was daarmee blijkbaar een dreiging afgewend volgens de plaatselijke VVD.

De ISNO in Utrecht

De stad Utrecht is een interessante casus omdat de gemeente de hakken in het zand zette toen er een verzoek binnenkwam om een islamitische school op te richten. Zeker in het begin wurmde de gemeente zich in allerlei bochten. Utrecht ontving in maart 1988 een brief met een prognose van het aantal leerlingen. De handtekeningen waren duidelijk afkomstig van Turkse ouders en stonden samen volgens de ISNO voor 1165 van de Turkse kinderen of 32% van het totaal aantal Turkse kinderen in de Domstad. Hierbij moet worden aangetekend dat lang niet alle kinderen de basisschoolleeftijd hadden. Uitgaande van de verwachte groei zoals gepubliceerd door het CBS verwachtte de stichting in 1988 372 islamitische leerlingen in Utrecht, in 1997 536 kinderen en in 2005 671 leerlingen. In de berekening werden Marokkaanse kinderen meegenomen.¹⁶⁷ In de wijk Lombok had de ISNO graag een school gezien met dertien klassen.¹⁶⁸ De vraag was bijzonder genoeg voor een gemeentelijk ‘spoedrapport’. Het moest vertrouwelijk blijven “tot het een en ander naar buiten moet”.¹⁶⁹

In augustus 1988 werd bekend dat er geen islamitische basisschool werd opgenomen in het Plan van Basisscholen 1989/1990/1991. De gemeenteraad van Utrecht was ervan overtuigd dat de school bedoeld was voor enkel Turkse kinderen, al werd in de aanvraag beweerd dat het voor de “belijders van de islam” zou zijn. In de afwijzing werd verwezen naar artikel 7 van

¹⁶⁶ Kees Van der Linden, ‘Nog geen islamitische basisschool in Haarlem, opluchting bij gemeenteraadsleden, *Haarlems Dagblad*, 12 februari 1993.

¹⁶⁷ Utrechts archief, Secretaire gemeente Utrecht 1970-1989, 17083 – 1338, 4078 Statuten ISNO. 25 maart 1988.

¹⁶⁸ Utrechts archief, Secretaire gemeente Utrecht 1970-1989, 17083 – 1338, 4078 29 maart 1988, Gemeente Utrecht sector onderwijs en welzijn, spoedrapport, opneming in het overzicht vermeerdering huisvesting 1990/1991/1992.

¹⁶⁹ Utrechts archief, Secretaire gemeente Utrecht 1970-1989, 17083 – 1338, 4078 14 juni 1988, plan van basisscholen 1989/1990/1991 afdeling onderwijs.

WBO¹⁷⁰ en de memorie van antwoord van de minister. Het ging in dit artikel om ‘nationale scholen’: scholen bedoeld voor een bepaalde etnische of nationale groep. De PvdA had in de Tweede Kamer de vraag gesteld hoe er gedacht werd over scholen speciaal voor Turkse kinderen. De minister had duidelijk gemaakt dat de wet daar niet voor bedoeld was. De gemeente Utrecht wees het verzoek van de ISNO ook af vanwege artikel 55 WBO¹⁷¹: het ‘voedingsgebied’ zou onvoldoende zijn. Voedingsgebied wil zeggen dat de regio waarin de school stond onvoldoende kinderen zou aantrekken. De ISNO zou nooit het minimale aantal islamitische kinderen van 230 halen in dat deel van de stad, en het paste ook niet in het bestemmingsplan.¹⁷²

22 september 1988 ging de gemeente Utrecht over dit onderwerp in vergadering. M. Komen (CDA) snapte niet waarom het college zo tegenwerkte. Er zou samengewerkt moeten worden met de ISNO om een school alsnog toe te staan. Het was immers een grondrecht, vond Komen. Het argument ‘voedingsgebied’ was onzin, “het is toch duidelijk dat het voedingsgebied ‘Utrecht’ is”. Ook mocht de school volgens Komen niet gezien worden als een (Turks) nationale school. De statuten van de ISNO maakten duidelijk dat men niet doelde op Turkse kinderen, en de term ‘niet-Nederlands’ die de stichting gebruikte sloeg op de achtergrond van de ouders van de leerlingen. De christendemocraten dienden een amendement in om een school toe te staan. Al vond K. Metz (D’66) in principe dat alle scholen neutraal en openbaar zouden moeten zijn, na contact te hebben gehad met de ISNO en gemeenten waar al islamitische scholen stonden, wilden de Democraten ‘66 toch meegaan met het CDA. De argumenten om te weigeren waren volgens raadslid Metz niet redelijk. Concluderend zei D’66 dat ze liever geen islamitische school zagen, maar dat er nu eenmaal een grondwettelijk recht op bestond.¹⁷³

H. Woldberg (PvdA) was het echter eens met het college¹⁷⁴. De handtekeningen waren alle Turks, en in de statuten zou hebben gestaan dat de leden Turks of Arabisch dienden te spreken. Daarbij had de PvdA nog nooit gehoord van ouders dat een islamitische school gewenst werd. H. Gonda-Wijnholt (VVD) ging hier helemaal in mee. De radicaal-rechtse CP (Centrum Partij) schaarde zich achter de laatste twee partijen omdat, zo vond ze, “Verzuiling moet worden tegengegaan”. Daarnaast zouden de handtekeningen niet representatief zijn geweest voor de gehele islamitische bevolking.¹⁷⁵ De CP was een van de weinige partijen die in Utrecht het woord ‘verzuiling’ letterlijk in de mond nam. Maar het was opvallend dat de oude voor- en tegenstanders van de zuilen ook nu weer elkaar op leken te zoeken, vooralsnog met D’66 als uitzondering.

¹⁷⁰ Artikel 7. 1. Deze wet is niet van toepassing op scholen die uitsluitend bestemd zijn voor kinderen die niet de Nederlandse nationaliteit hebben.

¹⁷¹ Artikel 55, eerste lid, is van overeenkomstige toepassing. Een afschrift van het daarin bedoelde verzoek wordt aan burgemeester en wethouders gezonden. Artikel 55. 1. Een verzoek om opnemingsplan in het plan van een bijzondere school moet voor 1 april van het jaar van de vaststelling van het plan bij de gemeenteraad worden ingediend.

¹⁷² Utrechts archief, Secretariaat gemeente Utrecht 1970-1989, 17083 – 1338, 4078 24 augustus 1988. Plan van basisscholen 1989/1990/1991.

¹⁷³ Utrechts archief, Secretariaat gemeente Utrecht 1970-1989, 17083 – 1338, 4078 Middagvergadering 22 september 1988 gemeenteraad Utrecht.

¹⁷⁴ Zetelverdeling Gemeente Utrecht 1986-1990: PvdA 19, CDA 10, VVD 7, GroenLinks 5, D’66 2, SP 1, CP 1. Het bestuur was in handen van de combinatie PvdA en VVD.

¹⁷⁵ Utrechts archief, Secretariaat gemeente Utrecht 1970-1989, 17083 – 1338, 4078 Middagvergadering 22 september 1988 gemeenteraad Utrecht.

Wethouder C. Pot zei in zijn betoog dat de richting van de school nooit aan de orde is geweest en verzuiling evenmin. Interessant is zijn opmerking dat “concurrentie met andere islamitische organisaties” ook geen betekenis heeft gehad in het oordeel van de gemeente. Het waren “formele elementen” geweest die de doorslag hebben gegeven. De wethouder was ervan overtuigd dat de school niet bedoeld was voor Nederlandse kinderen. “De gemeente”, zo zei Pot, “helpt niet bij de oprichting van een Turkse school”. Ondanks de opmerkingen van Komen dat de handtekeningen van Turken met de Nederlandse nationaliteit waren en dat aan de stichtingsvoorwaarden was voldaan werd het amendement met 30 tegen 11 verworpen.¹⁷⁶ Om redenen die niet helemaal duidelijk zijn, hield het ministerie echter wel rekening met een nieuw te bouwen islamitische school. Deze had voor de jaren 1990-1992 klaar moeten zijn.¹⁷⁷

De landelijke politieke partijen reageerden verschillend op minderheidsgroepen. In de jaren 1980 vond de landelijke VVD dat minderheden zich zouden moeten ontplooiën naar eigen identiteit en cultuur. Naarmate het decennium van de jaren 80 vorderde werd de sociaaleconomische integratie steeds belangrijker. D’66 vond het eind jaren 1970 ook belangrijk dat elke minderheidsgroep haar identiteit kon bewaren en vond integratie niet nodig. In de jaren 1980 was het volgens de democraten weinig zinvol om mensen in te delen naar afkomst. Beleid moest op de gehele samenleving gericht zijn en bestaan uit maatregelen ter bevordering van emancipatie en participatie. In de jaren 1980 vond het CDA in de Tweede Kamer dat minderheden hun cultuur en levenswijze moesten behouden. Omdat de achtergrond van moslims zo heel anders was, zagen de christendemocraten de oplossing in ‘open zuilvorming’. Vijandigheid en het negeren van godsdienstbeleving leidt niet tot integratie. De overheid zou volgens het CDA vanuit een neutrale houding voorwaarden moeten scheppen tot integratie. De PvdA vond in de jaren 1980 dat migranten apart aandacht moesten krijgen en politiek gelijkgesteld moesten worden met autochtonen. Ook de sociaaldemocraten geloofden in zelfontplooiing in eigen kring en sociaaleconomische participatie en emancipatie. De partij maakte zich druk om de hoge werkloosheid onder migranten.¹⁷⁸

Na 1989 werd de aanwezigheid van moslims in Nederland prominenter door een groeiende institutionalisering in de vorm van islamitische organisaties. Maar er ontstond ook discussie over de plaats van moslims in de Nederlandse samenleving. Door externe gebeurtenissen zoals de Golfoorlog in 1990 leken Nederlanders zich opeens te realiseren dat er moslims in Nederland woonden. Hierdoor werden anti-islam-tendensen geactiveerd. In de politiek leken er twee groepen te ontstaan. Aan de ene kant het CDA met Lubbers en Brinkman die de oude verzuiling graag als model zagen voor sociale participatie van moslims. Er zou dus een belangrijke rol moeten komen voor religie en institutionalisering. De VVD en D’66 met Bolkestein en Van Mierlo stonden aan de andere kant. Zij zetten zich af tegen confessioneel denken en zagen religie als belemmering van emancipatie. Bolkestein ging zelfs zo ver zich af te vragen of je in Nederland wel moslim kon zijn.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Utrechts archief, Secretaire gemeente Utrecht 1970-1989, 17083 – 1338, 4078 Middagvergadering 22 september 1988 gemeenteraad Utrecht.

¹⁷⁷ Utrechts archief, Secretaire gemeente Utrecht 1970-1989, 17083 – 1338, 407813 juni 1989. Brief van ministerie van onderwijs en wetenschappen, beschikking artikel 69 WBO aan college van B en W gemeente Utrecht.

¹⁷⁸ A. Fermin, Nederlandse politieke partijen over minderhedenbeleid 1977-1995, 77-156.

¹⁷⁹ J. Rath, R. Penninx, K. Groenendijk, W. Meijer, *Nederland en zijn islam, een ontzuilende samenleving reageert op het ontstaan van een geloofsgemeenschap*, 30-32.

Een aantal politieke partijen veranderde aan het eind van de jaren 1980 van standpunt. Cultuurverschillen konden volgens de VVD leiden tot conflicten en integratieproblemen. Nederland moest volgens deze partij een waarborgstaat zijn waarbij de overheid zich beperkte tot het garanderen van ‘negatieve vrijheden’. Er was te veel nadruk op eigen identiteit en cultuur. Integratie mocht volgens de liberalen in de jaren 1990 niet meer vrijblijvend zijn en islamitische organisaties bevorderden die niet. Bolkestein sprak in 1994 nog over een Marokkaanse zuil. Franssen was toleranter door te zeggen dat een eigen cultuur prima was maar wel op gemengde scholen. D’66 vond migranten niet voldoende participeren en ‘daar moest het economisch beleid op gericht zijn’. Al met al moest de eigen culturele identiteit wel gewaarborgd blijven. Midden jaren 1990 moesten de democraten inmiddels niets meer weten van islamitische scholen. Ze wilden samenwerking over levensbeschouwelijke, culturele en etnische groepen heen. Ook het CDA wilde vanwege de hoge werkloosheid meer nadruk op arbeidsparticipatie voor migranten eind jaren 1980. De christendemocraten bleven inzetten op corporatistische samenwerking en een neutrale overheid, al vonden ze dat de verzuiling aan het mislukken was door een vijandige houding van de overheid. Arbeidsparticipatie was ook een belangrijk woord bij de PvdA, maar men zag hier ook de voordelen van eigen initiatief bij migranten. In 1994 gaf de partij aan dat Nederland als immigratieland zou moeten inzetten op inburgering. Ze zou gaan toegeven dat de voorzichtige houding om maar niet te stigmatiseren, averechts had gewerkt.¹⁸⁰

De ISNO liet het er in Utrecht niet bij zitten. Zo nam een van de bestuursleden contact op met de VVD Utrecht. Deze partij bleef erbij dat ze vreesde dat de school voor Turken bedoeld was. Daarnaast was ze niet zeker over de doorstroommogelijkheden naar het secundair onderwijs.¹⁸¹ De ISNO stapte in 1989 naar Gedeputeerde Staten Utrecht; die vonden de argumentatie van de gemeente om een school af te wijzen, onterecht. Dat gaf de stichting zoveel moed dat ze zelfs met de gedachte begon te spelen om voor twee scholen te gaan.¹⁸² Maar tot de verbazing van het bestuur van de ISNO ging de gemeente Utrecht een maand later in beroep tegen de uitspraak van de Gedeputeerde Staten. Met name de PvdA was volgens de stichting vast van plan om een islamitische school tegen te houden.¹⁸³ De gemeente was vervolgens erg traag in het motiveren van dat beroep.¹⁸⁴

De ISNO werd op gesprek genodigd op het ministerie. Naast de beroepsprocedure van de gemeente Utrecht was er bij de kroon een verzoek ingediend om de toepassing van artikel 7 WBO, waardoor beoordeeld moest worden of de school van de ISNO straks al dan niet bedoeld was voor niet-Nederlandse leerlingen. Mede vanwege de groei van het islamitisch onderwijs had de zaak in Utrecht de volledige aandacht van het ministerie. De staatssecretaris wilde eerst advies van de Kroon voordat er een beslissing werd genomen. Maar vanwege de samenhang van de twee zaken zou het allemaal nog langer gaan duren dan gebruikelijk was. Zou de zaak rond artikel 7 negatief uitpakken voor de ISNO, dan was een school in Utrecht onmogelijk geworden. Zou het positief uitvallen, dan liep de andere zaak nog altijd.¹⁸⁵

¹⁸⁰ A. Fermin, Nederlandse politieke partijen over minderhedenbeleid 1977-1995, 77-156.

¹⁸¹ IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering ISNO 9-3-1989.

¹⁸² IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering ISNO 10-02-1989.

¹⁸³ IISG, ISNO, Nr. 1 ISNO bestuursvergadering 23 03 1989.

¹⁸⁴ IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering ISNO 13-12-1989.

¹⁸⁵ IISG, ISNO, Nr. 1 Korte samenvatting van het gesprek met mw Osanto van het min. Van O&W i.v.m. beroepsprocedure tegen de gem. Utrecht. Geen datum.

Wethouder Pot liet zijn mening ook via de media blijken. In een krantenartikel was de wethouder fel van leer getrokken.¹⁸⁶ Het bestuur van de ISNO was boos: “De PvdA heeft haar mond vol van emancipatie maar keert buitenlanders de rug toe als ze gaan participeren”. Na de uitspraak van Gedeputeerde Staten in Utrecht zou de wethouder “geen poot hebben om op te staan” en hij “waait met alle winden mee met insinuaties om de ISNO in een kwaad daglicht te plaatsen”.¹⁸⁷ De ISNO vond dat wethouder Pot artikel 7 volkomen verkeerd interpreteerde.¹⁸⁸ De ISNO probeerde Pot met brieven te overtuigen. In een brief noemde de ISNO zich lid van ‘de zwakste zuil’ terwijl de sterke zuilen alle rechten kregen.¹⁸⁹ Het bestuur van de ISNO bedoelt hier de ‘verzuiling van het onderwijs’ mee aangezien de andere richtingen al veel beter waren georganiseerd.

De ISNO had naar eigen zeggen niet de bedoeling om een Turkse school op te richten maar de gemeente Utrecht had wel redenen om alert te zijn. Bovenaan de handtekeningenformulieren stond in het Turks: Hollanda Diyanet Vakfi (HDV). HDV was in het Nederlands ‘Islamitische Stichting Nederland,’ afdeling Utrecht. HDV had als doelstelling: “bevorderen van (het) welzijnsklimaat van de Turks-Islamitische gemeenschap in Utrecht en het geven en steunen van islamitisch onderwijs aan geïnteresseerden”. Bestuursleden van de HDV werden benoemd door de Islamitische Stichting Nederland en niet door de ISNO.¹⁹⁰ De provincie Utrecht zag geen problemen in deze stamboom, de gemeente Utrecht echter wel.¹⁹¹ Wellicht vreesde de gemeente niet voor een ‘islamitische zuil’, maar wel voor een ‘Turkse zuil’.

Het leek er soms op alsof Pot een persoonlijke strijd voerde tegen de ISNO. De stichting gaf toe dat het onverstandig was om enkel Turkse handtekeningen op te halen maar tot nu toe deed geen enkele gemeente daar volgens de ISNO moeilijk over. Pot stoorde zich aan organisaties achter de ISNO zoals HDV.¹⁹² De handtekeningen waren in de ogen van de wethouder hoe dan ook vreemd, er waren nooit islamitische ouders bij hem geweest met een verzoek om een islamitische school. Utrecht gaf een eigen draai aan artikel 7 van de WBO, vond de ISNO, en nu leek het alsof Pot bezig was met een uitputtingsstrijd. Terwijl de stichting aan de wettelijke eisen voldeed, probeerde de wethouder tijd te winnen voor een definitieve uitspraak.¹⁹³

Wellicht was Pot zelf van meet af aan al van mening dat een islamitische school niet in Utrecht thuishoorde. In september 1988 was er een telefonisch onderhoud tussen Komen van het CDA en de ISNO. De Christendemocraat beweerde voor dit onderwerp belangrijke notulen nooit te hebben ontvangen. Geen enkel raadslid trouwens. Ze zou het uit de tas van wethouder Pot hebben gevist. Komen kon al vertellen dat de wethouder een negatief advies zou geven omdat de school voor niet-Nederlandse kinderen zou zijn. Daarnaast maakte de ISNO een

¹⁸⁶ Er wordt óver dit artikel gesproken, in de bron wordt de titel verder niet vermeld: IISG, ISNO, Nr. 2. Briefje zonder titel 1989.

¹⁸⁷ IISG, ISNO, Nr. 2. Briefje zonder titel 1989.

¹⁸⁸ IISG, ISNO, Nr. 2 Brief van ISNO aan Pot wethouder van onderwijs in Utrecht 8 september 1988.

¹⁸⁹ IISG, ISNO, Nr. 2 Briefje zonder titel gericht aan wethouder Pot, maart 1989.

¹⁹⁰ IISG, ISNO, Nr. 39 Verslag van reactie van gemeente Utrecht op beroep ISNO 7 februari 1989.

¹⁹¹ IISG, ISNO, Nr. 39 Provincie Utrecht dienst Welzijn, economie en bestuur aan ISNO 15 februari 1989.

¹⁹² IISG, ISNO, Nr. 39 Hoorzitting gedupeerde staten van Utrecht 7 februari 1989.

¹⁹³ IISG, ISNO, Pleitnota ISNO inzake beroep tegen het besluit van de gemeenteraad van Utrecht tegenover RvS 7 februari 1989.

vormfout, het voedingsgebied was niet goed aangegeven.¹⁹⁴ Een ander interessant onderhoud was tussen de ISNO en R. Blauw van Gedeputeerde Staten Utrecht. Dat de gemeente Utrecht een advocaat in de arm had genomen voor de beroepszaak bij Gedeputeerde Staten, zou vreemd zijn. Het was immers niets meer dan een ‘administratieve formaliteit’. Het was zeker dat de gemeente Utrecht in beroep zou gaan wanneer ze in het ongelijk werd gesteld. De volgende stap was de Raad van State en dat kon een zaak van jaren worden: er was namelijk geen termijn bepaald. Blauw zou ook gezegd hebben dat foutieve adresseringen werden gebruikt door de gemeente Utrecht, mogelijk met opzet.¹⁹⁵

In november 1990 had deze wat merkwaardige strijd nog altijd geen winnaar opgeleverd. Staatssecretaris Wallage vond de ontwikkelingen in de zaak tussen Utrecht en de ISNO wat vreemd, omdat het eigenlijk om twee zaken in één ging en omdat aan de ene kant Gedeputeerde Staten Utrecht en de ISNO stonden en aan de andere kant de gemeente Utrecht.¹⁹⁶ Pas in 1993 zou de Raad van State het besluit van de gemeente Utrecht vernietigen. Artikel 7 was nooit van toepassing geweest. De gemeente werd verweten dat ze zo halsstarrig was geweest.¹⁹⁷ De ISNO kon zoals bekend niet lang genieten van deze overwinning. De stichting zou een aantal maanden later worden opgeheven. Maar in de tussentijd was de SIOU bezig met een poging een islamitische school op te richten.

Samenvatting

De gemeente Utrecht was van meet af aan niet van plan geweest om de ISNO een school te gunnen in haar gemeente. Ondanks dat de oppositie wees op het feit dat de school bedoeld was voor islamitische kinderen (Turks of anders) uit de gehele stad en dat de ISNO gebruikmaakte van haar grondrecht wilde het college van geen wijken weten. Er zijn goede argumenten te bedenken dat de PvdA met wethouder Pot in bijzonder er alles aan gelegen was om geen islamitische school toe te staan. De Gedeputeerde Staten gaf de stichting gelijk waarna de gemeente Utrecht met de advocaat in de arm een beroepsprocedure startte. Om het proces zo goed mogelijk te vertragen wist de gemeente er zelfs twee procedures van te maken. Alles wees er op dat de gemeente vroeg of laat zou verliezen, hetgeen gebeurde. De ISNO was tegen die tijd echter al ter ziele.

De SIOU in Utrecht

De SIOU wilde al in 1992 in de stad Utrecht maar liefst twee islamitische basisscholen. Belangrijk was dat de scholen op een flinke afstand van elkaar zouden staan.¹⁹⁸ H. Nanhekhan was een van de initiatiefnemers van de SIOU, de stichting die het uiteindelijk voor elkaar kreeg om in Utrecht een islamitische basisschool op te richten. Het is interessant om na te gaan hoe deze stichting, na de strijd van de ISNO in de Domstad, wel succes had. Nanhekkan, Surinaams van origine, werkte jarenlang in de volwasseneneducatie en moest vaak als tolk optreden op

¹⁹⁴ IISG, ISNO, Nr. 56 21 9 1988 telefonisch onderhoud met mevrouw Koomen CDA raadslid van de gemeente Utrecht.

¹⁹⁵ IISG, ISNO, Nr. 56 Telefonisch onderhoud met Dhr. Blauw van Gedupteerde Staten Utrecht met ISNO, datum onbekend (in ieder geval vóór uitspraak provincie Utrecht).

¹⁹⁶ IISG, ISNO, Nr. 56 Raad van state, staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen 20 november 1990.

¹⁹⁷ IISG, ISNO, Nr. 39 Raad van state, uitspraak 26 april 1993 afdeling voor de geschillen van bestuur tussen burgermeester en wethouders van Utrecht en gedeputeerde staten van Utrecht.

¹⁹⁸ Privé archief SIOU-Aboe Da'oedschool, map: CFI, Ministerie van O&W 1988-1992, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, plan van scholen 1993/94 t/m 1995/96, van Burgemeester en Wethouders van Utrecht, Dienst Onderwijs, 23 september 1992.

basisscholen wanneer ouders gebrekkig Nederlands spraken. Het was voor hem stuitend dat ouders werden behandeld alsof ze minder intelligent waren. Na de oprichting van de eerste islamitische basisscholen ging Nanhekkkan zich oriënteren. Zo las hij naar eigen zeggen het WRR-rapport van 1985.¹⁹⁹ Migranten zouden blijven, stond in het rapport, maar leraren en de lerarenopleidingen waren er niet op voorbereid. School en thuis waren voor veel migrantenleerlingen twee compleet andere werelden. Dat leverde nog wel eens conflicten op, ook bij ouders die een meer westerse instelling hadden.²⁰⁰

Nanhekkkan zag oplossingen in het oprichten van een islamitische basisschool. Hij kreeg de steun van zowel Surinaamse als Turkse en Marokkaanse organisaties. Van tegenwerking zoals de ISNO die in de stad had gekend, merkte de SIOU weinig. De afdeling Onderwijs van de gemeente Utrecht kende natuurlijk het verhaal van de eerste poging om een islamitische school op te richten. Een jurist daar waarschuwde dan ook dat Nanhekkkan en zijn medestanders moesten zorgen voor een breed draagvlak onder de verschillende etniciteiten met islamitische achtergronden. Nanhekkkan dacht zelf dat ze veel hulp kregen van de gemeente omdat de SIOU niet gelinkt kon worden aan een land of politieke organisatie. Na de aanvraag werden er verschillende informatieavonden georganiseerd voor belangstellenden.²⁰¹ Op dit moment was de ISNO nog altijd bezig met de beroepsprocedure.²⁰²

De SIOU zag mogelijkheden om voor twee basisscholen in Utrecht te gaan. Soepel ging het echter niet. Deze keer lag niet de gemeente, maar het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen dwars; de gemeenteraad had geen problemen met de aanvraag van de SIOU. De nieuwe wethouder L. de Jeude (PvdA) zat aanvankelijk niet te wachten op islamitische scholen, maar kon door de stichting worden overgehaald. Uiteindelijk werd de SIOU uitgenodigd op het ministerie waar volgens Nanhekkkan de stichting volkomen werd verrast door voor een keuze te worden gezet. De stichting wilde een school in de wijk Zuilen en in de wijk Kanaleneiland maar er mocht er maar één komen. Het ministerie weigerde volgens Nanhekkkan zwart op wit te zetten dat de SIOU voor deze keuze werd gesteld. Uiteindelijk werd gekozen voor Zuilen, daar waren net iets meer handtekeningen opgehaald en een van de bestuursleden kwam daar vandaan. Achteraf dacht Nanhekkkan dat twee scholen wellicht ook wat te zwaar zou zijn geweest.²⁰²

Al was het bij lange na niet zo problematisch als bij de ISNO, de SIOU had toch ook haar problemen met de gemeente. De aanvraag voor nieuwbouw dreigde op niets uit te lopen.²⁰³ Uiteindelijk kwam de school in een oud pand terecht. De afspraak met de wethouder was dat dit tijdelijk zou zijn, maar in 2016 zat de Aboe Da' oedschool nog altijd in dat gebouw.²⁰⁴ Het ter beschikking stellen van het gebouw liep ook niet soepel waardoor de SIOU met enorme kosten voor de huur zat.²⁰⁵ Met de Dienst Onderwijs van de gemeente Utrecht zou lang worden

¹⁹⁹ H. Nanhekkkan bedoeld waarschijnlijk een rapport uit 1986: Wetenschappelijke Raad voor regeringsbeleid, Rapport nr. 27, 'Basisvorming in het onderwijs', 1986.

²⁰⁰ Interview Hoesein Nanhekkkan 25-03-2016.

²⁰¹ Interview Hoesein Nanhekkkan 25-03-2016.

²⁰² Interview Hoesein Nanhekkkan 25-03-2016

²⁰³ Privé archief SIOU-Aboe Da' oedschool, map: notulen 93/94 1. DB en directeur 2. DB en AB, overleg schoolbestuur en directeur Aboe Da' oedschool, 24 oktober 1993.

²⁰⁴ Privé archief SIOU-Aboe Da' oedschool, map: notulen 93/94 1. DB en directeur 2. DB en AB, notulen 8/12/1993.

²⁰⁵ Privé archief SIOU-Aboe Da' oedschool, map: notulen 93/94 1. DB en directeur 2. DB en AB, overleg schoolbestuur en directeur Aboe Da' oedschool, 6 november 1993.

gesteggeld. De school kreeg tijdelijk een gebouw te huur totdat er een nieuwe school zou worden gebouwd. Het besluit hierover werd 4 november 1994 goedgekeurd.²⁰⁶ Niet veel later ontstond er een discussie wie het onderhoud van het schoolgebouw moest verzorgen: de SIOU of de Gemeente Utrecht.²⁰⁷

Nanhekkkan zegt desondanks dat de SIOU geen politieke tegenstand heeft ervaren, eerder tegenwerking van andere scholen. In het eerste jaar waren er meteen 173 leerlingen en die kwamen allemaal uit dezelfde vijver als waar andere scholen in visten. Daarbij waren onderwijsorganisaties erg betrokken als het ging om ‘migranten’. Dat wilde nog wel eens doorslaan naar bemoeienis.²⁰⁸ Volgens Nanhekkkan was een islamitische school nieuw voor de samenleving. Kenmerkend was een bezoek van het televisieprogramma Pauw en Witteman dat na een dag van opnames uiteindelijk niets uitzond. Het bleek een gewone school zonder nieuwswaarde. De Aboe Da’oedschool was geen deel van een zuil. Nanhekkkan heeft van de betrokken partijen ook nooit meegekregen dat die wens er was. Het politieke klimaat was er volgens hem niet naar en bovendien waren er voor een zuil veel meer organisaties nodig. Het is de vraag of er wel behoefte bestond aan meer islamitische organisaties, moslims hadden immers voldoende vertrouwen in Nederlandse instellingen en organisaties zoals bijvoorbeeld ziekenhuizen.²⁰⁹

Samenvatting

Utrecht had na de juridische strijd met de ISNO nog een unieke situatie. De Domstad werkte wel mee met de SIOU, maar deze keer gooide de landelijke politiek roet in het eten. Of het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen echt dacht dat twee scholen in een keer te veel hooi op de vork zou hebben betekend of dat het andere ‘gevaren’ zag, is moeilijk te achterhalen. Feit blijft wel dat na enige aarzeling de vierde stad van het land voor de SIOU de deuren opende, zolang zij maar duidelijk liet merken dat de school voor alle etniciteiten bedoeld was. Toch liep een mooie samenwerking enigszins spaak doordat huisvesting een probleem bleek. In Zuilen was enkel een monumentaal pand ter beschikking en de beloofde nieuwbouw laat op het moment van schrijven nog altijd op zich wachten.

²⁰⁶ Privé archief SIOU-Aboe Da’oedschool, map: CFI, Ministerie van O&W 1988-1992, Ministerie van onderwijs en Wetenschappen, Centrale financiële Instellingen, verzoek om bekostiging ex artikel 70 WBO, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, 5-12-1994.

²⁰⁷ Privé archief SIOU-Aboe Da’oedschool, map: CFI, Ministerie van O&W 1988-1992, Aboe Da’oed historisch overzicht huisvesting, geen datum.

²⁰⁸ B. Mellink, Worden zoals wij, Onderwijs en de opkomst van de geïndividualiseerde samenleving sinds 1945, 181-194.

²⁰⁹ Interview Hoesein Nanhekkkan 25-03-2016.

Conclusies

Wat was de wisselwerking tussen het politieke establishment in Nederland en schoolbestuurders met de wens om islamitische basisscholen op te richten in de jaren 1980 en 1990? Islamitische scholenstichtingen als de ISNO waren ontevreden met hoe het onderwijs in Nederland was geregeld. Om een aantal redenen, waarvan religie uiteraard een belangrijke was, hadden zij de wens om islamitische scholen te stichten. Deze wens speelde in een periode dat in de politiek alles leek te draaien om ontzuiling. Onder de vlaggen van ‘emancipatie’ en ‘integratie’ was in het bijzonder de lokale politiek vaak gekant tegen islamitische scholen, en dit dikwijls zonder in overleg te gaan met islamitische organisaties, terwijl gemeenten niet eens de functie hadden om te bepalen of islamitisch onderwijs paste in hun beleid. Ze hadden enkel te controleren of de regels werden gevolgd.²¹⁰ De nationale politiek had deze regels opgesteld en het Ministerie had het laatste woord.

Politicalologen, Lijphart voorop, hadden andere wetenschappers een zeer eenvoudig beeld gegeven van het begrip verzuiling. Het kon niet anders dan dat politici daardoor werden beïnvloed. Een deel van hen leek het omwille van integratie belangrijk te vinden dat men zich niet meer organiseerde in confessionele of ideologische organisaties. Vanwege een en hetzelfde argument leek het voor een andere groep politici juist wel goed om zo te organiseren. ‘Voorstanders’ en ‘tegenstanders’ waren vaak dezelfde ‘voorstanders’ en ‘tegenstanders’ van verzuiling. Islamitische organisaties met de wens om islamitische scholen op te richten, moesten daarom hopen op lokale partijen die weinig tegen verzuiling hadden. En dat had niets te maken met wat islamitische organisaties er zelf van vonden.

Integratie zoals beschreven door Fermin geeft nog enige houvast.²¹¹ Zouden politici de sociaal-culturele dimensie in acht hebben genomen dan gaven etnische, culturele en levensbeschouwelijke groepen elkaar de ruimte om zich te ontplooiën en lieten ze elkaar vrij om hun eigen religie te beleven. Islamitisch onderwijs paste prima binnen dit beeld. Dat gold ook in sociaal-economische zin omdat iedereen gelijk behandeld moest worden. Aangezien het recht op een eigen school in de Grondwet stond, moesten moslims hier de ruimte voor krijgen. Dat sloot aan op de laatste dimensie, de juridische. Tegenstanders konden dit onderdeel aangrijpen om te zeggen dat islamitisch onderwijs niet hielp bij de bestrijding van racisme en ongelijkheid in de hand werkte. Echter, een basisschool was per definitie een gesloten gemeenschap van leerlingen die doorgaans niet ver van de school woonden en vaak eenzelfde sociaal-economische achtergrond hadden.

De landelijke politiek had in de jaren 1980 wel door dat veel (islamitische) migranten in Nederland zouden blijven. Door het feit dat politiek Nederland geloofde dat ze in een ontzuilende in plaats van individualiserende periode leefde, was het belangrijk dat migranten hierin meegingen. Religieuze voorzieningen werden niet meer dan strikt noodzakelijk gefinancierd. Verder moesten moslims onder meer integreren in een seculiere samenleving waarover ze zelf weinig te zeggen hadden. Het kon zijn dat hen gevraagd werd om een mening zoals ICM dit deed. Het bleek echter niet de bedoeling dat ze zelf een weg zochten naar emancipatie.

Veel politici in Nederland zagen ontzuiling en individualisering als een en hetzelfde. Doordat politiek Nederland geloofde dat ons land in een verzuilende periode leefde was het

²¹⁰ G. Driessen, J. Bezemer, *Islamitisch onderwijs, schipperen tussen identiteit en kwaliteit*, 10-12.

²¹¹ A.M.E. Fermin, *Nederlandse politieke partijen over minderhedenbeleid 1977-1995*, 177-265.

belangrijk dat migranten hier in mee gingen. Individualisering en ontzuiling werd dus als synoniem gezien door veel politici al was de term ‘ontzuiling’ niet adequaat gebleken volgens Van Dam. Waar het op neer kwam was dat iedereen in Nederland, ook de migranten een fase door moest maken van individualisering.

De problemen voor islamitische scholenstichtingen als de ISNO waren vreemd genoeg vooral lokaal, niet landelijk. Lokale autoriteiten waren immers procesbewakers, zij zouden er op toe moeten zien dat op het gebied van onderwijs de nationale regels werden opgevolgd. Landelijk was er een korte discussie over de invulling van artikel 23 van de Grondwet. Nederland mocht religieuze scholen financieren, maar nationale scholen niet. Het parlement besloot in 1992 de eisen voor het oprichten van scholen strenger te maken. Dit was op het moment dat het aantal islamitische scholen in de lift zat. Het was daarom niet vreemd dat er mensen waren die dachten dat het een met het ander te maken had. OETC was ontstaan onder druk van de EEG. De invulling was onduidelijk en werd waarschijnlijk ook niet belangrijk geacht.

Islamitische ouders en schoolbestuurders waren ontevreden over het onderwijs in Nederland. Niet omdat zij zo graag apart van andere groepen wilden leven, maar omdat zij inzagen dat de islam in Nederland niet zo vanzelfsprekend was als in hun land van herkomst. Er waren meer argumenten om gebruik te maken van het grondwettelijke recht om scholen op te richten. Deze waren religieus van aard maar ook cultureel en pedagogisch. De eerste pogingen mislukten door financiële problemen en slechte organisatie. Naar goed Nederlands gebruik werden daarom stichtingen opgericht waarna Rotterdam en Eindhoven als eerste gemeenten islamitische scholen opgericht zagen worden. Naast angst voor isolatie, racisme en leegloop van traditionele scholen waren tegenstanders bang dat dergelijke scholen slecht zouden zijn voor integratie en emancipatie. Het vreemde was dat voorstanders dezelfde argumenten gebruikten.

De ISNO opereerde als eerste islamitische scholenstichting landelijk in een land dat juist wilde dat moslims en andere migranten integreerden met de rest van de samenleving. Hoe dat eruitzag, is nooit helemaal duidelijk geweest. Het land was niet zozeer aan het ontzuilen op de manier zoals velen het zagen, het was aan het individualiseren. Veel migrantengroepen waren echter sterk groepsgericht. Toch moesten zij zich ook gaan individualiseren, en islamitische scholen hielpen daar niet bij. Men kon zeggen dat het gewoon een nieuwe religieuze stroming was in het onderwijs, maar dat werd niet zo aanvaard. De ISNO had zich aangepast door zich te organiseren en paste zich nog meer aan door op zoek te gaan naar een koepelorganisatie.

Toch was de stichting niet goed genoeg geïntegreerd of geëmancipeerd volgens veel lokale politici. Dit ondanks dat de stichting, niettegenstaande haar signatuur, de islam maar zeer beperkt toeliet in haar scholen. Gemeenten zagen hun plannen om moslims binnen het traditionele onderwijs te houden, mislukken. Al kunnen we vraagtekens zetten bij aanpassingen rond de WBO, de landelijke politiek lag het islamitisch onderwijs niet zozeer in de weg.

In Amsterdam, Rotterdam en Den Haag kwamen vrij snel islamitische scholen. Toen in dezelfde steden door de ISNO geprobeerd werd om nog meer scholen op te richten, werkte de gemeenten meer tegen. Het kan interessant zijn om de oorzaken hiervan te onderzoeken. In andere gemeenten was het veel moeilijker voor de ISNO en andere stichtingen. Wederom werd ‘integratie’ als argument gebruikt in Deventer, Oss en later Arnhem. De sterk Turkse achtergrond van de ISNO werkte in Oss ook niet mee. Over Deventer ben ik niet zeker, maar

in Oss en Arnhem probeerde de gemeente al dan niet met succes de plannen van de ISNO en SIMON stuk te laten lopen op huisvesting. In Den Bosch en Haarlem had de ISNO op hetzelfde moment andere islamitische scholenstichtingen met plannen om scholen op te richten. Echter, die stichtingen waren van andere rechtsscholen, en dus van andere stromingen binnen de islam. De gemeenten zagen dit echter niet zo en vonden twee islamitische scholen te veel van het goede. Het is mogelijk dat de gemeenten niet goed geïnformeerd waren en niet begrepen dat, net als in het christendom, binnen de islam verschillende stromingen bestaan. De VVD in Haarlem was echter van mening dat een dreiging was afgewend op het moment dat geen enkele islamitische school werd opgericht. Het is goed mogelijk dat de mening dat de islam geen stromingen kende zoals het christendom, gebruikt kon worden om islamitische scholenstichtingen een halt toe te roepen.

Het was Utrecht dat het meest van haar gemeentelijke taken afweek. Voornamelijk de PvdA onder leiding van wethouder Pot haalde alle middelen uit de kast om de ISNO een school in de gemeente te onthouden. De handtekeningen waren Turks, het voedingsgebied was onvoldoende en bovendien zou de wens tot islamitisch onderwijs in de stad helemaal niet bestaan. De zwakke argumenten werden uiteindelijk door de Hoge Raad van tafel geveegd. Maar dat was na jaren van strijd, vlak voordat de ISNO werd opgeheven. Wat opviel waren de opposanten in de discussie rond islamitisch onderwijs in de Domstad. De oude tegenstanders van verzuiling, liberalen en sociaaldemocraten stonden aan de ene kant. Aan de andere kant de confessionelen die nog altijd toekomst zagen in een nieuwe verzuiling. In 1992 zou de stad stukken beter samenwerken met de SIOU en leek de stichting zelfs af te stevenen op twee scholen. Dat vond het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen echter weer te ver gaan.

De wisselwerking is duidelijk. De ISNO had als doel niets meer dan om scholen op te richten met een islamitische signatuur. Dat golf later ook voor de SIOU en SIMON. Maar de lokale politiek waande zich in een ontzuiling en zag de komst van islamitisch onderwijs als een bedreiging. Het kon immers leiden tot een hernieuwde verzuiling. Maar volgens de woorden van Lijphart maakt een zuil nog geen verzuiling.²¹² Een eenzame zuil zou echter geen verzuiling hebben betekend, maar polarisering. Nog belangrijker: de ISNO, de SIOU en SIMON hadden geen van allen het doel om mee te werken aan een nieuwe zuil.²¹³ Wel wilden ze allemaal op hun manier werken aan de emancipatie van de moslim in Nederland. De lokale politiek staarde zich blind op de angst voor mogelijke verzuiling en ging in het defensief, in plaats van als gelijken met betrokkenen in gesprek te gaan.

Wellicht is wat er in Alphen aan den Rijn gebeurde kenmerkend voor de jaren 1980. Veel (lokale) politici wensten een ontmoeting tussen verschillende culturen. Openbare scholen leken hiervoor geschikt; cultuurbepaalde elementen als hoofddoekjes waren dan belemmerend. In Deventer was er een duidelijk plan, althans zo leek het, hoe het integratie- en emancipatieproces diende te verlopen; daar paste geen islamitische school in. Het leek allemaal terug te voeren naar de artikelen 1 en 23 van de Grondwet. Het idee van integratie en de vrijheid om scholen op te richten botsten en dat zagen we terug in de verschillende gemeenten waar de ISNO haar scholen probeerde op te richten.

²¹² A. Lijphart, *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*, University of California Press, (Berkeley, 1968) 10

²¹³ Interview Dhr Budak, coördinator godsdienstonderwijs en identiteitsbeleid bij SIMON (Stichting Islamitisch onderwijs Midden en Oost Nederland). 16-03-2016.

Problemen met de oprichting van islamitische scholen hadden te maken met lokale factoren. Twee argumenten die de lokale politiek gebruikte om islamitische scholen tegen te gaan waren ‘voedingsgebied’ en ‘richtingen’. Het is zeer lastig om te bepalen of gemeenten daadwerkelijk niet wisten hoe om te gaan met deze begrippen in combinatie met islamitische scholen. Met een negatieve instelling kan ook gezegd worden dat het instrumenten waren om deze instellingen buiten de gemeentegrenzen te houden. Uit praktische overwegingen brachten ouders hun kinderen gewoonlijk liefst in de buurt naar school.²¹⁴ Het is niet vreemd dat gemeenten daarom voor ‘voedingsgebied’ vooral naar wijken keek. Ze leken er weinig rekening mee te houden dat ouders vanwege ideologische argumenten best bereid waren om hun kinderen verder weg te brengen. Zo moest de gemeente Maastricht met lede ogen aanzien hoe op haar kosten islamitische leerlingen naar een buurgemeente werden gebracht. Een islamitische school in de stad zelf bleek goedkoper en is er uiteindelijk ook gekomen.²¹⁵

Het tweede argument waren de richtingen, of liever de gezegd de onbekendheid met islamitische rechtsscholen. Christelijke scholen kenden naast katholieke en protestants-christelijke scholen meer varianten die wel gelinkt waren aan de eerste twee. Het is moeilijk om een vergelijking te trekken met de stromingen binnen de islam en het valt ook buiten dit onderzoek. Maar de sjafitische, hanafitische, malikitische en habalitische scholen verschilden wel. Nu koos de SIOU er voor om een algemene vorm van de islam uit te dragen, maar het was duidelijk dat Nederlandse gemeenten zich geen raad wisten met verschillende stromingen binnen een toen nog onbekende godsdienst.

De ISNO kende veel interne en externe problemen waaraan ze uiteindelijk ten onder is gegaan. Botsingen met bestuursleden, onduidelijke visie, conflicten met eigen scholen en financiële problemen hielpen niet mee toen de stichting scholen wilde oprichten in steden waar er veel weerstand was. Door het streven zo veel mogelijk scholen onder haar vleugels te hebben, heeft de ISNO waarschijnlijk te veel hooi op de vork genomen. De stichting was echter wel een goede leerschool en heeft zo de weg geëffend voor latere organisaties.

De verzuilingstheorie had ons zicht zo vertroebeld dat zowel politiek als wetenschap in de jaren 1980 en 1990 vanuit die visie redeneerden. Moslims, vaak uit culturen waarbij de groepsdynamiek belangrijk was, leken het in zich te hebben een nieuwe zuil te vormen. Op het moment dat moslims hun eigen verenigingen en instellingen wilden oprichten, was het ook niet vreemd dat veel politici terugwezen naar de periode van na 1917. In plaats van stil te staan bij wat migrantengroepen nu daadwerkelijk wilden, ontstond er een discussie over de voor- en nadelen van verzuiling. De vraag was of verzuiling ten goede zou kunnen komen aan emancipatie, integratie en participatie. Echter, daar ging het moslims niet om. Zij wilden in dit geval gebruikmaken van het recht om eigen scholen op te richten. In één opzicht waren moslims succesvol als het ging om emancipatie. Ze organiseerden zich om zo een gesprekspartner te worden van de overheid en maakten gebruik van de mogelijkheden die de Nederlandse wetgeving bood. Bolkestein zat er dus flink naast, de komst van islamitische organisaties als gesprekspartners van de overheid had gezien kunnen worden als een vorm van emancipatie.²¹⁶

²¹⁴ L. Van Der Meij, ‘Islamitisch basisonderwijs in Nederland, ontstaan organisatie en integratie’, Islamitische schoolbesturen organisatie, 3-4.

²¹⁵ Interview Dhr Budak, coördinator godsdienstonderwijs en identiteitsbeleid bij SIMON (Stichting Islamitisch onderwijs Midden en Oost Nederland). 16-03-2016.

²¹⁶ W. Meijer, *Tradition and future of islamic education*, 22-23

Verantwoording thesis

Bronnen

- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), Archief Islamitische Stichting Nederland voor Onderwijs en Opvoeding (ISNO), Nr.1 Notulen ISNO 28 oktober 1988.
- IISG, ISNO, Nr. 1. Bestuursvergadering 15 02 1990 ISNO samen met adviesraad.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Buitengewone vergadering ISNO. 1-3-1990.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Algemene bestuursvergadering 3 december 1989.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering 4 januari 1989.
- IISG, ISNO, Nr. 1. Bestuursvergadering 7-9-1989.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering 15 4 1989.
- IISG, ISNO, Nr. 1 doorheen de map.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering ISNO 13-12-1989.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Teamvergadering Minar-Sinanschool 15 januari 1990.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering 15 4 1989.
- IISG, ISNO, Nr. 1. Verslag van de bijeenkomst over de stichting van islamitische scholen in Nederland. 18-05-1988.
- IISG, ISNO, Nr. 1 23 maart 1991 Discussiestuk voortbestaan ISNO.
- IISG, ISNO, Nr. 1 21 maart 1991. Brief aan ISNO.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering 1 februari 1992.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering 17 maart 1992.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Overdrachtsakte 18 maart 1992.
- IISG, ISNO, Nr. 1. Bestuursvergadering ISNO 28 mei 1992. En Opheffingsvergadering ISNO 14 oktober 1993.
- IISG, ISNO, Nr. 1. Buitengewone vergadering ISNO 5-5-1990.
- IISG, ISNO, Nr. 1 8-8-1990 bespreking stadsdeelraad Zeeburg en ISNO.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Op 16 februari een bijeenkomst voor islamitische ouders in Oss.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Verslag van overleg ISNO en gemeentebestuur Oss 24-05-1989.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Gemeenteraad Oss, plan van scholen basisonderwijs 1990-1993 29 september 1989.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Gemeenteraad Oss overzicht vermeerdering huisvesting basisonderwijs 1991-1993.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Brief van gemeente 's-Hertogenbosch aan ISNO 17-03-1989.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering ISNO 9-3-1989.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering ISNO 10-02-1989.
- IISG, ISNO, Nr. 1 ISNO bestuursvergadering 23 03 1989.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Bestuursvergadering ISNO 13-12-1989
- IISG, ISNO, Nr. 1 Korte samenvatting van het gesprek met mw. Osanto van het min. Van O&W i.v.m. beroepsprocedure tegen de gem. Utrecht. Geen datum.
- IISG, ISNO, Nr. 1 14-03-1990 ISNO-directeurenvergadering met leden adviesraad.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Brief van de provincie Noord-Brabant van dienst Economische zaken, Bestuurlijke verhoudingen en Welzijn aan het bestuur van de ISNO 14 juni 1991.
- IISG, ISNO, Nr. 1 Brief van de provincie Noord-Holland van dienst Welzijn, Economie en Bestuur aan het bestuur van de ISNO 12 juli 1991.
- IISG, ISNO, Nr. 1 ISNO aan Raad van State 8 november 1993, intrekking beroepszaken, wegens opheffing ISNO.

- IISG, ISNO, Nr. 2 Brief van Gemeente Alphen aan den Rijn aan het bestuur van de islamitische vereniging 1 maart 1985.
 - IISG, ISNO, Nr. 2 Brief van ISNO aan bestuursleden 25-11-1988.
 - IISG, ISNO, Nr. 2 Islamitische Stichting Nederland voor Onderwijs en Opvoeding 1988.
 - IISG, ISNO, Nr. 2 Islamitische Stichting Nederland voor Onderwijs en Opvoeding 1988.
 - IISG, ISNO, Nr. 2 Brief van ministerie van onderwijs en wetenschappen aan de besturenorganisaties voor het bijzonder onderwijs en de VNG 9 juni 1988 over de stichting van islamitische scholen.
 - IISG, ISNO, Nr. 2. Briefje zonder titel 1989
 - IISG, ISNO, Nr. 2. Briefje zonder titel 1989
 - IISG, ISNO, Nr. 2 Brief van ISNO aan Pot wethouder van onderwijs in Utrecht 8 september 1988.
 - IISG, ISNO, Nr. 2 Briefje zonder titel gericht aan wethouder Pot, maart 1989.
-
- IISG, ISNO, Nr. 31 Gemeente Amsterdam aan ISNO, plan van scholen 1989-1992.
 - IISG, ISNO, Nr. 31 bijzondere islamitische basisschool op het plan van scholen 1989/1990/1991, 25 maart 1988.
 - IISG, ISNO, Nr. 31 Brief van Mimar Sinanschool Amsterdam aan ISNO bestuur. 23 november 1989.
 - IISG, ISNO, Nr. 31 Brief van de gemeente Amsterdam, voorpost Indische Buurt aan J. Vermij 27 april 1989.
 - IISG, ISNO, Nr. 31 Brief van Jan Beerenhout aan Drs M. Tütüncü (voorzitter ISNO) over PvdA en Islamitische basisschool.
-
- IISG, ISNO, Nr. 32 Van ISNO aan de gemeenteraad van de gemeente Deventer betreft aanvraag tot opnemng van een bijzondere islamitische basisschool op het plan van scholen 1990/1991/1992 17 maart 1989.
 - IISG, ISNO, Nr. 32 Bestuursvergadering 28-08-1989.
-
- IISG, ISNO, Nr. 33 ISNO aan de gemeenteraad van de gemeente 's-Gravenhage, betreft de opnemng in het Overzicht Vermeerdering Huisvesting 1990/1991/1992, 25 maart 1988.
 - IISG, ISNO, Nr. 33 Gemeente 's-Gravenhage aan ISNO, betreft OVH basisonderwijs art 65 WBO 21 oktober 1988.
 - IISG, ISNO, Nr. 33 Provincie Zuid-Holland aan de raad van de gemeente 's-Gravenhage betreft scholenplan basisonderwijs 1989-1992 6 februari 1989.
 - IISG, ISNO, Nr. 33 Gemeente 's-Gravenhage aan ISNO, verzoek ex artikel 71 WBO 15 maart 1989.
 - IISG, ISNO, Nr. 33 ISNO aan de gemeenteraad van de gemeente Rotterdam, betreft de opnemng in het Overzicht Vermeerdering Huisvesting 1990/1991/1992, 25 maart 1988.
-
- IISG, ISNO, Nr. 34 Den Bosch weigert 28 september 1989 een islamitische school op te nemen in het scholenplan.

- IISG, ISNO, Nr. 35 Gemeente 'S-Hertogenbosch, sociaal culturele planning, 2 mei 1989 over de stichting van een basisschool. Verzoek om een school met 8 klassen OVH 1991/1992/1993.
- IISG, ISNO, Nr. 35 Gemeente 'S-Hertogenbosch, raadvoorstel vaststellen van het plan van nieuwe scholen voor basisonderwijs voor de periode van 1 augustus 1990 tot en met 31 juli 1993, 28/29 september 1989.
- IISG, ISNO, Nr. 36 ISNO, pleitnota inzake besluit van de gemeenteraad 'S-Hertogenbosch, 1991 datum onbekend.
- IISG, ISNO, Nr. 37 ISNO aan de gemeenteraad Oss, aanvraag tot opnemning van een bijzondere islamitische basisschool op het plan van scholen 1990/1991/1992, 17 maart 1989.
- IISG, ISNO, Nr. 39 Verslag van reactie van gemeente Utrecht op beroep ISNO 7 februari 1989.
- IISG, ISNO, Nr. 39 Provincie Utrecht dienst Welzijn, economie en bestuur aan ISNO 15 februari 1989.
- IISG, ISNO, Nr. 39 Hoorzitting gedupeerde staten van Utrecht 7 februari 1989.
- IISG, ISNO, Nr. 39 Pleitnota ISNO inzake beroep tegen het besluit van de gemeenteraad van Utrecht tegenover RvS 7 februari 1989.
- IISG, ISNO, Nr. 39 Raad van state, uitspraak 26 april 1993 afdeling voor de geschillen van bestuur tussen burgermeester en wethouders van Utrecht en gedeputeerde staten van Utrecht.
- IISG, ISNO, Nr. 48 Gemeente Deventer, raadsvergadering, plan nieuwe scholen voor het basisonderwijs voor de schooljaren 1990/1991, 1991/1992, 1992/1993 14 september 1989.
- IISG, ISNO, Nr. 48 Provincie Overijssel aan de raad van de gemeente Deventer over de beschikking ingevolge artikel 53, tweede lid van de WBO 30 januari 1990.
- IISG, ISNO, Nr. 48 Gemeente Deventer aan Gedeputeerde Staten van Overijssel, 3 juli 1990.
- IISG, ISNO, Nr. 48 Gemeente Deventer aan ISNO over scholenplan 1991/1994, 22 maart 1991. Gedeputeerde Staten Overijssel heeft het plan goedgekeurd.
- IISG, ISNO, Nr. 48 Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen aan burgermeester en wethouders van de gemeente Deventer.
- IISG, ISNO, Nr. 51 J. Franssen VVD Tweede-Kamerlid aan Verheggen ISNO 10 maart 1992
- IISG, ISNO, Nr. 55 Verslag van de bespreking ten gemeentehuize van Rotterdam 16 05 1990.
- IISG, ISNO, Nr. 55 Overleg ten gemeentehuize Rotterdam m/b/t/ de nieuw te openen school in Crooswijk 10-1-1991.
- IISG, ISNO, Nr. 55 Dienst Onderwijs Rotterdam aan de ISNO 10 juli 1991.
- IISG, ISNO, Nr. 56 21 9 1988 telefonisch onderhoud met mevrouw Koomen CDA raadslid van de gemeente Utrecht.
- IISG, ISNO, Nr. 56 Telefonisch onderhoud met Dhr. Blauw van Gedupeerde Staten Utrecht met ISNO, datum onbekend (in ieder geval voor uitspraak provincie Utrecht).

- IISG, ISNO, Nr. 56 Raad van state, staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen 20 november 1990.
- Utrechts archief, Secetaire gemeente Utrecht 1970-1989, 17083 – 1338, 4078 Statuten ISNO. 25 maart 1988.
- Utrechts archief, Secetaire gemeente Utrecht 1970-1989, 17083 – 1338, 4078 29 maart 1988, Gemeente Utrecht sector onderwijs en welzijn, spoedrapport, opneming in het overzicht vermeerdering huisvesting 1990/1991/1992.
- Utrechts archief, Secetaire gemeente Utrecht 1970-1989, 17083 – 1338, 4078 14 juni 1988, plan van basisscholen 1989/1990/1991 afdeling onderwijs.
- Utrechts archief, Secetaire gemeente Utrecht 1970-1989, 17083 – 1338, 4078 24 augustus 1988. Plan van basisscholen 1989/1990/1991.
- Utrechts archief, Secetaire gemeente Utrecht 1970-1989, 17083 – 1338, 4078 Middagvergadering 22 september 1988 gemeenteraad Utrecht.
- Utrechts archief, Secetaire gemeente Utrecht 1970-1989, 17083 – 1338, 4078 Middagvergadering 22 september 1988 gemeenteraad Utrecht.
- Utrechts archief, Secetaire gemeente Utrecht 1970-1989, 17083 – 1338, 4078 Middagvergadering 22 september 1988 gemeenteraad Utrecht.
- Utrechts archief, Secetaire gemeente Utrecht 1970-1989, 17083 – 1338, 4078 13 juni 1989. Brief van ministerie van onderwijs en wetenschappen, beschikking artikel 69 WBO aan college van B en W gemeente Utrecht
- Utrechts archief, Secetaire gemeente Utrecht 1970-1989, 17083 – 1338, 4078 Statuten ISNO. 25 maart 1988.
- Privé archief SIOU-Aboe Da'oeschool, map: CFI, Ministerie van O&W 1988-1992, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, plan van scholen 1993/94 t/m 1995/96, van Burgemeester en Wethouders van Utrecht, Dienst Onderwijs, 23 september 1992.
- Privé archief SIOU-Aboe Da'oeschool, map: CFI, Ministerie van O&W 1988-1992, Ministerie van onderwijs en Wetenschappen, Centrale financiële Instellingen, verzoek om bekostiging ex artikel 70 WBO, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, 5-12-1994.
- Privé archief SIOU-Aboe Da'oeschool, map: notulen 93/94 1. DB en directeur 2. DB en AB, overleg schoolbestuur en directeur Aboe Da'oeschool, 24 oktober 1993.
- Privé archief SIOU-Aboe Da'oeschool, map: notulen 93/94 1. DB en directeur 2. DB en AB, overleg schoolbestuur en directeur Aboe Da'oeschool, 6 november 1993.
- Privé archief SIOU-Aboe Da'oeschool, map: notulen 93/94 1. DB en directeur 2. DB en AB, notulen 8/12/1993.

Literatuur

- Andeweg, R.B., G.A.Irwin, *Governance and politics of the Netherlands*, (Durham, Leiden 2009).
- Boone, M., *Historici en hun métier, Een inleiding tot de historische kritiek*, (Gent 2011).
- Dam, P. Van, *Staat van verzuiling, Over een Nederlandse Mythe*, (Amsterdam 2011).
- Driessen, G., 'De verwachtingen waargemaakt? Twee decennia islamitische basisscholen', *Mens en maatschappij*, 83/2 (2008).
- Driessen, G., J. Bezemer, *Islamitisch onderwijs, schipperen tussen identiteit en kwaliteit*, (1999 Nijmegen).

- Driessen, G., M. Merry, 'Islamic schools in the Netherlands: expansion or marginalization', *Interchange*, 37/3 (2006).
- Driessen, G., P. Valkenberg, 'Islamic schools in The Netherlands: Compromising between identity and quality?' *British journal of religious education*, 23/1 (2000).
- Dwyer, C., A. Meyer, 'The institutionalisation of islam in The Netherlands and in de UK: The case of islamic schools', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 21/1 (2010).
- Fermin, A.M.E., *Nederlandse politieke partijen over minderhedenbeleid 1977-1995*, (Utrecht 1997).
- Gallangher, M., M. Laver, P. Mair, *Representative government in modern Europe*, (New York 2011)
- Khayami, El M., 'Problemen in en van het onderwijs op islamitische grondslag', *Scriptie; Vrije Universiteit Amsterdam*, (2013).
- Koning, E., 'Erfenis van de verzuiling, politieke partijen over islamitische basisscholen', *Liberaal Reveil*, 48 (2007).
- Landman, N., *Van mat tot minaret*, (Amsterdam 1992).
- A. Lijphart, *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*, University of California Press, (Berkeley, 1968)
- Lkoundi-Hamaekers, A 'Islam en het Nederlandse onderwijs', in: K. Wagtendonk, *Islam in Nederland, islam op school*, (Muiderberg 1987).
- Maussen, M., 'Pillarization and islam: Churchstate traditions and muslim claims for recognition in The Netherlands', *Comparative European Politics*, 10/3 (2012).
- McCreery, E., L. Jones, R. Holmes, 'Why do Muslim parents want Muslim schools?' *Early years*, 27/3 (2007).
- Meij, Van der, L., 'Islamitisch basisonderwijs in Nederland, ontstaan organisatie en integratie', *Islamitische schoolbesturen organisatie*, 2009.
- Meijer, W., *Tradition and future of islamic education*, (Amsterdam 2006).
- Mellink, B., *Worden zoals wij, Onderwijs en de opkomst van de geïndividualiseerde samenleving sinds 1945*, (2014 Amsterdam).
- Merry, M.S., G. Driessen 'Islamic schools in three western countries: policy and procedure', *Comparative education*, 41/4 (2005).
- Mohamed, Y., 'The integration of muslims in Western Europe, the dutch question', *Institute of muslim minority affairs*, 15/1-2 (1994).
- Rath, J., R. Penninx, K. Groenendijk, W. Meijer, *Nederland en zijn islam, een ontzuilende samenleving reageert op het ontstaan van een geloofsgemeenschap*, (1996 Amsterdam).
- Rath, J., R. Penninx, K. Groenendijk, A. Meyer, 'De Nederlandse samenleving en zijn islam. Reacties op de opbouw van islamitische instituties', *Migrantenstudies*, 13/2 (1997).
- Rooy, P. De, *Republiek van rivaliteiten, Nederland sinds 1813*, (Haarlem 2002).
- Rossem, M. Van, *De wereld volgens Maarten van Rossem*, (Amsterdam 2005).
- Shadid W.A.R., en P.S. van Koningsveld, *De Mythe van het islamitische gevaar*, (Kampen 1992).
- Shadid, W.A.R., P.S. van Koningsveld, 'Islamic primary schools', in: Idem, *Islam in Dutch society: current developments and future prospects*, (1992 Kampen).
- Terhorst, T., 'Uitsluitend burgerschap, de moeizame relatie tussen hedendaagse definities van burgerschap en islamitisch onderwijs', *Scriptie; Universiteit van Amsterdam* 2015.

Kranten

- Jager, P-K, 'Nederlandse les zelf betalen', *Trouw*, 2 september 2000
- Jensma, F., 'Zakelijk debat over minderheden; discussie Kamer over integratie ontgaan van politieke lading', *NRC Handelsblad*, 9 oktober 1991.
- Linden, K. Van Der, 'Nog geen islamitische basisschool in Haarlem, opluchting bij gemeenteraadsleden', *Haarlems Dagblad*, 12 februari 1993.
- Onderwijsredactie, 'Praten over nieuwe zuil alleen of over de verzuiling', *Trouw*, 24 maart 1992.
- Redactie, 'Aanvraag voor islamitische school onzeker', *Stad en Streek*, 5 januari 1991.
- Redactie, 'Slinkende verachtingen van het onderwijs', *NRC Handelsblad*, 13 september 1990.
- M. Chavannes, 'De prijs der verzuiling', *NRC Handelsblad*, 28 december 1991.
- Redactie, 'vrij, onverveerd, discussie geblokkeerd', *Het Parool*, 14 maart 1994.
- Redactie, 'Vrijere Islamitische school in Den Bosch noodzakelijk, stichting in conflict met gemeente', *Brabants dagblad*, 11 januari 1991.
- Versteegh, K., 'prof. Lijphart wil verzuiling gebruiken voor integratie "geef islamieten aparte scholen" 9 januari 1992

Rapporten

- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *A. Rapport aan de Regering, B. Naar een algemeen etnisch minderhedenbeleid?*, voorstudie door R. Penninx, (Den Haag 1979)

Websites

- <http://www.basisschoolnour.nl/> geraadpleegd op 7 juni 2016.
- Parlement.com geconsulteerd op 23 maart 2016
- <http://islamitischestichtingnederland.nl/over-isn/introductie/> geraadpleegd 10 juni 2016

Verklaring van afkortingen

ARP	Anti-Revolutionaire Partij
CDA	Christen-Democratisch Appél
CP	Centrum Partij
CU	Christen Unie
DAS	Dar-As-Salaam
D'66	Democraten 66
EEG	Europese Economische Gemeenschap
FMO	Federatie Moslim Organisaties
HDV	Hollanda Diyanet Vakfi (Islamitische Stichting Nederland)
ICM	Interdepartementale Commissie Minderhedenbeleid
ISBO	Islamitische School Besturen Organisatie
ISN	Islamitische Stichting Nederland
ISNO	Islamitische Stichting Nederland voor Onderwijs en Opvoeding
IISG	Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis
KBO	Katholiek Basisonderwijs
KVP	Katholieke Volkspartij
NISBO	Nederlands Islamitische Bond voor Ouderen
OALT	Onderwijs Allochtone Levende Talen

OETC	Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur
PPR	Politieke Partij Radikalen
PvdA	Partij van de Arbeid
SIBE	Stichting Islamitische Basisscholen Eindhoven
SIBH	Islamitische Stichting Basisschool 's-Hertogenbosch
SIC	Stichting Islamitisch College
SIMON	Stichting Islamitisch onderwijs Midden en Oost Nederland
SIOU	Stichting Islamitisch Onderwijs Utrecht
SISA	Stichting Islamitische School Amsterdam
SP	Socialistische Partij
VSB	Verenigde Bijzondere Scholen
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie
WBO	Wet Basisonderwijs

Bijlagen

Interview met Dhr. Professor Pinto. 8 maart 2016

Gaf hulp aan mensen die scholen wilde oprichten. Amsterdam. (opgeheven)

Begin jaren 1980 was ik consulent anderstaligen. In Ede was er een onderwijscongres waar ik aanwezig was en daar kwam ik Bas van Eindhoven tegen, generaal directeur van het basisonderwijs. Artikel 23 werd besproken. Ik liet vallen dat dit dan ook voor moslims moest gelden maar Van Eindhoven had het liever niet en gaf zelfs aan dat we het maar beter stil konden houden. Ik ging er van uit dat er islamitische scholen konden komen met dezelfde normen en waarden als andere scholen. Ik vind overigens wel dat veel scholen vandaag de dag zich niet houden aan die normen en waarden en blijken erg conservatief te zijn. Ik twijfel nu heel erg aan artikel 23.

In die periode, laten we zeggen de jaren 1980 gaf ik hulp aan moslims die eigen scholen wilden oprichten. Ik begon overal te vertellen dat ze dat recht hadden. Zo heb ik mensen in Amsterdam bijgestaan. Die school is inmiddels opgeheven.

Ik was dus consulent anderstaligen in midden en oost Nederland en verbonden aan scholen in bijvoorbeeld Apeldoorn en Deventer. In dat gebied hadden veel scholen moeite met de problemen van kinderen met andere etnische achtergronden. Leraren bedoelde het vaak goed maar zette kinderen helemaal apart als zij hulp kregen. Ook OETC was in aparte lokaaltjes, weggestopt van de anderen. Het was een karikatuur, en vaak kregen ze gewoon godsdienstles. Daar had je ze niet voor uit de groep hoeven halen. Richt dan islamitische scholen op, dan haal je de kinderen niet uit de klas voor islamitisch onderwijs en raken de kinderen niet beschadigd.

Wanneer moslims hun eigen scholen stichten dan wordt hun eigen identiteit verstevigd en dat maakt je persoonlijk sterker. Men kent elkaar, begrijpt elkaar en wijst elkaar niet af op elkaars achtergrond. Ik kijk puur en alleen naar de kinderen, ouders en bestuurders interesseren mij niet. Ik wilde voor de kinderen dat religie gewoon een integraal onderdeel werd van de lessen.

OETC was gewoon een koranles en dat was niet de bedoeling van dat programma. Doe dan gewoon islamitisch onderwijs. Je kunt immers ook niet zomaar Nederlanders van die kinderen maken. Ze zijn een minderheid en niet in staat zomaar een koppeling te maken. En het werkt niet als je islamitisch onderwijs gaat geven op regulier onderwijs. Openbaar onderwijs is niet goed voor de islam want die openbare scholen streven 'algemeen belang' na. En er bestaat niet zoiets als algemeen belang.

Integreren is een schijnwoord, het bestaat helemaal niet. Wat men wilde was assimileren. Wat men moet willen is dat kinderen meedoen of participeren. Dat lukt als kinderen een stevige persoonlijke ontwikkeling hebben en goed denkende burgers zijn. Dan hebben we het over participeren.

In België bestaat er een systeem waar in het openbaar onderwijs de mogelijkheid wordt gegeven aan kinderen om religieuze lessen te volgen. Pinto: Dat is alleen prima als alle kinderen meerdere religieuze lessen krijgen, dus in het algemeen. Maar het is geen oplossing als taal en cultuur een probleem is. Taal was vaak ook de reden waarom ouders niet op ouderavonden kwamen. Op die manier worden kinderen niet alleen een minderheid maar ook 'minder'.

De lokale en nationale politiek zaten echt niet te wachten op islamitische basisscholen. Het was onbekend en heel vreemd. Er bestond wel het idee van fundamentalisme maar dat is niet te

vergelijken met nu. Er zijn immers koranverzen die lijnrecht tegen het westen zijn maar dat is niet het hele verhaal. Vrijheid en tolerantie kunnen botsen. Maar het wordt echt een giftige cocktail als we te maken hebben met zeer conservatieve moslims. Het gaat om de waarde die moslims dragen. In de jaren 1980 ging het meer om de ontzuiling. Daar zaten we midden in, komt er ineens een andere 'zuil'.

De samenleving? Die stond er niet bij stil. Pas veel later ging het allemaal leven. De samenleving wilde de verzuiling achter zich lasten. Er was niet zozeer angst maar men wilde niet terugdraaien naar een systeem met meisjesscholen. Het mocht niet gepropageerd worden. Vergeet niet, 'integreren' is een woord dat is ingeburgerd tot een argument op zichzelf. Maar apart zetten is geen integratie. Geef moslims een basis en laat ze ontwikkelen op hun eigen tempo. Anders krijg je analfabeten.

Een Islamitische zuil kan ontstaan als je het toestaat en dan was de islamitische zuil een zeer uitgesproken zuil geworden. Het is een langzame dood gestorven. Kijk maar naar de winkels, die zijn langzaam aan het verdwijnen.

Wat te weinig wordt verteld is dat islamitische scholen ook een religieus doel heeft en dat het niet alleen maar goed is voor kinderen. Dat wordt vaak verdoezeld en dat mag niet de bedoeling zijn. Het is van belang om bij kernwaarden te blijven, je moet je aan richtlijnen houden en eerlijk zijn over de andere doelen.

De ontwikkeling van een islamitisch zelfbewustzijn in Nederland gaat heel langzaam en is een proces dat tijd nodig heeft, Kennis en informatie is belangrijk en daarnaast de ruimte te krijgen om te zijn wie je bent. Onwetendheid is het bron van alle kwaad. Leer eerst de feite kennen en ga dan pas praten. Discussieer niet over de islam want dat is een gebed zonder einde. Het is de haatdragendheid dat moet worden aangepakt.

Nederland is nog nooit een tolerant land geweest. Tolerantie wordt vaak verward met onverschilligheid. Het lijkt ook erg op elkaar. Het valt pas op als mensen gaan botsen. Kijk maar naar Wilders die de angst voedt en cijfers misbruikt. Lucassen is eigenlijk nog erger, Wilders spreekt het uit wat hij denkt, Lucassen niet, die heeft een geheime agenda.

Emancipatie is een woord dat vaak werd geroepen door zaakwaarnemers. Moslims waren er helemaal niet mee bezig. Anderen gingen vertellen hoe zij moesten emanciperen door te vertellen wat ze moesten gaan doen.

[Interview Bahaeddin Budak 16 maart 2016](#)

Dhr. Bahaeddin Budakis coördinator godsdienstonderwijs en identiteitsbeleid bij SIMON (Stichting Islamitisch onderwijs Midden en Oost Nederland). De stichting heeft 11 scholen in het midden en oosten van ons land maar ook in Noord-Brabant. Het is het resultaat van een fusieproces rond het jaar 2000 omdat het ministerie schaalvergroting voor stond. Scholen moesten daardoor worden samengevoegd met als voordeel dat ze samen sterker stonden. Een ander voordeel was dat het ten goede kon komen aan de kwaliteit van de scholen.

Budak was betrokken bij de oprichting van een school in Arnhem in 1991 (Ibn I-Sina). Een van de eerste islamitische scholen stond in Rotterdam en de bestuurders van die school waren in contact met de oprichters in Arnhem via de moskee 'van dezelfde richting'. Men begon met het verzamelen van handtekeningen waarna het verzoek werd ingediend bij de gemeente en ministerie. De gemeente Arnhem werkte heel stroef mee. Ze kunnen tegenwerken doordat zij

gaan over de huisvesting. Je merkte gewoon dat ze het eigenlijk niet wilden. Maar het ministerie had de aanvraag goedgekeurd dus Arnhem moest wel zoeken naar een locatie en dat was niet bepaald de beste. We kregen de keuze uit hele oude gebouwen. Het gebouw waar we in terecht kwamen is inmiddels gerenoveerd.

Het onderwerp lag in Arnhem heel gevoelig maar niet alleen daar. Men stond niet te wachten op een nieuwe zuil. Daarnaast moeten andere stichtingen moeten gaan delen met jou en daar zitten ze niet op te wachten. Het betekent ook 'afstoten van' leerlingen en daar zitten scholen niet op te wachten want dat betekent problemen met financiën en personeel. Gemeenten denken daarnaast ook seculier, religie is iets van vroeger. En uiteraard is er angst voor het onbekende, nieuw is altijd eng.

Waarom in Arnhem? Ik woonde daar (gelach). Er was daar een aanzienlijke islamitische populatie en we hadden contact met de Al Ghazali school in Rotterdam. Er was niet zozeer iets mis met andere bijzondere en openbare scholen. Het was mogelijk om dit te doen dus probeerde we het. We hadden er immers recht op. Ja, achteraf kunnen we veel zeggen over de andere bijzondere en openbare scholen maar de echte reden was spontaan. Natuurlijk was religie een belangrijke reden. Godsdienstonderwijs op andere scholen was niet mogelijk.

Het ministerie was puur geïnteresseerd naar de procedure. Als alles klopt volgens de wet dan krijg je toestemming. Ambtenaren daar deden niet zo moeilijk. Naarmate er meer scholen kwamen met een islamitische signatuur veranderde de wetten ineens. We weten wel zeker dat het te maken heeft met het stichten van islamitische scholen (gelach). Daardoor kregen we het heel moeilijk in Deventer om een school te stichten. De school was levensvatbaar, ook volgens het ministerie, maar de gemeente had er moeite mee. Ze deed onderzoek en maakte een vergelijking met een andere stad dat werkelijk nergens op sloeg. Ook in Oss heeft het mede daardoor erg lang geduurd terwijl het ook daar met de levensvatbaarheid goed zat. In Maastricht lukte een aanvraag ook niet. Ouders moesten 100 kinderen daardoor naar Heerlen sturen op koste van de gemeente Maastricht. Dat werd te duur voor Maastricht en dus was een school ineens toch wel een goed idee.

De samenleving van Arnhem kon in de kranten lezen dat er een islamitische school kwam. Op de eerste locatie merkte we geen enkel probleem. Maar we hadden nieuwe plekken nodig en we kwamen eerst op drie locaties terecht en later op een grote. De gemeente dacht dat het nodig was om de buurt te informeren en dus werd er een bijeenkomst georganiseerd. Er was wel even enige onrust maar al heel snel ging het allemaal ergens anders over. Later bleken mensen er zich wel aan te storen aan een islamitische school in de wijk en kregen we te maken met vandalisme. Nu is het een geaccepteerd feit in de wijk.

Begin jaren 1990 zei een 'islamitische zuil' mij niets en we maakte ons daar niet druk om. Na de stichting maak je relatie met andere scholen en dan vallen ineens die protestants-christelijke en katholieke zuilen ineens op. We gingen de verschillen zien. Maar we hebben zelf gewoon gedaan wat het onderwijssysteem ons mogelijk maakte.

Het was de VVD en de PvdA die niet zaten te wachten op islamitische scholen en gingen artikel 23 ter discussie stellen. Zij wakkerde de maatschappelijke discussie aan. Je moet goed begrijpen, de moslimgemeenschap in Nederland was in grote getalen in de jaren 1970 gekomen. Al zij zich gaan settelen, net zoals andere groepen die ergens gaan settelen, gaan zij nadenken

over hun eigen behoefte zowel religieus als cultureel. Zij wilden moskeeën en culturele centra en laster ook scholen toen bleek dat, dat mogelijk was. In de jaren 1980 en 1990 gingen zij zich organiseren en dit hoorde er gewoon bij. We waren niet op weg naar een zuil. Onze kinderen moesten hun godsdienst mee krijgen en de feesten kunnen vieren. Die mogelijkheid hadden we.

Het snijdt geen hout als men zegt dat onze kinderen apart worden gehouden van andere levensovertuigingen. Dat geldt namelijk voor alle bijzondere scholen. Wil de samenleving gemengde scholen dan moet het hele systeem worden aangepakt. Maar dan moeten ook de wijken op de schop.

Integratie, als we daar participatie mee bedoelen is prima. Je moet deel nemen aan een samenleving en dat lukt goed als je, je eigen identiteit kan ontwikkelen samen met mensen van diezelfde identiteit. Dus denk aan leerkrachten en bestuur. Dat is goed voor de ontwikkeling van het kind. Hetzelfde geldt voor emancipatie. Je moet samen kunnen leven in een samenleving en een eigen school runnen doet niemand pijn. Waarom zou je daarna niet meer samen kunnen leven? Denk maar aan moskeeën en kerken, die mensen daar leven toch ook samen met elkaar?

Kinderen zijn nu zelfbewuster en sterker geworden, dat kunnen we nu wel zien. Men denkt heel bewust na over het onderwijs. Wij hebben professionals opgeleid dankzij die scholen. Denk maar aan jongeren die naar de pabo gaan. Dat overstijgt nu de oude groep mensen die er al waren.

De maatschappij is een groep mensen die aan kuddegedrag doet. Vaak wordt het aangewakkerd door media en politici die dingen zeggen over groepen mensen. Dat kan ook positieve invloed hebben.

[Interview Hoesein Nanhekhan 25 Maart 2016](#)

Over de periode 1990-1992 weet ik van de weinig van de landelijke politieke situatie , en veel van de lokale situatie. Mw. W. Meijer heeft een boek geschreven hoe Utrechtse ambtenaren communiceerden over het islamitisch onderwijs. Er waren topambtenaren op het ministerieel niveau die het islamitisch onderwijs een goed idee vonden.

ISNO was toen politiek geconnecteerd met Turkije en ze waren in de veronderstelling denk ik dat ze grip konden krijgen op de Turkse gemeenschap IN Nederland. Ze waren een samenwerking aangegaan met het KBO, omdat er een eis was dat een schoolbestuur aansluiting moest hebben met een onderwijs administratie kantoor. De ISNO was bezig met een initiatief in Utrecht. Dat kreeg ik pas te horen toen ik bezig was met mijn initiatief, namelijk Islamitisch Onderwijs in Utrecht

Ik heb voor het initiatief, Islamitisch Onderwijs, tien jaar gewerkt in de volwasseneducatie en moest vaak als tolk optreden voor ouders op basisscholen en rechtbanken in de jaren 1980. Leerkrachten praatten een onvolwassen wijze met ouders die geen Nederlands spraken. Ze werden behandeld alsof ze dom waren.

In 1988 kwamen de eerste islamitische scholen in Nederland en ik vroeg mij af waarom dit zo was. Ik ging mij oriënteren en las bijvoorbeeld het WRR rapport uit 1985. In dat rapport was de stelling dat migranten in Nederland zouden blijven. leraren waren toen niet op voorbereid op de PABO, ze konden met migranten kinderen moeilijk om gaan en er was sprake van een botsing tussen ouders en kinderen in de thuissituatie. Zo liepen bijvoorbeeld regelmatig

kinderen weg van huis. Vergeet niet dat er ook heel moderne ouders waren maar ook die zaten er niet op te wachten dat hun kinderen bij voorbeeld seksueel te open werden voorgelicht.

Ik zag toen mogelijkheden om een islamitische school te starten in Utrecht. Ik had in die jaren heel veel mensen ontmoet en wilde iets voor hun kinderen betekenen. Turkse, Marokkaanse en Surinaamse organisaties stelden veel vertrouwen in mij. Er was een groot draagvlak. Ik kreeg de hulp van een oud-docent, dhr. Ashraf. In de voorbereidingsfase spraken een jurist van de afdeling onderwijs in Utrecht en die vond ons project heel bijzonder. Hij waarschuwde ons dat we er voor moesten zorgen dat meerdere etnische groepen betrokken moesten worden voor het initiatief. Ambtenaren hadden vertrouwen in ons, omdat we niet gelinkt waren met de politiek van een bepaald land. Deze jurist werd onze sparring partner en gaf advies over de oprichting van een stichting. Met drie mensen moesten we een stichting oprichten waarna we mensen erbij zochten van verschillende etnische achtergronden.

In april 1991 zaten we nog midden in de werving en we hadden meerdere informatieavonden georganiseerd. Wij, SIOU, hebben twee scholen aangevraagd.

We hebben met de jurist van afdeling onderwijs Utrecht gesproken. Die vond het bijzonder. Hij zei let op: zorg dat meerdere etnische groepen worden betrokken. Voor die ambtenaar gaf dat vertrouwen want we waren niet gelinkt aan een bepaald land. Hij werd een sparring partner voor ons en hij ons gaf advies. We moesten eerst een Stichting oprichten, met z'n drieën, en van elke etnische groep mensen erbij halen. In april 1991 zaten we nog in de werving.

Of ISNO echt een stap op zij heeft gezet voor het SIOU weet ik niet maar op de informele manier hoorde ik wel dat, dat het was gebeurd. Het voorstel heeft ISNO toen ingetrokken. Het was SIOU dat twee scholen wilde. De gevraagde school werd goedgekeurd door de gemeente en het was het ministerie die het verzoek niet ontvankelijk verklaarde. Aanvankelijk was wethouder Lidth de Jeude (PvdA) tegen en deze man had contacten op het ministerie. We zijn gaan lobbyen waarna de wethouder het ministerie opbelde. Zij wilde een gesprek met ons, we hebben met topambtenaren gesproken op het ministerie. Ze zeiden dat we er twee hadden aangevraagd maar dat we maar een school konden krijgen. Dat overviel ons want voor de wijken Zuilen en Kanaleneiland hadden we genoeg handtekeningen verzameld. We wilden akkoord gaan als er op papier kwam te staan dat we voor deze keuze stonden. Daar gingen zij niet mee akkoord, het was 'take it, or leave it'. anders gingen zij een plek/wijk aanwijzen. Een van ons woonde in Zuilen en daar hadden we net iets meer handtekeningen en daarom kozen we voor Zuilen.

Er gebeurde veel binnen het islamitisch onderwijs. Na vijf jaar (1998) hebben we ons lustrum gevierd en we hadden door dat acht jaren te kort om de onderwijsachterstanden onze kinderen weg te werken. We kwamen na een analyse erachter dat we voor of na acht jaar basisonderwijs een jaar onderwijstijd erbij moesten plakken om de achterstand weg te werken. Een groep 8 plus groep was lastig om na de schoolloopbaan erbij te voegen. We begonnen als eerste met een voorschool in Utrecht. Dat wekte woede bij veel schooldirecteuren, want we zouden dan de rol van de ouders overnemen. Met het lustrum was er ook een conferentie op bestuursniveau gehouden, waar ook Mw. A.Meyer bij betrokken was. We wilde weten waar we nu zaten met het onderwijs. Ik was inmiddels directeur en we hadden ervaring opgebouwd en het islamitisch onderwijs was een succes. Maar hoe nu verder? We hebben veel bereikt om vanuit een negatief imago een positief beeld te verwerven in het Utrechtse. We waren niet een streng islamitische school. Waren bijvoorbeeld heel selectief met het aannemen van een imam.

Een tweede school zou voor ons bestuur inderdaad te zwaar zijn geweest. Maar de gemeente stond nu wel naast ons.

Er was een andere wind gaan waaien. Nu was het islamitisch onderwijs ineens wel goed voor de ontwikkeling van het kind. Het probleem was wel dat het bestuur soms op de stoel van de directeur ging zitten en dat gaf interne problemen.

Turken hebben een sterkere traditie met organisaties dan bijvoorbeeld Marokkanen en daardoor hadden zij een flinke hand in de ISBO, de overkoepelend organisatie van islamitische scholen

Het islamitisch onderwijs is goed voor een hele grote groep islamitische jongeren. Het is zeker het geval voor traditionele gezinnen. We hebben echter zelf heel veel verprutst, de overheid heeft ons alle ruimte gegeven.

Dat een PvdA-wethouder in het begin tegen islamitisch onderwijs was heeft te maken met de ideologie van de PvdA. Ik ben zelf sociaaldemocraat. De PvdA is tegen bijzonder onderwijs maar de tijdsgeest is belangrijk. Ik zit vanaf 1980 in het onderwijs en heb Griekse, Turkse en Marokkaanse scholen gezien die bekostigd werden door de overheid. Het ging toen niet goed met het onderwijs en ouders wilden wat eraan doen. Het islamitisch onderwijs was een eigen bijdrage aan de lotsverbetering van de hun kinderen.

Wij hadden niet zo veel last van politieke tegenstand maar meer met tegenstand van andere scholen in Utrecht. Wij hadden bij de oprichting in een keer 173 kinderen. We visten uit dezelfde vijver met andere scholen. Verder waren wij in het begin helemaal onbekend. In het begin gaf de directeur van een buurtschool mij geenhand bij een vergadering met buurtscholen, maar na vijf jaar was alles weer helemaal genormaliseerd. Er waren ook problemen in de buurt, maar we konden in gesprek gaan.

De Aboe Daoedschool sloot zich niet aan in 1993 bij een van de rechtsscholen. Ik kom uit Suriname en daar zijn we heel erg vrij in denken. Als voorzitter en initiatiefnemer had ik veel te zeggen. Dat werd niet door iedereen geaccepteerd, maar ik kreeg veel vernieuwingen erdoor heen. We waren de eerste islamitische school die hoofddoek dragen bij het vrouwelijk personeel niet verplichtte. Dat werd in ons wereldje niet meteen geaccepteerd, maar later namen andere islamitische scholen dit over.

Voor de samenleving waren we nieuw, al we begonnen wel met een negatief imago. Studenten en media waren erg nieuwsgierig, ik moest zelfs een mediacursus nemen om de media te woord te staan. Kenmerkend was het bezoek van de redactie van Pauw en Witteman die de hele dag bij ons opnamen hadden gemaakt en Uiteindelijk is er niets uitgezonden, ze gaven aan dat we een doodnormale school zijn en dat het geen nieuwswaarde heeft

Ik heb wel gehoord en gelezen over een 'islamitische zuil'. ik geloof er niet in. Binnen de ISBO heb ik er nooit over gehoord en er is zeker geen streven ernaar. Je hebt er ook veel meer organisaties voor nodig en wij hadden het alleen over onderwijs en ons type onderwijs. Wij hadden het over busvervoer bijvoorbeeld. De 'zuil' heeft nooit op de agenda gestaan. Er was er nooit sprake van en het politieke klimaat is er niet naar. Moslimouders hebben bijvoorbeeld het vertrouwen in Nederlandse ziekenhuizen bijvoorbeeld.

Mensen die zeggen dat het islamitisch onderwijs kinderen in een isolement zetten vind ik een sterk argument. Maar mij trok het volgende over de streep: het was een achtergestelde doelgroep. In ons systeem waren ze al geïsoleerd in wijken en op het werk. Ze werden al apart

op scholen gezet. Wij wilden ze nu goed laten leren, zodat zij wel maatschappelijk succes kregen.

Of het islamitisch onderwijs goed is voor de integratie vind ik moeilijk te zeggen. Het hangt niet alleen af van religie maar ook van activiteiten die je als burger moet ontplooiën in de gemeenschap. Voor 2010 nam ik leerlingen mee naar synagogen en kerken en we deden mee met toernooien met andere scholen.

Ik kan wel in het algemeen zeggen dat kinderen die in bepaalde milieus leven buitenhuis goed begeleid moeten worden. In het verleden werden vastende kinderen belachelijk gemaakt en dat was een mentale dreun. Je moet geaccepteerd worden en begeleid worden vanuit je eigen thuiswereld.